V эл. татар
зала 7 шкафъ 31 полка 6 № 589
Татар. 3-7657

رضاء الدين بن فخر الدين

آداب تعليم

علم اخلاقدن طوقزنچی جزء

— ایکنچی طبع —

عَلِّمُوا اَوْلَادَكُمْ لِزَمَانٍ غَيْرِ زَمَانِكُمْ لِاَنَّهُمْ خُلِقُوا لِزَمَانٍ غَيْرِ زَمَانِكُمْ

(علی کرم الله وجهه.)

ناشری:

КАЗАНЬ.
ЭЛЕКТРО-ТИПОГРАФІЯ ШАРАФЪ
1908.

Из фондов Российской национальной библиотеки

علم اخلاقده ترتیب ایدرگه نیت ایتدیکمز اثرلر شمدی تمام اولدی.

اخلاق مجموعه‌سی بوندن صوڭ اوشبو روشده ترتیب ایدلنه‌چکدر:

١) تربیه‌لی بالا. ٢) تربیه‌لی آنا. ٣) اهل — عیال.
٤) تربیه‌لی خاتون. ٥) شاگردلك آدابی. ٦) نصیحت برنچی.
٧) نصیحت ایکنچی. ٨) نصیحت اوچونچی. ٩) آداب تعلیم.
١٠) عائله.

رضاءالدین بن فخرالدین

اورنبورغ
١ نچی محرم ١٣٢٦ نچی یل

Из фондов Российской национальной библиотеки

بسم الله الرحمن الرحيم

علم، معلم، تربیه.

علم «بیلمك» دیمكدر. علمك فضیلتلو شیء ایدكنی عقل ایله بیلمك ممكن اولدیغی كبی قرآن شریف ومبارك حدیثلرده هم بیان اولنمش؛ تحصیل وتعلیمی حقنده تشویق وترغیب ایدلمشدر.

علم سایه‌سنده جناب اللهی معرفت ایلمك، ابدی اولان حیاته ایرشمك، سرمدی اولان شقاوتدن خلاص اولمق ممكن اولور وعلم سببلی هر كم كندی وظیفه‌سنی بیلور، غیرلره تجاوز ایتمز.

كوز قارامقنده، آدم اوغلری جمله‌سی انسان كورلمكده ایسه‌لرده، حقیقتده علم اهللری انسان اولوب، باشقه‌لری انسان دگلدر. زیرا انسان اولمق ایچون یالگز وجود كفایت ایتمای بلكه علم شرطدر.

علم، روح لذتی اولدیغیچون آنك اوستنده ایكنچی بر لذت اولنمه‌سی صورت طوتماز. اوزی لذتلی شیء اولدیغی كبی لذتلی شیلره هم سبب اولور.

انسانی اڭ بیوك مرتبه‌لره یتشدرن واسملرینی صوڭلره قالدران شی علمدر. علم مرتبه‌سی، محكم مرتبه اولوب، عزل ایدلمك خوفی اولماز. علم اضطراب وقتنده سردش، غربتده یولداش، آولاقده ایبدش، دشمنلره قارشو طوره‌چق اشانچلی بر قورال اولور. علمدن آرتق بایلق، نادانلقدن آرتق فقیرلك یوقدر.

Из фондов Российской Национальной библиотеки

خاطرمده‌درکه: الوغ بایلردن بری ارزن حق ایله صاتون آلمش بر خانه‌سنی کوسترمیه دعوت ایتمشیدی. مجلسده حاضر اولان معتبر ذاتلر خانه‌نڭ هر یرینی تماشا ایدوب یوردکدن وقیلن قرقه یارر مرتبه‌سنده دقت ایتدکدن صوڭ؛ زینت وبیزکلرینه، کوزگی ودیوانلرینه حتی ترزه اولگیلری وایشك طوتقه‌لرینه قدر حق تعیین ایدرلر وفوق العاده ارزن آلندیغنی سویلرلر ایدی. وبعضیلری آلوچینڭ زیاده بختلی ایدکندن وبویله سعادتلره نه کبی ذاتلرڭ خیر دعالری سایه‌سنده ایرشدکندن بحث ایدرلر ایدی.

بو وقتده بر یالکزی بر طرفده خیال دریاسنه باطوب وغرق اولوب اوطورمقده بر درویش کوردم، ویاقیننه واروب: «ای حرمتلی افندی! هر کیم شوق ونشاط اوزرنده سویلدکلری حالده، سزلر نیچون بونلره اشتراك ایتمیورسز، ظنمه کوره سزڭ هم قوشاچق بعض بر جمله‌لرڭز اولمالی ایدی!..» دیدم.

افندی‌ده اویقودن اویانور کبی باشنی کوتردی وبڭا طوغری قاراب: «جناب الله بڭا سلامت کوز وقولمه‌ده اطاعتلی بر قلم، ایدشلك ایچون یکرمی اوتوز جلد قدر کتابلر وبونلردن استفاده ایله‌چك فرصت هم ویرمشدرکه کندیمڭ آدم اوغللری آره‌سنده اڭ بختلی بر کیمسه اولدیغمنی وبویله سعادتلره الله تعالی‌نڭ عدیلسز مرحمتی سایه‌سنده اوچرادیغمنی فکرلب شکرانه‌سندن عاجز قالوب، اوطورمقده‌یم. اگرده کتابلرم وقلمم برابرینه هر کیم بهاسنی تقدیر ایله آلمیان بو خانه‌یی بڭا ویرمك حقنده بر تکلیفده اولنسونلر اصلا قبول ایتمه‌م، بوغنه‌می؟ اوستینه عباسی خلیفه‌لرڭ جاریه‌لرینی، روچیلدڭ حسابسز آلتونلرینی ویرسونلر والله العظیم اختیار ایلمه‌م!» دیه جواب ویردی.

علم قدرینی بیلن ذاتلر، عالملر قحطلغی اولان بزم زمانلرمزده‌ده واردر، فقط بونلری معرفت ایلمك ایچون بزم کبی کامل حرص

اوزرنده علملك شرابنى الينه آلوب‌ده، بر صوروب لذتنى بيلدكندن صوڭ كاسه‌سى الندن اختيارسز آلنمش بيچاره‌لره ميسر اولسه اولور.

معلم. علم اوگردوچى ودرس اوقودوچى وبالالرڭ جانلرينى تربيه ايدوچى، ديمكدر. شاگردلرى علمله تربيه ايتمك، شرع شريفده بيان ايدلمش اخلاق حميده (كوركام خلقلر) ايله آشنالندرمك وعادتلندرمك معلمڭ برنچى اشى اولور.

معلملرڭ خدمتلرى ثوابلى اولديغى كبى وظيفه‌لرى‌ده آغر (آور) وشرفليدر. اوشنداق شاگردلرى طوغروسنده دنياده وآخرتده ويره‌چك جوابلرى‌ده ينگل اولماز كبيدر.

معلم اولور، آلتون اوله‌چق بر شاگردى توپراق ايدوب، يرده قالدرر. معلم اولور، توپراق اوله‌چق بر بالايى آلتون ايده بيلور. نيچه ييللر دنبرو كلمش تجربه وصناولر بونى اثبات ايتمكده‌در.

وظيفه‌لرينى ادا ايتمكده اجتهاد اوزرنده اولان معلملرڭ شاگردلرى علمدن حصه‌دار (الوش آلوچى) اولديغى كبى وظيفه‌لرينى اجراده مساهله ايدن معلملرڭ شاگردلرى‌ده كوب وقتده معرفتدن نصيبسز قالورلر. بو ايسه معلوم بر اش اولوب، آزغنه تجربه ايدنلره‌ده ياشرون اولماز.

معلم، انسانلره علم اوگرتمك خصوصا آخرتده سعادت سببى اولان: ايمان، اعتقاد بيلدروچى اولديغندن، دنيا يوزنده فائده‌لى كيمسه‌در. بر معلم سايه‌سنده، نيچه و نيچه بنده‌لر جهالت خسته‌لگندن شفا كسب ايده بيلورلر.

سلفلر زماننده معلملك خدمتى الڭ مقدروالڭ بيوك ذاتلر النده اولور ايدى. ادباى كرام وعلماى عظامدن امام كسائى، قطرب، عبد الحميد الكاتب، قيس بن سعد، عطا بن رباح، ضحاك بن مزاحم، ابو معبد الجهنى، ابو عامر الشعبى، ابوبكر عبدالله ابن كيسان، زجاج،

Из фондов Российской национальной библиотеки

ابوعبیده، فراء، ابو محمد یحیی الیزیدی، شاغوری، ابو یوسف، ابن السِّکّیت (۱) وغیری بو کبی الوغ ذاتلر معلملك ایدرلر واکثری‌ده عوام صبیلرینی اوقودرلر ایدی.

ذاتا آدم اوغللرینه الله تعالی حضرتی جانبندین یبارلمش بونچه نبیلر ورسوللر جمله‌سی معلملك ایتمیورلر ایدیمی؟ البته خلقلره شریعت تعلیم ایدرلر ایدی. بو عزیزلرده جمله‌سی معلملر ایدی. معلملك الڭ بیوك والڭ شریف برمنصبدرکه بو یولڭ نه قدر مشقت تارتلنور ایسه جمله‌سی راحتلگه حساب ایدلنسه یرنده‌در. شاگردلك کونلرمده هر نه قدر مستحق اولمادم ایسه‌ده یاش بالالر قارشوسنڭ اولان معلملر کرسیلرینه بن هم بر مدت اوطورمشیدم. صوڭره جناب اللهڭ قسمتی اوزره کوب کیمسه‌لر طرفندن غبطه ایدلمیه لائق اولان بیوك بر کرسیده اوچ بیش کونلر وقتلر کچردم ایسه‌ده هیهات! اولگی لذتلری بوله‌مادم.

تربیه. آقرنلق وترتیب اوزرنده کمالت کسب ایتدرمك دیمکدر. تربیه ایدوچینڭ همتی سایه‌سنده بالالرده اولان قوتلر کوچلر، طبیعی اولان استعدادلری اش اشلمیه حاضرلنر.

صابانچی وباغچه‌چیلر، اورلق ساچمزدن ویمش ایکمزدن مقدم، یرلرینی نه قدر اعتبار اوزرنڭ یومشاتدقلری، چوب وبوزوق‌اولنلرڭ حتی تاملرینه قدر چقاروب تاشلادقلری معلومدر. بو ایسه یر تربیه‌سی اولوب، زراعت اصولنچه مهم بر شرطدر. بو قبیلدن بیوك وگوزل انسان ایده‌چك کیمسه‌لری صبی وقتلرنڭ تربیه ایتمك لازم‌کلور. تربیه‌سی اولمیان یرده گوزل آشلق یتشمادگی کبی لازم تربیه ویرلمادکنده گوزل انسان‌ده یتشماز. اویله ایسه تربیه الڭ کرکلی بر اش اوله‌چقدر.

---

(۱) کتاب ألبیان والتبیین ج ۱، ص ۱۰۱. ووفیات الاعیان ج ۱ ص ۳۰۷، ص ۴۰۷، و ج ۲. ص ۲۲۸، ص ۲۳۰، ص ۳۱۰.

بالانڭ الڭ کچکنه وقتنده ایمزمك، اویوتمق، آشاتمق، کیوندرمك، یووندرمق الحاصل آنا ویا که آتا خدمتنده اولان کیمسه قوچاغنده اولان تربیه‌سی، تربیه عالملری قاشنده برنچی تربیه ومکتبده اولان تربیه‌سی ایکنچی تربیه وآندن صوڭ اولان تربیه‌سی اوچونچی تربیه نامیله معروفدر. بو تربیه‌لردن برنچیسی آنالردن وآتالق خدمتنده اولانلردن؛ ایکنچیسی معلملردن، اوچونچیسی هم معلملر هم مطالعه اولنه‌چق کتابلر وجریده‌لر، دوست ومعامله‌ده اولنه‌چق ذاتلردن تحصیل ایدلنور.

بالالری مکتبه بیارمکدن مقصود نه شیدر بیلورمیسز؟... البته درست وگوزل تربیه ایتدرمکدر، دگلمی؟ لکن وا اسفا! درست تربیه آلنه‌چق مکتبلر بزلرده احتیاجمزه نسبت ایدلدکنده پك آزدر. بلکه بر کون کلور جناب اللهڭ لطفی ومرحمتی بزلره هم ایرشور وبالالرمزی گوزل تربیه ایده‌چك علم خانه‌لری آرتور هم کوبایور.

بوندن آڭلاشلدیغینه کوره مکتبڭ وظیفه‌سی هم یالڭز علم اوقوتمیه منحصر اولمای بلکه ایچینه جیولمش بالالرڭ کوڭللرینه محبت الله، عادات حسنه، اقدام، همت، اخوت، غیرت، انصاف، حسن خلق، عدالت، شجاعت، نشاط کبی فضیلت اورلقلرینی تمام اعتبارله ساچمك وتربیه‌لب اوسدرمك اوله‌چقدر. زیرا بر کیمسه‌ده عقل وشریعت دائره‌سی ایچنده نشاط ایله اقدام بولنماز ایسه او کیمسه هر نه قدر توپراق اوستنده، انسانلر حسابنده کورلور ایسه‌ده او اکلر وحیوانلر حکمنده‌در. بو، بر حکمدرکه طوغریلغنده هیچ بر عقللی آدمڭ شبهه‌سی اولماز. ایمدی امت، افرادلردن عبارت اولدیغیچون، افرادلرنده حیات یوق ایسه طبیعی اوله‌رق هیئت مجموعه‌سنده هم حیات اولماز. بر کیمسه‌نڭ بیك کیمسه‌یه برابر اولدیغی وبیك کیمسه‌نڭ بر کیمسه قدر حرمتی اولمادیغینڭ سببی بودر.

Из фондов Российской Национальной библиотеки

ذکر ایتدکمز خدمتلر معلملرنڭ ذمه‌سنه امانت اولمش ایسه، معلملرنڭ نه کبی ذاتلر، و نه کبی خصلتلری جامع اوله‌لری لازم اوله‌چقدر؟ بو ایسه اڭ الوغ و اڭ نازك بر مسئله اولسه کرك. لکن شو قدری آچق و معلوم‌مدرکه: معلملك وظیفه‌سنی هر کم ادا ایده بیلمز. بناءً علیه بالایی اوقوتمیه ویرلدیگی وقت اڭ ایلك دقت ایله‌چك شیٔ معلم تاپمق و او معلمڭ وظیفه‌سنی اداء ایلمگنه اقتداری اولوب اولمادیغنی یخشی آڭلامقدر.

بزلر، کیوم تکدرمك اولدیغمزده ماهر تگوچیلر ازلمکده، بر خادم یالالدیغمزده آنڭ خلق و فعلنی اوگرنمکده، چیتلردن صوراشوب بیلمکده، خدمتلرینی قصورسز اجرا ایدوب ایتمیه‌چکلری طوغروسنه خیلی تفتیشلر ایتمکده‌یز. شایان تعجبدرکه عادی شیلر ایچون بویله دقت ایتدکمز حالده کوزمزڭ نوری و کیله‌چك بر زمانڭ آتالری اوله‌چق ذاتلری تعلیم ایتدرمك بابنده الوغ بر قیدسزلك کوسترمکده‌یز.

قولنده آرشین ایله قایچیسی اولانلرنڭ هر بری‌ده بزلره لائق روشچه کیوم کیسوب تکه بیلمزلر ایسه کندیسینه معلم اسمی ویرن هر کیمسه بالالرمزی تربیه ایده بیلورمی؟ یوقسه بزم بالالرمزڭ قیمتلری بیش اون تنکه قیمتنده اولان کیوملرمز درجه‌سنده اولسون یوقمیدر؟... یاکه تعلیم و تربیه علمی کیوم کیسمك وتگوچیلك ایتمکدن‌ده ینگل بر شیمی؟ ظنمه کوره بو سؤاللره تصدیق ایله جواب ویره‌چك بر ذات بولنماز.

اوشبونڭ ایچون بزلر بو کتابده معلملرنڭ نه کبی ذاتلر اولوب ونه کبی خصلتلری جامع اوله‌لری لازم کله‌چگنی و وظیفه‌لری‌ده نه شیلردن عبارت ایدکنی مکمل صورتده اولمازسه‌ده بر مقدار بیان ایلمك قصدنده‌یز، تربیه علماسینڭ دیدکلرینه کوره معلملره یوکلنه‌چك وظیفه‌لر بونلردر:

Из фондов Российской Национальной библиотеки

برنچی وظیفه

خلق و عمل

حضورینه صف صف اولەرق تزلمش شاگردلره اخلاق حمیلەدن درس ویرمزدن مقدم، معلم اولان کیمسه کندی خلقنی تحسین ایتمەسی وکندی خلق وفعلیله شاگردلره کوچرگچ اولمەسی لازمدر. بویله اولمادیغنده شاگردلره ویرلمش نصیحتلر فائدەسز، اوقودلمش درسلرده ثمرەسز قالور. بر معلمك حسن خلق طوغروسنله ویرمش نصیحتلریله فعلی قابل تطبیق اولمازسه و یاکه سوزینی فعلی تکذیب ایدرسه او معلمك سوزی هیچ بر بالانك قولاغینه کرمز، کرر ایسەدەطورماز. زیرا کوبوقتلە بالالر معلمك سوزینه دگل بلکه آرد کوپچکك آل کوپچگه ایاردکی کبی فعلینه ایاررلر. صوگره، ایاردکلری شیلر آنلرده بر عادت اولور کیدر. اوشبونك ایچون حسن خلق اوگرتمك طوغروسنده بالالر معلمك: «شویله اولگز! بویله اولماگز!» دیەویرمش فرمانلرینه دگل بلکه خلقی گوزل اولمەسینه محتاج اولورلر.

بر معلم نه قدر عالم و نه قدر ذکی (زیرك) اولسەده اولسون حسن خلق صاحبی اولمازسه همده حسن خلقنی وعظلرینه تطبیق و فعلا کوسترمز ایسه آنك تعلیمندن فائده کورلمز. فائده شویله طورسون، بلکه ضرر هم قات قات ضرر کورلور. حسن خلقدن محروم اولەرق علم تحصیل ایدن کیمسەلرك کندی بوزوق عمللریله کوچرگچ اولدقلرندن و یارامز شیلری گوزل ایدەرك کوسترەبیلدکلرندن جمعیت بشریه ایچون اولان ضررلری یوزلر و بیگلر ایله نادان کیمسەلرك ضررلرندن زیادەدر.

بر معلم، شاگردلرینه «ایبدشلرگز ایله دائم گوزل معاملهده اولگز وبر حقسزلق کوردکگز وقتده عفو ایدگز!» دییور لکن کندیسی ایبدشلریله یرتقچلر مثالنده غاوغالی طورر، حقسزلق وحقلق نه کورر ایسه اصلا عفو ایتمز؛ «یالان سویلهمهگز!» دییور اما کندیسی آلدامای سویلمیه بیلمز ایسه مذکور معلمك درسندن نه کبی فائده کورلور؟ بلکه بویله کیمسهیی شاگردلر، معلم دگل بلکه ایکی یوزلی بر یالانچی اولهرق تلقی ایدرلر.

اوشبونك ایچون معلم اولان یاکه اولهچق کیمسه فرض اولان اعتقادلری سلطان الانبیا افندمز صلی الله علیه وسلم حضرتلری واصحاب کراملری اعتقادلرینه موافق تصحیح ایتمهسی ضروردر. بو مقدس ومدار نجات اولان اعتقاد ایسه قرآن شریف اثبات ایدنی اثبات ایتمك وانکار ایدنی انکار ایتمك وبوندن باشقهلرندن سکوت ایتمك ایله تمام اولور. اعتقادات طوغروسنده رأیی فلانلره متابعت ایتمك جائز اولمادیغی کبی زید سوزینه موافق اولمهسی وعمر دیدگینه مخالف کورلمهسینك هیچ اثری اولماز.

اوشنداق شریعت مطهرهمز حکمنچه فرض عین اولان نماز، روزهلری وقتنده ادا ایتمك، ایسرتکچ وباشقه فحشیاتدن یراق اولمق؛ غیبت، افترا، بهتان، الحاصل هر بری اوز اورننده بیان ایدلمش بوزوق خلقلردن کامل اعتبارله صاقلانمق؛ عفت، اطاعت، قناعت، صداقت، نظافت، تواضع، آتا وآنا هم جمله اقربا ونسل اوشنداق دین قارنداشلرینه حرمت ایتمك، هرکیم ایله گوزل معامله والفت اوزرنده اولمق کبی اخلاق حمیده ایله صفتلنمك تیوشلیدر.

مجلسلرده فائدهسز سوزلر سویلمك قچقروب کولمك استهزا ومسخره ایتمك بر شیء طوغروسنده درجهسندن زیاده دعوالشمك، سوز

Из фондов Российской национальной библиотеки

اولچاشمك بورن (۱) دیش، صقال، میوق، ساچ، کله‌پوش، ساعت کبی شیلر ایله اویناب اوطورمق؛ بارماق بوونلرینی شارطلاتمق؛ ضرورت یوق ایکن تماق قرمق، الحاصل علم ووقار اهلنه مناسب اولمیان شیلره عادت ایتمك معلملر ایچون عیبدر.

حضورنده اولان بالالرك الك ادنالرینه وارانچه اسملریله چاغرمق یاکه اوغلم، بالام، طوغانم، قارنداشم، برادرم دیمك کبی شفقت کلمه‌لری استعمال ایتمك، لقب اسم تاقمقدن اجتناب ایلمك، بولندیغی شهر وقریه خلقلرینه کندیسنی گوزل خلقلی، انصافلی بنده ایدوب طانتمق حسن خلق اقتضاسندندر. بعض الوغ ذاتلر: «حرمتلی اولمق استرسه‌گز، حرمتسز خلقلردن صاقلانـگز!» دیمشلردر.

شریعت مقدسه‌مز واسطه‌سیله جناب الله بنده‌لرینه مهم اولان ادبلرك جمله‌سنی اوگرتمشدر. شونکچون الك بیوکلرندن باشلاب الك کچوکلرینه وارانچه مذکور بیورقلری یرینه کتورمك هم لازم هم ثوابلی بر عملدر. حضرت عمر (رضی الله عنه) جنابلری؛ «شریعتدن ادب اوگرنمیان کیمسه هیچ کیمدن ادب اوگرنه بیلمز» مضموننده سوز سویله‌مشدر. وبعض حدیث شریفده: «بکا الك سوکلو اولانـگز خلقی گوزل اولانـگزدر (۲)» مضمونی وارد اولمشدر. بعض محترم ذاتلر: «رسول الله سلطان الانبیا افندمز حضرنلرینك:— سزلر، مالـگز ایله خلقلره گوزل کورنوب یته آلمازسگز؛ باری خلقگز ایله گوزل کورنمیه غیرت ایدگز!- دیدگی مبارك سوزلری بتون دنیا آدمیلرینك گوزل وعبرتلی سوزلری ایله اولچانور ایسه البته غالب کلور ایدی» بیورمشلردر. بونده شبهه‌می وار؟ ...

(۱) عربی انفدر. «بوورون» و «برون» یازلمسی غلطدر. قاموس ترکی ص ۳۱۰.

(۲) بخاری شریف.

اوصال خلق، انسانلری تلف ایدن آغو اولدیغی کبی کورکام خلق‌ده سعادته یتشدره‌چك تریاقدر. کورکام خلق، صدیقلر عملینڭ اڭ شریفلرندن ورسل کرام (علیهم الصلات والسلام) حضراتلرینڭ مبارك صفتلرندندر. لکن کوب وقت اولورکه بنده کندسنده اولان بوزوق خلقلردن خبردار اولمای غافل طورر. کندی خلقکی بیلمك کندی نفسکی طانیمق درجه‌سنده مشکلدر (۱) بناءً علیه انسان کندی خلقنی تمام آڭلامق، طوغروسنده عقللی اولمق شرطیله اڭ یاقین دوست ویا که اڭ قاتیغ دشمنڭ معاونتنه احتیاجلی اولور. یاراماز خلقلره یاقین دوست تنبیه ایدر. دشمن‌ده هر نه قدر احتیاطلی اولسون غیبت قیلور. بونلرڭ هر ایکیسی ایله‌ده بر قدر اصلاح ایلمك ممکندر. بصیرتلی کیمسه الوغ شیخلردن آله‌چق تربیه قدر بلکه زیاده تربیه‌لری دشمنلرندن آلور. دشمن طرفندن میدانغه قویلمش بوزوق عادتلری اصلاح ویاراماز خلقلری تهذیب وتحسین ایده بیلور.

معلم اولان کیمسه‌نڭ فعلی، اوگرده‌چك شیلرینه موافق کلور ایسه آنڭ سوزینه دگل شاگردلر، بلکه هواده اولان قوشلر اطاعت ایدرلر. امام جاحظ حضرتلری بر مؤدبی: «شاگردلرینڭ عقللرینی شو مرتبه‌ده اوزینه جلب ایلمشیدی‌که حضورندن چقمقده اولان صبیلر الوغ عالملر روشنده چقارلر ایدی» مضمونیله توصیف ایده‌در. هیچ شبهه یوقدرکه بو شیء مؤدبڭ تربیه‌سی اثرلی اوله‌سندن وتربیه‌سی بویله اثرلی اوله‌سی‌ده فعلی، سوزینی تصدیق ایتمه‌سندن اولور. معلم، شبح ایسه شاگرد، آنڭ کولگه‌سیدر یاکه معلم بر مؤلف شاگردی‌ده آنڭ تألیف ایلمش نسخه‌سیدر. تألیف ایدلن نسخه‌یی کوروب مؤلفینڭ علم و عقلده اولان مرتبه‌سنی تقدیر ایتمك ممکن اولدیغی کبی شاگردی کوروب معلمینڭ کیم ایدکنی بیلمك هم آغر اولماز.

(۱) من عرف نفسه فقد عرف ربه.

Изфонды Российской национальной библиотеки

عتبة بن ابی سفیان بالالرینك مؤدبی اولان عبدالصمد نام کیمسه‌یه بویله توصیه ایتمشیدی: «بالالره ادب ویرمکده الك اوّل «اوز خلقکی گوزللندرمکدن شروع ایتمه‌لیسن. زیرا سن گوزل» «کوستبرمش اولان شیئ آنلر قاشنده گوزل و بوزوق کوستردکگك» «آنلر قاشنده بوزوق اوله‌چقدر. آرتق طغزلماز وآرتق یومشاتماز» «شرطیله آنلره قرآن شریف تعلیم ایله! چونکه آرتق طغزلار ایسه‌ك» «آنلر یالقورلر، آررلر یومشادر ایسه‌ك بلکه تمام اوقومقنی اونودرلر» «بوندن صوك عفتلگی سودرچك شعرلر و عبرتلی حدیثلر تعلیم ایله!» «لکن بر علمی گوزل آکلامازدن مقدم ایکنچی علمله شغللندرمه!» «زیرا تورلی تورلی سوزك قولاقلره بر وقتده کرمه‌سی فهمی آداشدرر» «بنم ایله قورقوت! لکن ادبی بنم حضورمدن باشقه یرده بیلدر!» «آنلری تربیه ایلمکده خسته‌لگی بیلمازدن مقدم دوا ویرمیان» «طبیب روشلی معامله ایله! آنلر حضورنده خاتون، قز طوغروسندن» «سوز سویلمکدن غایت حذر ایله! بن آنلری سکا تابشردم، ناقص» «تربیه ایدر ایسه‌ك هیچ عذرك اولماز آنلرك تربیه‌لری گوزللندکچه» «بنم‌ده سکا اولان فائده‌لرم گوزللنور(١)».

بو، بر توصیه‌درکه هر بر معلم طرفندن کندی خدمتنی ادا ایتمك طوغروسنده دستور ایدلمیه وموجبیله عمل ایدلمیه سزادر.

---

(١) البیان والتبیین ج ١ ص ١٧٧.

Из фондов Российской национальной библиотеки

ایکنچی وظیفه

معلومات واقتدار

معلمنڭ حسن خلق صاحبی اولمه‌سی نه قدر لازم اولور ایسه معلملگه لازم اوله‌چق معلوماتی بیلمه‌سی معلملك ایتمیه اقتداری اولمه‌سی دخی آرتق لازمدر. کوز قاره‌لری، کوڭل یمشلری، کیله‌چك کون خصوصا قارا کونلرده جمله امیدلر آنلرده اولان بو کونڭ صبیلرینی بو اجماع قوشلرینی تربیه ایده‌جك ذات معلوماتسز ویاکه اقتدارسز اولور ایسه، هیچ بر وقتده تعمیر ممکن اولمیه‌چق ضرر کتورر.

معلمنڭ آلدنده جیه‌لوب، تزلوب، اوطورمش بالالر هر نه قدر کچکنه‌لر اولسه‌ده اولسونلر آنلری تربیه ایده‌چك علم، قار کوره‌مك قدر ینگل دگلدر. بلکه علم تربیه کبی بیوك وشریف بر فنڭ قاعده‌لرندن خبردار اوله‌رق بصیرت اوزرنده حرکت ایلمه‌سی ضرور اولور.

علم تربیه، حفظ صحت وعلم اخلاق، علم روح کبی تورلی فنلردن ترکیب ایدلنه‌رك قاعده تحتنه آلنمش بر علم اولدیغندن، دیدکمز علملرڭ هر نه قدر تفصیلاتیله بیلنمه‌سی لازم دگلسه‌ده نیگز ورکنلری اعتبار ایدلن اصوللرندن بی خبر اولمق هم جائز دگلدر. الحاصل معلملك ایده‌چك ذاتڭ علامه اولمه‌سی ویاکه خلق آره‌سنده نه قدر علم اولسه جمله‌سنی بیلمه‌سی شرط اولماز ایسه‌ده معلملك ایچون حاجت اولان مقدارندن غافل اولمه‌سی هم روا اولماز.

بزم الڭ نادان اعتقاد ایتدکمز مال کتوچیلری، مال کوتمك طوغروسنده بعض شیلری بیلمیه وبیلدکلریله عمل ایتمیه مجبور اولدقلری؛ وکتوچیلك علمندن نصیبسز اولان بر کتوچینڭ حیوانلرنی هلاکته سوق ایتمکده اولدیغی حالده علم تربیه‌دن محروم وتعلیم ایچون

Из фондов Российской Национальной библиотеки

استعدادسز کیمسه معلملك ایدر ایسه (کرك دنیانك برنچی درجه‌ده ایزگو بنده‌سی‌ده اولسون) فائـده یرینه دنیا طولیسی زیانلر کتورر.

هر صنعت وکسب ایچون کندیسینه مناسب بر استعداد کرك اولور ایسه تعلیم وتربیه ایچون جمله‌دن زیاده بر استعداد وخدمتنی اجرا ایتمیه‌ده اقتدار بولنمه‌سی معلم ایچون لازمدر. لکن استعداد دینلمش شیء کسب ایتمیه، اوقوب تحصیل ایلمیه محـتاج اولمای بلکه جناب اللهك طوغری بر هبه‌سی اولدیغی کبی، معلملك ایچون لازم اولان معلومات واقتداری تحصیل ایتمك ایچونده الوغ آدملر وبیوك مدرسه‌لرده اوزون وقتلر یورمیه حاجتلی دگلدر. بلکه استعدادی اولان بر کیمسه علم تربیه کتابلرینی مطالعه ایلمك ویاکه علم تربیه‌دن الـوشی اولان کیمسه‌لرك معامله‌لرینی تجربه ایتمك سایه‌سنده هم مذکور کمالنی تحصیل ایده بیلور.

اگرده اعتباری یرنده اولور ایسه شاگردلرینه تعلیم وقتنده شاگردلـری کندیلرینه لازم اولان درسلری اوگرنـدکلری وقت، معلم اولان کیمسه هم علم تربیه‌دن الك کرکلو قاعده‌لر اوگرنمیه موفق اولور.

کوکلنده اولان علمنی آچیق ایدوب آکلاته بیلمك اقتداردر. اوگرتـه بیلمك قوتندن محروم اولان کیمسه‌نك یول اوگرتمه‌سندن هم فائده کورلمادگی کبی علم اوگرتمه‌سندنده بر ثمره تابلماز. اوگرتمیه اقتداری اولمیان ذات، آرسطو (۱) قدر بیوك برفیلسوف اولسون معلم اولمه‌سی جائز دگلدر. عالم وفیلسوف اولمق برشیء امـا معلم اولمق ایکنچی برشیدر.

---

(۱) یونـان قدیمه‌ده الك بیوك برحکیم اولوب، حضرت عیسی میلادنـدن (۲۲۱) سنه مقدم (۶۲) یاشنده وفات ایتدی.

Из фондов российской национальной библиотеки

اوچنچی وظیفه

حلم. ملایمت. وقار.

معلملرڭ، حلیم یعنی تحمللی شفقتلی ومرحمتلی اولمقلری لازمدر. بویله اولمیان کیمسه معلملك خدمتنی ایده بیلماز. ایدرسه‌ده بونڭ تربیه‌سنڭ، امید ایدلن فائده کورلماز. اوزلرینه فائده ایله ضرری تمیز ایلمیان صاماوار بیوکلگنده اولان بالالره حلم ومرحمتدن باشقه نه کبی تربیه ویرلسون؟. البته معلم اولان کیمسه‌نڭ بوندن خبردار اولمه‌سی همده هر کسدن زیاده خبردار اولمه‌سی لازمدر. معلم تربیه‌سندن کوره‌چك فائده، یالگز علم ایله اقتدارندن اولمای بلکه بونلرله برابر شفقت ایله مرحمتلی اولمه‌سندن ظاهر اولور. حال بویله اولدیغنده اوشبو وظیفه‌یی ادا ایتمیه قدرتی اولمیان کیمسه‌نڭ تعلیم وتربیه ایله مشغول اولمامه‌سی هم کندیسیچون هم بالالر ایچون خیرلو اوله‌چقدر.

تربیه اصولیله آشنا اولان معلم، هیچ وقتده کندی طبیعتنی شاگردلره آچولنه‌چق درجه‌یه کتورماز. کلور ایسه‌ده کندیسنی ضبط ایدر، آچولاندیغنی شاگردلرندن یاشروب، اوزینڭ مرتبه‌سنی حفظ ایده بیلور. بو ایسه اصول تربیه اصطلاحنچه «وقار» تسمیه اولنور.

انسان نه قدر قسقه خلقلی وآچوچان اولور ایسه‌ده، رضا وشادلق حاللرندن تمام محروم اولماز. هر کیمدن رضا وهر کیمدن تحمل ایده‌چك بعض دقیقه‌لری اولنور. لکن بو حال «حلم» دگلدر. بلکه حلم عین آچو وقتلرنده آچو آردندن یورمکدن نفسی ضبط ایتمك وعقل اولچاوندن بر قارش اولسون چیت طرفه چقمامقدر. اوشبونڭ ایچون معلملرڭ «حلیم» اولوب، اولمادقلری آچو کله‌چك بر حال اولدیغنده بیلنور.

وقارلی معلم، عرف وعادتده توبان کورلمش شیلردن بار قوتیله اجتناب ایدر. شونك ایچون «وقار» بیوك بر فضیلت اولوب، صاحبنی سعادته توتاشدرر. شاگردلری، درسلرینه اجتهاد واوقومق اصولینه رعایت ایدرگه مجبور ایده‌چك شیء معلمك علم وملایمتنه امتزاج ایلمش «وقار» ندن باشقه دگلدر.

وقار، نفوذلی بر سلطان اولدیغیچون شاگردلر معلمك آچوندن، سوکمگندن، صوقمقندن دگل بلکه قان وتوکلره قدر اثر ویرمکده اولان وقارندن قورقورلر. لکن بویله قورقو دشمندن قورقو قبیلندن یاالانغاچ قورقو دگل بلکه حرمت، تعظیم، محبت، دن مختلط اولان بر قورقو اولور.

معلملکدن قطع نظر ایدلسه‌ده وقار، حلم، ملایمت کندی حرمتنی وعلم مرتبه‌سنی ضائع ایتماز شرطیله اك گوزل خلقلردندر. بونلرله صفتلنمش کیمسه هیچ شبهه‌سز بختیاردر. احنف حضرتلری: «عسکرلردن زیاده یاردم ویرن شیء حلمدر» دیبور ایمش. عمر ابن عبدالعزیز حضرتلری‌ده: «بر برینه یاقن اولان شیلرك اك افضللری علم ایله حلم، قدرت ایله عفو» دیبور اولمشدر.

عالم وحلیم اولان معلملر، آتلردن باشلاب اتلره قدر، طوطیلردن صچانلره (سچقان — تچقان) واراﻧچه هر توْرلی حیوانلر وقوشلری تورلی تورلی شیلره اوگردوب؛ سیرکلرده تماشا ایتدردکاری کوزمز اوگنده‌در. بویله اولدیغنده گوزل صورتده یارادلمش، عقل ایله نطق احسان ایدلمش آدم بالاسی نه ایچون علم کسب ایتمکدن محروم قالسون؟ محرم قالور ایسه بوکا اقتدارسز هم‌ده وظیفه‌لرینی بیلمدگی ویاکه بیلسه‌ده وظیفه‌لرینی اجرا ایده آلمادیغی معلم طوغری کلدکی ایله حکم ایتمك لازم کلور.

اورنسز یرده آچولانمق وشاگردلرنی قورقوتمق «حلم» اولمادیغی

کبی کرك اورننده تنبیه ومجازات ایلمکسزن بی خبر طورمق هم «حلم» دگلدر. شریعت وعقل دائره‌سنده هم‌ده علم تربیه قاعده‌لرینه تطبیق ایله هر تورلی تعزیر ویرمك، معلمك حلیم اولمه‌سینه منافی اولماز بو ایسه هر کیمه معلوم بر سوزدر.

بالا، اوستینه هر تورلی نقش دوشرمك ممکن اولان، بهالی جوهر ویاکه هر شی یازمیه صالح اولان آق کاغددر. معاذ الله بونك اوزرینه هیچ شیء یازلماز ولازم نقش دوشرلماز ویاکه فائده‌سز نقش ایله معناسز یازو یازلنور ایسه البته نقشچی ایله یازوچی عیبلو اولور.

هارون‌الرشید، کندی بالاسینك مؤدبینه بویله توصیه ایلمشیدی:
«ای مؤدب! سکا امیرالمؤمنین جانی ایله کوکلندن برکیسا کی اولان»
«بالاسنی تابشروب، سکا اطاعتلی اولمه‌سنی، مذکور بالاسینه لازم»
«ایلدی. ایمدی سن، امیرالمؤمنین قویمش اورنده طوروب، مزبوره»
«قرآن شریف اوگرت! فائده‌لی خبرلری بیلدر، شعر ایله آشنا ایله،»
«سنتلردن معلوماتی اولسون، مجلس وسوز سویلشمك ادبلرینی بنو»
«هاشم شیخلرینه وامیرلره تعظیم ایتمك قاعده‌لرینی یخشی بیلدر! هر»
«ساعتده بریاکا فائده آلسون لکن کوکلنی کویندرمك (حسرته‌سالمق)»
«دن البته احتیاط ایله! زیرا قایغورمق وحسرتلنمك ذهنی بوزادر.»
«حقنده اصلا مسامحه ایلمه! مسامحه ایدلن بالا طبیعی یالقاواولور لکن»
„ممکن مرتبه یومشاقلق وملایمت اوزرنده تربیه ایله! مکرده بونلرك“
„فائده‌سی کورلمای باشلارسه ترتیبی اوزرنده تعزیر ایده“
„بیلورسن (۱)». لکن هارونك „تعزیر“ دیمکدن مرادی طوپ طوغری صوقمق وسوکمك دگلدر.

ایمدی، هر کیمك بالاسی قلبندن برکیسا گی اولوب، هرنه قدر خلیفه اولماز ایسه‌ده هر کیم اوز عالمنده هاروندر. هر کیم، بالاسینك

---

(۱) مروج الذهب. ج ٦ ص ١٤٦.

Из фондов Российской национальной библиотеки

علم تحصیل ایتمەسنی ، فائدە ایلە ضرری آیرە بیلمەسنی وصدقەء جاریە اولەرق قالمەسنی استر. یخشیلغنی ویمانلغنی قلم یازمادیغی بر وقتدە علم باغچەسینە کرمك ، شریعت بناسینە بنلەچك باسقچە آیاق قویمق نیتیلە حضورینە کلن بالالرك قیمتلرینی، جملەدن مقدم معلملر تقدیر ایدرك کامل ملایمت کوسترسەلر کرك .

ای حرمتلو معلم! کوزلرگە قاراب ، فرمانلرگە منتظر اولوب اوطورمقدە اولان بو بالالرە بر کرە عبرتلە نظر ایلە ! بونلر، بالالر دگل بلکە جناب الله عظیم الشأنك مخلوقلری وبو کون سنك الکن الك قیمتلو امانتلردر. صاق اول! تربیەلرندە اهمال ایلمە! زیرا علم محبتنە اسیر اولەرق حضورگە کلمشلردر. بالا تربیە ایتمك وشاگرد اوقوتمق (خصوصا آدم اولسون مرادیلە اوقوتمق) الك برنچی مشکل وآغر خدمتدر. اگردە بونك برابرینە مناسب اولان اجرەسنی ویرمك لازم کلسە ایدیٔ پادشاهلر، دولتلر بایلغی یتشماز ایدی، لکن بونك مکافاتنی درجەسندن زیادە ایدوب ویرەچك ذات جناب اللەدر. بو آغر خدمتلرگە اولان مکافات پك بیوك اولوب، والك محتاج اولەچغك وهر کیمدن امید کیسدگك کون آخرت کوننده اولەچغنە شبهەك اولماسون! هر کلەچك قریب اولسە آخرت کونی اقربدر.

دورتنچی وظیفە

اخلاص. دقت. سعی.

بالالری تعلیم ایتمکلە الله تعالی حضرتینك رضاسنی امید قیلمق وقارنداشلری نادانلق خستەلگندن خلاص ایدوب ، ملت ایچون علملی

کیمسەلر یتشدرمك فکریلە خدمت ایلمك ، معلم اولان کیمسە ذمەسینە

Из фондов Российской Национальной библиотеки

فرضدر. بو ایسه «اخلاص» وایکنچی عبارتله «نیت درستلمك» دیمکدر. اخلاص ایله اولان خدمت هیچ وقتده ثمرەسز قالماز. نیت واخلاص، بنك ایله جناب الله آرەسنده یاشرون اولان بر سرّ اولدیغندن اوچونچی بر کیمسه بوڭا مطلع اوله آلماز. شونکچون نیت درستلمك، هر کیمك اوزی ایچون ضرور اولدیغندن کیلەچك بر کونك فائدەسنی کورمك نیتیله کندیسی ایچون لازمدر. اوشنداق بر کیمسه نیتی حقنده سوز سویلمك وظیفەسی ایکنچیلرده اولماز.

خدمتی برابرینه اجر آلمای اوقوتمقدن ویاکه «بن اجر آلمای بلکه یالکز الله تعالی رضاسیچون اوقوتامن» دیمکدن نیت درستلکی لازم کلمادگی کبی مشقتی ایچون بر مقدار اولسەده معاشلق آلوب تربیه ایلمکدن نیت بوزقلغی لازم کلمز.

فی الواقع علم اوگرتمك برابرینه حق ویرمك، زمان سعادتك هم یوق دگل ایدی. بدر محاربەسندن اسیر آلنمش قریشیلردن فد ا ایچون مال ویرمیه اقتداری اولمیانلره هر بری اون بالایه یازو بیلدرمك ایله الزام ایدلمشلر وتمام اوگرتدکلری صوڭنده آزاد ایدلنمشلر ایدی (۱).

ابو اسحاق ابراهیم الزجاج، کندیسنك قول کوچیله تحصیل ایدن بر یارم درهم حاصلینك بر درهمنی علم اوگرتدکی برابرینه استاذی ابوالعباس محمد المبرّده ویرر ایدی. صوڭره کندیسی هم مذکور استاذینك دلالتیله بعض وزیر بالالرینه معلم اولەرق الوغ بر ثروت تحصیل ایلدی. بوشو زجاجدرکه کندیسی حقنده علمای عظام «مذهبی درست، اعتقادی کورکام، متدین ودیندار هم متقی ایدی» دیه شهادت ویرمکدەلردر.

---

(۱) تاریخ اداب اللغة العربیة ج ۱ ص ۵۹. اغانی ج ٦ ص ۸۷.

معلملرك جمله وظیفه‌لری معلوم وقتلرنده اجرا ایدلمك وتعلیم ایچون هم مخصوص وقتلر تعیین ایدلمك تیوشلیدر. قوناق کلمك، ضیافته دعوت ایدلمك دگل بلکه الڭ یاقین بر دوستی قبرندن ترلوب قایتورسه‌ده درسلرنی معلوم ساعت ودقیقه‌دن کیچکدرمك درست اولماز. بو ایسه اصول تربیه‌ده «دقت» دیمکله معـروف اولان بر قاعده‌در. ویرلمه‌سی لازم اولان مکافات ویاکه مجازاتلری وقتندن تأخیر ایتمك یاکه کلیاً تـرك ایتمك، دقتسزلك واصول تعلیمه کوره عیب وضررلی بر اشدر.

معلم، کندی وظیفه‌لرنده دقتلی اولورسه معلم، یوقسه معلم دگلدر. دقت ایله تربیه ایدلمش شاگـرد جاهل قالمیه‌چغی کبی ساچمش اورلقلرندن اوسمکده اولان ایگونلری کوروب، معلم هم مسرور وبونڭ حقنده چوق زحمت چیکدم ایسه‌ده بویله بر سعادتی‌ده کوردم دیه، بر کون ممنون اولسه کرك.

کورکام اشلر حقنك خواه آخرتلك اولسون خواه دنیالق اش اولسون سعی ایتمك الڭ مرغوب بر اش ایدکی دلیله محتاج دگلدر. زیرا کندی مسلگنده اجتهاد اوزرنده سعی ایتمیان کیمسه‌نڭ مقصودی تمام اولماز. بناء علیه معلم اولان ذات، تعلیم امرنك نشاط وعدالت اوزرنك سعی ایتمیه وکندی شاگردلرینڭ تربیه‌سی خصوصنده هر وقت فکر یورتمیه بورچلیدر.

دنیا بایلغی هم الوغ بر سعی ایتمیه حاجتلی اولدیغی حالك علم تحصیل ایتمك ویاکه تحصیل ایتدرمك دخی زیاده سعی ایلمیه محتاج اولدیغی هر کیمه معلوم بر مسئله اولسه کرك. بو کونك علم یولنك سعی ایدن قوم وسعی ایدن عالملرنی کوسترمك لازم کلورسه هیچ شبهه‌سز آنلر فرنك قومی ایله فرنك علماسیدر. بونلرڭ نشر علم یولنده اولان غیرت وسعی، نشاط ومحبتلری تعریف ایدلسه آدم اوغلی شاشار.

Из фондов Российской национальной библиотеки

اوتکان زمـان اسلاملری آراسنده علم یولنده سعی ایتمك یرنـده ایدی. بونلرك تاریخلری وترجمهٔ حاللری اوقولدیغی وقت جملهمزك کوڭلمزده بر حس و محبت اویغانمقدهدر. اسلامیتنك بو کونه اولان انتشاری برنچی، ایکنچی، اوچونچی، دورتنچی عصر هجریده اولان علمای کرام طرفندن ایدلن سعی ثمرهسی ایدکنده نزاع یوقدر.

علم یولنده اولان سعی آرتدقچه لذتی هم آرتور. بر کیمسهنك اون آلتون آلوب اشلیهچك بر اشنی علم اهـلی کندینك صوك پارهسنی ویروب اجرا ایدر. دنیاده علمدن آرتق بر فضیلت اولماز وبر بالانی شریعت یولنده تربیهلمك قدر مزیت هیچ تابلماز ایسه، معلم اولان کیمسهلر ایچون بو طوغروده کامل نشاط اوزرنه سعی ایتمك لازم اولهچغی شبههسزدر.

علم تاریـخ، چوق کیمسهلری کوستررکه: قتل ایـله حکم ایدلدیگی صوڭنده معلوم کونی کلنه قدر حبسخانهده اولانلره تعلیم ایله مشغول اولمشلر ونشر علم یولنه بوساعتلرینی کامل راحتلکله اوزدرمشلردر. کتبخانهمزی مبارك اثرلری تزیین ایدن بـر ذات بیلورزکه مؤبد اولمق اوزره حبس ایدلدکی صوڭنده حبسخانـهده اولانلری تعلیم ایدرك آرهلرنده حمیت و غیرت قوزغـالدروب، حبسخانهیی درسخانه و علمخانه ایلمشدر.

ایمدی، بو کبی هر ساعتده اولم کوتمکده وتری ایکن قبره کوملمش اولان ذاتلر علم یولنه بویله سعی کوسترولر ایسه تمام حریته مالك اولان علملی کیمسه، تعلیم امرنده مساهله ایدرسهنیهیارار؟ حالبوکه اوگرنمك طوغروسنده نادانـلردن عهد آلنمازدن مقدم، اوگرتمك ایله عالملردن عهد آلنمشدر. اوشبونك ایچون بیلدکلرینی

اوگرتمای طورمق طوغروسنده هیچ کیمنڭ عذری اولماز، اولورسه‌ده قبول ایدلماز.

بشنچی وظیفه

تشخیص. تشویق. تحمل.

طبیبلر، خسته‌یه دوا ویرمازدن مقدم، مزاجنی تدقیق ایدرگه ونه کبی خسته‌لك ایدکنی آڭلارغه مجبور اولدقلری کبی معلملر هم شاگردلرڭ مزاج وطبیعتلرینی بیلورگه مجبور اولورلر. ذکاوت، غباوت، اجتهاد، بطالت، ریا، اخلاص، تواضع، تکبر کبی صفتلرده شاگردلر غایت مختلف درجه‌لرده اولورلر. شونکچون جمله‌سینڭ طبیعت وخلقلرینی اوگرنوب آلمق وصوڭره هر کمڭ حالی اقتضاسنچه تربیه ایلمك، معلم ایچون مهم بلکه اڭ اَهم برماده‌در.

شاگردلرڭ طبیعتلرینی بیلمك ومزاجلریله آشنا اولمق ایچون تدبیرلی معلملر تعلیم وتربیه‌یه کرشمازدن مقدم، شاگردلرنی بر قدر کونلر اوز اختیارلرنچه یورتمکله تجربه ایدر وصنارلر ایمش «تشخیص» دیمك اوشبو کبی حاللره دینلور.

«تشویق» بالالره علم تحصیلنی سودرمك دیمکدر. بو ایسه معلملر ایچون اڭ لازم واڭ فائده‌لی بر وظیفه اولور. جبری صورتده اجرا ایدلمش اشلرده لذت اولمادیغی ولذتسز خدمتلر هم محصول ویرمادگی هرکیمه معلومدر. شونکچون بالالر، جبرله دگل بلکه تمام رغبتلریله تحصیلده اولنمقلری، نادانلق خسته‌لگنی ملت اوستندن بیارمك ایچون برنچی وسیله اوله بیلور.

بالالر، معلملرڭ نصیحتلرینی جان وتن ایله سووب دڭلاسونلر. معلملری، کندیلرینی تربیه ایدر ایچون خلق اولنمش ذاتلر دیه

Из фондов Российской национальной библиотеки

اعتقاد ایتسونلر. معلملری برنچی درجه‌ده سوسنلر. آنلردن بـرا «رحمت» کلمه‌سی ایشدلمگی دنیا بهاسی حساب قیلسونلر. لکن بیلورمیسز، بویله اعتقادلری بالالر کوڭلینه اورناشدرمق خدمتی کیملرده اوله‌چقدر؟!.. هیچ شبهه یوقدرکه بویله شرفلی بر خدمت کنه معلملرڭ همتلرینه امانت ایدلمشدر. حلم ایله مرحمتی، وقار ایله دقتی، معلومات واجتهادی دستورالعمل ایدن معلملر، بو وظیفه‌یی قصورسز ادا ایده بیلورلر.

واصل بن عطا حضرتلری، بر یاش یگت مجلسنڭ کوب وقت کورلور وقولنڭ اولان دفتربنه یازوب اوطوردیغندن حدیث شریف دڭلادیغی وایشتدکنی یازدیغی ظن ایدلنور ایدی. کونلرڭ برنڭ اوشبو مجلسه، بیلشلرندن بری کاوب کردگنده واصل حضرتلرینی کوروب: «سبحان الله! بو یگتدن نیچه مرتبه اعلم واحفظ اولدیغڭ حالڭ بو نه اشکدر؟» دیه هم تعجب هم انکار ایتدکنده، مزبورده: «صبر ایله! بو مجلسه حاضر اولمقلغم استفاده ایتمك ایچون دگل بلکه بو یگته ریاست لذتنی طادتمقدر. مجلسمه الوغ شیخلر کلوب استفاده ایتمیه باشلادیلر دیه؛ نشر علم یولنده رغبتی آرتسون، ریاست وعلم لذتی کوڭلینه یخشی اورناشور ایسه علم یـولنده جاننی فدا ایـدنه قدر طـرشور، بنم وبنم کبیلرڭ حاضر اولمقلرینه‌ده لزوم کورلماز» دیمشدر. تشویق بویله اولور، تـرغیب بویله اولور. علم لذتنی بیلمش کیمسه واصل بن عطا کبی عصرینڭ ممتاز بر شیخی‌ده اولسون قارتلر مجلسینه کروب استفاده ایدر، یاشلر مجلسینه کروب هر تورلی تشویقلر قیلور حتی‌که بیوك بر استاذ اولدیغی حالده کندیسنی شاگرد صورتنه قویار، استفاده ایلمکده ایمش کبی کورنور، اصلا عارلنماز.

ایمدی ایسکی عالملر، صبیلری دگل حتی‌که درس کرسیلرینه

چیقمش مدرسلری تشویق همده هیچ سیزدرمای تحریض ایتدکلر حالده هر امری قبول ایدرگه حاضر اولان یاش بالالری تشویق وترغیب ایتمك معلملر ایچون (او معلملر ایچون‌که بر بالانڭ هدایت تاپمه‌سنی دنیا بایلغندن آرتق کورمکده‌لردر) کوچ یتماز اشلر جمله‌سندن اولمازسه کرك.

درسلری ینگل اوقوتمق، آچیق بیلدرمك، هر نرسه‌یی عملیاتیله تطبیق ایتدرمك، درس بیلنلره تحسین وبیلمیانلره هم سعیلرنده قصورلق اوزرنده اولانلره ترتیبیله تعزیر ویرمك کبی شیلر، جمله‌سی، تشویق اوله‌چقدر. شاگرد هر نه قدر یاش اولسه‌ده اولسون، کسب معرفته قابلدر، فقط معلمڭ اصول بیلمه‌سی وآلدنده اوطورمش اولان ضعیف مخلوقڭ کیله‌چك کوننده مشهور ومنفعتلی آدم اوله‌چق احتمالی وارلغنی فکرلب احتیاط اوزرنده تربیه ایلمه‌سی شرطدر.

بیوك بر ذاتڭ دیدکینه کوره، دارالفنونلرده درس ختم ایدوب چقمش بر شاگردڭ آلتی یاشندن مقدم تحصیل ایدن علمی؛ مذکور یاشندن صوڭ تحصیل ایدننه نسبتله کوب مرتبه آرتق اوله‌چق ایمش. لکن وا اسفا! بزم ملتمزڭ بالالری، بو اهمیتلی اولان وقتلرنی الڭ تربیه‌سز اولان ناظرلر والڭ طوغرسی‌ده ناظره‌لر النده ضائع ایتمکده‌لردر.

تعلیم یولنده اولان آغرلقلرنی تحمل ایتمك معلم ذمه‌سینه لازم اولدیغی کبی آچی سوزلره تحمل، سانچمکده اولان بزلره صبر ایتمك وممکن مرتبه نفسی ضبط ایلمك هم لازمدر. ایشدلمش ساعتنده افترا وبهتان هم غیبتلره مقابله ایتمك قصدی غلبه ایدوب، حتی‌که صبرلنمق مشکل کورلسه‌ده زمان اوتدکچه صبرڭ لذتی سیزلور وهر دقیقه‌ده بو لذت کوچلنور، تدریجله صوڭنده ملایم برراحتلك کتورر.

Из фондов Российской национальной библиотеки

بونی ایسه هر کیم کندیسنده تجربه‌ایتدگی واردر، اولمازسه بوندن صوڭ بر تجربه ایدوب کورسون!... واقعا دشمنلرڭ سوزلری کرك افترا وبهتان‌ده اولسون بنده ایچون فائده‌سز دگلدر. بونڭ سببندن تهذیب اخلاق وتربیهٔ روح ایتمك ممکن اولور.

شعبی حضرتلرینی بر کیمسه، دنیاده اولان قباحت سوزلرڭ هیچ برینی قالدرمای سوکمش ایدی. امام شعبی، یوز کیمسه‌یه مقابله ایده‌چك قدر فصاحت وطلاقت لسانه مالك اولدیغی حالده خسیس آدم ایله یارشمه‌یه تنزل ایتمای، فقط: «خطا ایتمکده اولسه‌ڭ جناب الله‌سنی ودرست ایتمکده اولسه‌ڭ بنی عفو بیورسون(۱)» دیه جواب ویرمشیدی. ار کیمسه بویله اولور.

«شو مرتبه آچی وقاتیغ سوگارم‌که قبرگه برگه کرر» دیمش بر کیمسه‌یه جناب ابوبکر صدیق رضی الله عنه، یالگز: «بنم قبرمه دگل سنڭ کندی قبرگه کرر(۲)» دیه جواب ویرمشدر. بو کبی الوغ ذاتلر بویله روشده تحمل ایتدکری حالده آنلر یولینه کرمگی وآنلر ازلرندن یورمگی قصد ایدنلر تحملسز اولور ایسه عیب اولور.

---

(۱) کتاب البیان والتبیین. ج۱ ص۱۷۹.

(۲) کتاب الکامل لابی العباس محمد المبرد رضی الله عنه ج۱ ص۲۳٤

آلتنچی وظیفه

نصیحت. غیرت. خیرخواهلق.

اوقوتمقنڭ اولان بالا و شاگردلرینه، معلم اولان کیمسه آتا وآنالرینك شفقتلرندن زیاده شفقت ومرحمتلی اولوب، مهمات دنیویه ودینیه‌لری حقنده هر حالده نصیحت اوزرنده ارشاد ایلملیدر.

بالالرك ذهنلری آچلمق، خلقلری گوزللنمك ایچون کتابلر ایله درس ویرمکدن زیاده معلملرك شفقتلی نصیحتلری فائده ویرر، لکن نصیحت دیمك یالگز سوزه منحصر اولمای بلکه فعل وخلق ایله گوزل کوچرکچ اولمق هم نصیحت جمله‌سندن صانالور.

نصیحتلری مبذول اولان معلملرك شاگردلری کوب وقتنڭ کورکام خلقلی، ملایم صفتلی اولدیغی کبی نصیحت بابنده سارانلق ایدوچیلر حضورنڭ عمر کیچرمشلر کرك عالمده اولسونلر تربیه‌سز اولورلر.

آدم اوغلی معصوم اولمادیغی صوڭنده بوزوق ویاراماز خلقلردن خالی اولوب بتماز. فقط معلم اولان کیمسه، عقل ووجدان سلطانی رضا اولمادیغی شیلری شاگردلرندن وار قوتیله یاشرملیدر. تاکه آنلرده تقلید ایتماسونلر.

بر اورنده: «شاگرد استاذك نسخه‌سی» دیمش ایدك. حاضرنڭ هم بوسوزی دیورز. شاگرد، استاذك نسخه‌سی (کوپیه‌سی) ایدگی شبهه‌سزدر. اخلاقلری گوزل، علملری درست، فکرلری طوغری ایکی اوچ دانه مدرس حضراتلرنی بیلورزکه هیچ صورمازدن مقدم، الك اولگی تصادف وقتنده بونلرك شاگردلرینی (استاذلری صحبتنده بر قدر مدت ملازمت ایدن اولمق شرطیله) تمیز ایتمك ممکن اولور.

کورکام ویاکه بوزوق خلقلی معلمك شاگردینه اولان اثری هم

Из фондов Российской национальной библиотеки

سریع هم محکم اوله‌چقدر. بناء علیه معلم اولان کیمسه الڭ اوّل کندی خلقنی تصفیه ایتمك وصوڭره اوقوتمقده اولان بالالرینه نصیحت ایلمکله مشغول اولمه‌سی لازمدر.

دیو جانس (دیوژن) نام فیلسوف، شاگردلرڭ برینی علم اهلینه لائق دگل اورنده کوردکنده شاگرده هیچ بر سوز دیمیوب وخشنود سزلق اثری هم کوسترمیوب طوغری استاذینه کندی و: «شاگردڭ فلان اورنده کورله‌در، بویله ناقص تربیه ایتمك وشاگردڭ حالنی بویله مهمل قالدرمق هیچ یاراشرمی؟» دیه استاذنی تکدیر ایتدی (١).

گوه‌زه‌لك ایدوچیلرڭ حیله‌لرینه آلدانمق، سودرمك وبیزدرمك حقنده قدرت دعواسی ایدوچیلره اشانمق، تن تارتمق وسیکرمك کبی شیلردن بر حکم چقارمق، یوله چقدیغنده بر‌بر حیوان ویا کشی آدم اوغلی اوچرامقدن تشأم ایتمك وبونلر مثالنده اولان هم دیگر شیلرڭ خلقمز آره‌سنده میدان آلمقی معلم ومدرسلر طرفندن لازم نصیحتلره الوغ احتیاج کوسترر. اوشبونڭ ایچون معلم اولان کیمسه، نصیحت ایتمك بابنده اجتهادلی اولوب، هم دیلی هم فعلی ایله نصیحت اوزرنده اولملیدر. بلکه نصیحتلرڭ الڭ اثرلی اولانی یوقاروده دیدکمزچه فعل ایله اولانیدر.

شاگردلرڭ کوندن کون ترقی ایتمکلری غیرته توفق ایتدگی شبهه‌سزدر. لکن شاگرد غیرتیله اش تمام اولمای بلکه بونڭ اوزرینه استاذ غیرتی قوشلمه‌سی هم شرط اولور. تحصیل علم یولنڭ استاذ غیرتی الڭ مهم رکن دینلسه خطا اولماز لکن بیلورمیسز، غیرت نه‌در؟!. غیرت، علم تربیه قاعده‌سی اوزرنده درسلره دوام ایتدرمك، طبیعته مناسب روشده نشاط اوزرنده شاگردلره هر

---

(١) تاریخ الفلاسفة ص ١٢٢

كون بر فائده‌لی علم كوسترمك ديمكدر. امـا ذهن تحمل ايتماز وطبيعت يوكلماز روشنك طرشمق وطـاقتلرى يتشميه‌چـك شيلرله شاگردلرى تكليف ايتمك، غيرت دگل بلـكه تيوشسز بر «تـكليف وتعذيب» در. بوخصوصه دائر سوزلر بلكه كاه‌چكن دخی سويلنور.

شاگردلرى ايچون هروقتده خير خواهلق يعنى دنيا وآخرتـده سعادت صاحبلرى اولمقلريچون جناب اللهه يالوارمق وكوگلله انتظار ايدوب طورمق، معلملرك شرفلى بر وظيفه‌لريـدر. بويـله صفتده اولان كيمسه‌لر البته پاك كوگللى اولور.

سلف عالملرى، شاگردلريچون هرتورلى وعظ ايله ارشادلرينه سعى ايتدكلرى كبى هدايتلرى طوغروسنده جناب اللهه هم دعـا قيلورلر ايدى. ابـو حنيفه (رحمه الله تعالى) حضرتـلرى هر نماز صوگنده آتا وآناسى هم‌استاذلرى ايچون دعاء ايتدكى كبى شاگردلر‐ يچون هم دعا ايدر ايدى.

كندى شخصنه عائد اورنلرده شاگردلرك هرتورلى قصورلقلرينى عفو ايتمك وشريعت حقنده اولان قصورلقلرى اولدقده اورنك بيان ايدلن طريقله امر بالمعروف ايلمك هم معلم اوستنده بورچدر.

عمر بن عبدالعزيز حضرتلرى: «بو اوچ خصلته مالك اولان كيمسه كامل اولور: غضبى سببلى الله تعالى‌يه اطاعتسزلك ايتماز، رضاسى الله تعالى‌يه گناه ايتمك مرتبه‌سنه ايرشدرماز، كوچى يتدكنك عفو ايدر» ديمشدر (۱).

مشورتيله خواه عمل ايدلنه‌چك اولسون خواه اولماسون مشورت ايتدكلرى وقتده معلم اولان كيمسه فكرنده اولاننى شاگردلرينه آچق ودرست بيان ايتمليدر. درستى آيتسه‌مده عمل ايتماز ديـه بهانه ايدوب، ياهيچ آيتمه‌مك ويـاكه خلافنى تلقين ايلمك الحق

(۱) كتاب الكامل للامام المبرد رحمه الله تعالى. ج. ۱ ص ۶۸.

بیوك خیانتدر. بو کبی خیانته ارتکاب ایلمك معلم دگل عادی بر مسلمانه هم مناسب اولماز.

تعلیمنده اقتداری یتمادکی صورتده ویاکه علمندن استفاده ایدلمیه‌چگی معلوم اولدیغی تقدیرده شاگردنی باشقه اورنلره وارمقنی اختیارلی ایتمك خیر خواهلقدر.

کوب مرتبه کورلورکه: شاگرد طبیعتی جذب وتحمل ایدەچك علم، معلمده اولماز ومعلمده اولان علمه شاگرد طبیعتی موافق ومستعد اولماز، اوشبو سببدن ایکی آره‌ده بر تضاد حاصل اولمغله علم یولنده اولان ذات الوشسز قالور. کامل اولمه‌سی مأمول اولان بر کیمسه‌یی دنیوی عرض ایچون کندی حضورنده حبس ایتمکله ناقص قالمه‌سینه سبب اولان معلم، برکون اولور البته حسابنی ویرر.

سلفلرك الڭ بیوك عالملری حتی‌که فنلرنده مجتهدلر زمره‌سندن اولانلری، اوزلرینڭ شاگردلرینه کیم اولسه‌ده اولسون استفاده ایتمیه اذن ویررلر ایدی. ذاتا بونلر قاشنده هیچ بر شاگرد هیچ بر استاذ ایله مقید اولماز ایدی. بونلرده استاذ کوب اولمقینڭ بر سببی‌ده اوشبودر. مبرد ایله ثعلب آره‌سنده اولان منافسه مثل حکمنه کچدکی حالده شاگردلری مشترك ایدی. حالبوکه سلف صالحلر، علوم اسلامیه‌ده یدطولی صاحبلری وپك مکمل ذاتلر اولدقلرینی خاطره کتورلدکده بونلرڭ یالگز برینه مقید اولنیغنده‌ده تحصیل کمالات ایلمك مستبعد کورلماز. ایمدی، بزم اوشبو قحط رجال زمانمزده تورلی کیمسه‌لر حضورینه واروب استفاده ایتمیه مساعده ایدلماز ایسه عمومی ضررلره مؤدی اولور.

اگرده بر کیمسه‌یه، جناب الله طبیعتنه موافق وعلمنده کامل بر استاذی طوغری کتورمش ایسه اوکیمسه سفر ایلمك وکشی ازله‌مك کلفتندن البته آزاد اولمش اولور. بو کبی نعمته نائل اولان ذات

هم تشکر هم غنیمت بیلەرك استفاده ایتملی.

بو بحثه خاتمه اولمق اوزره دییورزکه: معلملر، موضوع حدیثلر اصلسز ومصنوع حکایتلردن تجرید ایدەرك خالص اسلام دائرەسنك وخلق هم زمانك احتیاجنه مناسب نصیحتلرنی مبذول ایدرلر ایسه هیچ شبهەسز شاگردلره وآنلر واسطەسیله فامیلیەلره وبو سببدن بتون ملته حسن تأثیر ایدر. لکن نصیحت کوڭل ایله اولمەسی شرطدر. زیرا کوڭلدن سویلنمیان سوز بر وقتده کوڭله کرماز.

علماء اعاظم ملت اسلامدن ایکی ذاتك نصیحت نامەلری کوز اوڭمزدەدر. الله رحمت ایتسون بونلرك بو گوزل اثرلری جمله دینی ودنیوی ادبلره تحریض ایتدکلرندن کوڭللرمزه هیچ اونودلماز روشچه نقش ایدلمیەسزادر. خیر خواه اولان معلم، شاگردلرنی تربیه ایتدکی وقتده بونلری دستورالعمل ایدرسه ودرسلرنی تمام ایدوب، مفارقت ایتدکلری کونده برمرتبه اوقودوب محافظەسی حقنده رجا وتنبیەده اولنورسه معلملك وظیفەسنی ایفا ایلمش اولور.

دیدکمز اثرلردن بری شیخ محترم وامام اعظم ابوحنیفه رضی‌الله عنه حضرتلری طرفندن شاگردی اولان ابو خالد یوسف بن خالد السمتی‌یه سویلەمش (١) وصیتی‌در. ایکنچیسی ایسه استاذ المحدثین ابو عبدالله مالك بن انس حضرتلرینك امیرالمؤمنین هارون الرشید یاکه مشهور وزیر خالد البرمکی‌یه نصیحت یوزندن یازمش اولان رسالەسیدر. (٢)

---

(١) بصره اهلندن اولوب، (١٨٩) تاریخنده وفاتدر. الفوائد البهیه، ص. ٢٩٦.

(٢) بو رسالەنك بزم ملکمزده اولان نسخەسی (١٣١١) تاریخنده قاهرەده مطبعهٔ امیریەده اوچونچی دفعه اولەرق (٣٠) بیت اوزرنده باصلمشدر.

Из фондов Российской Национальной библиотеки

يدنچی وظیفه

منتدن اجتناب وعلو همت

معلم، ابنای وطنی وملتدشلرینی تعلیم وتربیه ایتمه‌سیله فقط ذمه‌سینه لازم اولان بر بورچنی ادا ایتمش وجناب الـلهه ویرمش شرفـلی بر عهدنی ولو یوز تورلی قصورلق ایـله اولسه‌ده یریـنه کتورمش اولور. اش بویـله اولدیغیچون، سبق اوقوتمق ایچون منت ایلمك ظاهر بر خطالقدر. اگرده علم یولنده درست بر منت کورلسه ایدی بیوك شرفلره سبب اولدقلریچون بویله منت ایلمك حقی هیچ شبهه‌سز شاگردلرده اولور ایدی. چونکه بو شاگردلر آنالرینڭ شفقتلی قوچاقلرندن چقوب الڭ راحت وقتلرینی برچیتکه تاشلاب، تحصیل ایچون مکتبه یوگرمه‌لر ایدی بویله بیوك ثوابلره معلم اولان ذات، مشرق ایـله مغرب آراسنده یوکروب ازلدکی حالده استحقاق کسب ایده آلماز ایدی. بویله دگلمی؟ اکن منت معلم اولسون شاگرد اولسون هیچ کیمه لایق دگلدر.

قریه‌لرده یـانغین واوت قضالـری اولـور. آه بـو یـانغین مشقتلری!... شاگردلك کونلرمده همده آرقـه‌مده اولان یوکلرم ینـگل اولان بر وقتمده کوزمله بر ایکی دفعه‌سنی کورمشیدم. بونچه مدتلر اوتدگی حالده کیچه اولان بر واقعه کبی کوزم اوڭنده‌در. بویله قضالر اولدیغنده قـارنداشلك، دوستلق حتی‌کـه مذهب وقومینه قاراماێ عوام خلقی جانلرینی فدا ایده‌چك صورتده بربرینه اعانه‌لر ایتمکده‌لردر.

بر دعوا وکیلینك یکرمی آلتون آلمازدن مقدم اوستینه بشمتنی صالمیه‌چق خدمتی درجه‌سنده اهمیتلی اولان خدمتلری الك بهالی وقتلری فدا ایدوب اجرا قیلورلر. لکن بو کبی عالملری ایچون عمر بارنچه منت ایتمازلر. شاید بری کلوبده یوزلرینه قارشو مذکور فداکارلقلری تحسین یولنده سوز سویلمك اولسه „بونده تحسین ایدلنه‌چك نه وار؟ بن ایسه اوستمه لازم اولان وظیفه‌دن ماعدا برشی کوسترمادم“ دیه مدح فلانی قبول دگل دگلامیه‌ده تنزل ایتمازلر.

عوام وایکنچی تعبیرله قاره خلق دیدکمز بنده‌لر بویله روشن عالی همتلی اولدقلرنده عالم، معلم ومدرسلك کرسیلرینه چقمش اولان معلوماتلی ذاتلرمزه، علم اوگرتدکلری هم‌ده ذمه‌لرینه لازم اولدیغینه کوره اوگرتدکلریچون منت ایتمکلری هیچ درست اوله بیلورمی؟!...

جناب اللهه ملاقت اولنه‌چق بر کون اوله‌چغنی، واو کونده هر عملی ایچون حساب ویرچکنی منتظر اولان معلمك وجدانی „بن آگا استاذ اولمشیدم، حقمی وفا ایتمادی، ادب صاقلامادی“ دیه منت ایتمگی روا کورماز. بلکه اصل منت الله عظیم الشان حضرتلرینه خاص بر صفت اولدیغنده دیلی ایله منت ایلمك شویله طورسون، کوکلینه خطور ایتمگنی‌ده الله تعالی حضرتلرندن بر امتحان ویاکه ابتلاء وخذلان‌اولمق احتمالنی فکرلب قورقور، خلوص قلبیله استعاذه ایدر وکوکلندن چقارمق ایچون مجاهده قیلور.

خلقی ارشاد وتربیه ایلمك طوغروسنده رسل کرام (صلی الله علیهم اجمعین) نه درجه‌لرده سعی ایتدکلری، تاش یورکلری آغلاده‌چق مرتبه‌ده مشقت تارتدقلری حالده منت ایلمگی خاطرلرینه

کتورمك دگل بلکه بیوك ادبسزلرك قباحتلری عفو اولنمق و بونکله برابر هدایت تابمقلری حقنده دعالر ایدرلر ایدی.

ابوبکر البالسی، شام ولایتنك مشهور بر شیخ اولدیغی حالده منت اولمقدن خوف ایدرك نه شاگردلرندن ونه باشقه‌لردن حتی‌که النی تقبیل ایتدرماز ایدی (١).

شاگردلردن تعظیم کوتوب وخدمت امید ایدوب طورمق، علم اوگرتدکی برابرینه اجر آلمق دیمکدر. بصیرتلی معلم، بوکبی دنیا کیچرمك طوغروسنده یاردمی اولمیان اجرلره کوز تاشلاماز. ذاتا تعلیم ایله اشتغالدن اصل مقصود انسانلردن تعظیم ایتدرمك اولمای بلکه جناب اللهك رضاسینه نائل اولمقدر. الله تعالی حضرتینك رضاسنی، آدم اوغللرینك تعظیم وثنالرینه صاتوچی کیمسه سوداسنك البته خاسر اولسه کرك. آخرت عملی ایله دنیا صاتوب آلوچی بختسزدر (٢).

بو سوزلردن، معلملری رنجتمك درست ایدکی آکلاشلماز وآکلاشیلماسون. آتا وآنایه عاق اولمق کبی استاذه هم عاق اولمق (سبب شرعیدن باشقه اورنده) هم گناهدر. لکن بزم سوزمز شاگرد هر نه قدر قصورلق کوسترر ایسه‌ده (شریعت مقدسه خلافنده اولمازسزلق) معلمك وظیفه‌سی عفو ایتمك دیمکدر. هر ایکی طرف ایچون فائده‌لی اوله‌چغندن باشقه، فی حد ذاته عفو ایتمك عالی جنابلق وعلمایه مناسب بر صفت اولسه کرك. „کیچوکلردن آداشمق، الوغلردن باغشلامق“ دیورلر. یردن توزان کوتارلدکی حالده کوکدن رحمت یاغار، دگلمی؟...

ومع ذلك اسلامله مشرف اولان کیمسه‌نك، استاذی حضورندن

(١) فوات الوفیات. ج ١ ص ٨٠.
(٢) کتاب الادب الصغیر لا بن المقفع. ص ٩.

سورامه‌سندن ابد آلاباد مطرود قالمه‌سی لازم کلماز. الله تعالی حضرتینڭ رحمتی شو مرتبه‌ده واسعدرکه معصوم اولمیان بیك معلم حضورندن مطرود اولانلره هم حصه چقسه کرك. جناب اللهڭ ملکی هیچ کیم ایله اورتاق اولمادیغی کبی اراده‌سی هم مخلوق اراده‌سینه مغلوب دگلدر.

بو دنیاده انسانلرڭ آرزولری بر برینه غایتده خلاف روشده یارادلدیغی شایان حیرتدر. برینڭ مقصودی آلتون وکموش جمع ایتمك اولوب، „نیچوك اولسه‌ده اولسون، کیسه‌یه کلسون“ قاعده‌سی بونڭ ترکلکی بناء ایدلمش پروغرامدر. ایکنچیسی سفاهت خانه‌لردن لذت تابوب، جمله اکلنچه‌سی هم آنده اولور. اوچونچیسی، حق وناحق اولمه‌سنده تعمیق نظر ایتمای جمله قصدی انسانلری غیبت ایتمك اولوب، حتیٰکه قبرده اولان چرك سویا کاره قدر یتشور، دوست ودشمن جمله‌سینڭ ایتنی آشار. قان آغلامق تیوش اولدیغی بر عملی ایچون „اوستومده اولان بورچمی توشردم“ دیه اوز اوزینه ثنا ایدر. دورتنچسی، بتون عمرنی مداهنه ونفاقله کیچروب، بو حالندن ممنون اوله‌رق „پولیتیقه“ تسمیه ایدر. حسن کوکلی اولسون ایچون یاکا شیلری ذم ایدر، حسین یانینه کلدکده ایسکیلری تمام خوارلر، آولاق قالدیغنده هر ایکیسندن مسخره ایدوب کولر، دوشا کینه کردکنده دنیادن کیچمش کیمسه مثالنده راحت یقولار. بیشنچیسی، جمله قصدی آشامق وایچمك اولوب، فرصت اولدیغنده شونی سویلر وآنڭ آردندن یورر، دنیانڭ آستی اوست اولسون اصلا خبرلنماز. بونلر کبی دخی کوب طبیعتلر اولوب جمله‌سنی اشارت ایله اولسون بو اورنده سویلمك ممکن دگلدر.

لکن هر نه قدر نادر ایسه‌ده بعض ذاتلر کورلورکه، دیدکمز زبون وپیس طبیعتلر ایله مبتلا اولمای وترقی سفرلرنده مذکور درجه‌لرڭ هیچ برنده طوقتاب قالمای وطوقتامیه هم رضا اولمای بلکه

شریف وبیوك مطلبلره یول آلمشلردر. بونلر قاشنده سعادت ایسه جعلی وتقلیدی دگل بلکه درست علم تحصیل ایتمك وبتون ملت قایغوسیله قایغورمق وجمله انسانلر ایله گوزل معامله‌ده اولنوب ممکن اولدقچه فائده کتورمکدر. حقلرنده نه سویلنور ایسه سویلنسون بونلر کندی مطلبلرندن برطرفه کیتمازلر، جناب‌الله رضاسیچون‌ایشتدکلری آچی سوزلرندن خوف ایتمازلر. بونلر پاك کوکللی ذاتلر اولوب، باشقه‌لر مجازی انسانلر اولدقلری حالده مزبورلر حقیقی انسانلردر. «علوهمت» دینلمش شیٔ اوشبو مبارك کیمسه‌لر اولندیغی حالدر. معلم اولان ذاتلره هر نه قدر بونلره لاحق اولمق آغر کورلور ایسه‌ده فقط بونلره محبت ایدوب، یراقدن اولسه‌ده حاللرنی سیر ایدوب طورمق هم بیوك شرف اولدیغندن عادت هم حرکتلرنی دوستورالعمل ایلمك تیوشلیدر.

سکزنچی وظیفه

حرمت ومحبت.

معلم اولان کیمسه، علم وعلمایه فوق‌العاده محبت وحرمت ایتمه‌لیدر. دنیا سعادتنه وآخرت نجاتینه، برنچی سبب علم لولور ایسه آکا محبت ایلمك ایله یالگز معلم دگل بلکه هر کیم بورچلیدر.

مقدم زمان خلقینك علم‌ایچون‌اولان محبتلری وعالملری تعظیم ایتمکلری شایان حیرت ایدی. محمد بن عبدالملك نام

وزیره امام سیبویه حضرتلرینڭ نحوده اولان کتابی (١) هدیه ایدلدکنده: «والله بوندن آرتق هدیه اولنماز!» دیه اظهار خشنودی ایلمشدر.

حضرت امام مالك رضی الله عنه حتی قارتلق کونلرنده طهارتسز بر حدیث شریف سویلماز وافندمز سلطان الانبیاء حضرتلرینڭ جسم مبارکلری اولدیغندن ادب ساقلامق یوزندن مدینه شهرنده حیوانه بنوب یورماز ایدی. علم اهلی هر وقتده بویله اعتبارلی وبویله ادبلی اولور.

آداب اسلامیه‌دن نصیبی اولمیان ذاتلری سلف صالحلر، معلم ایتمك دگل الڭ زبون بر خدمتلرنده اولندرمازلر ایدی. بوایسه آنلرڭ علمی محترم طوتدقلرندندر. امام مالك رضی الله عنه: «سفیه‌دن، بدعت اهلندن، یالانچیدن، معرفتسزدن علم آلنماز» بیورمشلردر. درست وکمالت صاحبی اولان عالملری، کرك نه کبی مذهبده اولسه‌ده اولسون حرمتلو طوتمق وحقلرنده ادب اوزرنده اولمق وجمله‌سینه محبت اوزرنده معامله ایتمك لازمدر.

وار ایدی بر زمان! وزیرلره اولمیان حرمتلر عالملره ایدلنور ایدی. وار ایدی بر زمان! عالملرڭ خطبه ونطقلرنی ایشدر ایچون پادشاهلر یوکررلر ایدی. وار ایدی بر زمان! بر مسئله‌یی اوزینڭ اهلندن ایشدر ایچون آیلق سفرلره کیدرلر ایدی.

نصرانی اولان ابو اسحق الصابی وفات اولدیغنده شیعه علماسینڭ

---

(١) اوشبو کتاب: پیترسبورغ کتبخاسنده اولان یازمه نسخه‌دن تصحیح ایدلنوب «دارنبورغ» اسمنده بر فرانسز طرفندن ایکی جلد اوزرنده ١٨٨١ م ده پاریژده طبع اولندی. حاضر کوز اوگمزده اولان نسخه‌سی ایکی جلد اوزرنده (١٣١٦ ﻫ) ده قاهره‌ده طبع اولنوب، هامشنده امام سیرافی شرحی وسزق آستنده یوسف الشنتمری نام ذاتڭ شرح شواهدی درج ایدلمشدر.

Из фондов Российской национальной библиотеки

الوغلرندن اولان شریف رضی حضرتلری تاش یورکلری یومشادر درجه‌سنده اثرلی اوله‌رق مرثیه سویلمشیدی. کندیسنه: «رسول اکرام صلی الله علیه وسلم بالاسی اولدیغڭ حالده بر خرستیانی بویله مبالغه اوزرنده مدح ایتماكڭ شأنکه لایقمیدر؟» دیه اعتراض ایدوچیلره: «خرستیانی دگل علم وکمالتی مدح ایلدم» بیوررلر ایدی (١).

ابو العلاء المعری حضرتلری، صباوت زماننده‌نبرو صوقر اولدیغی حالده فنون ادبده نظیرسز بر علامه اولوب، سویلمش شعرلری حسابسز، تألیف ایلمش کتابلری صانسزدر. بو جمله‌دن سقط الزند (٢) ولزوم مالایلزم نام دیوانلری نیچه دفعه‌لر مطبوع اوله‌رق نشر اولنمشدر. علمه محبت بویله اولور. محبت کامل اولدیغی صوڭنده علم تحصیلنه نه کوز یوقلق ونه باشقه شیء مانع اولور.

مشهور استاذلردن اولان یحی بن معین حضرتلری، اوز قولیله آلتیوز بیڭ حدیث شریف یازمش وآتاسندن میراث اوله‌رق قالان روسی حسابله تخمینا یوز قرق بیڭ روبله آقچه‌سنی علم یولنده تمام صرف ایلمشیدی. علمه محبتی اولان کیمسه‌لر، دنیا مالنی دگل حتی بتون دنیاسنی فدا ایده‌رك علم تحصیل ایدرلر، اما دنیایه محبتی اولانلر آز بر علملرنی اولسون قربان ویروب، مال جمع ایلمکده‌لردر.

بغداد ادباسندن وعلم نحو علامه‌لرندن اولان ابوبکر محمد بن ابی محمد القاسم، بو نیچه الوغ تألیفلر وجوده کتوردکیله برابر استادلریله

---

(١) سبحة المرجان فی آثار هندستان. ص ١٣٦.

(٢) سقط الزندڭ بزلرده اولان نسخه‌سی مؤلفی غفره الله تعالی‌نڭ التنویر نام شرحیله برابر مصر القاهره‌ده ١٣٠٤ تاریخده ٢٢٧ صفحه‌ده «اعلامیه» مطبعه‌سنده باصلمشدر. معری مذکورڭ آداب‌لغتده بر رساله‌سی اولوب، بو کونده پاریژ کتبخانه‌سنده محفوظ ایدکی مرویدر.

Из фондов Российской национальной библиотеки

یوزدن زیاده قرآن شریف تفسیری حفظنده اولدیغی مرویدر.

ابو سلیمان داود بن علی الاصبهانی حضرتلرینڭ علم مجلسنده هرکون دورت یوزمقداری (شمسیه درسنده شرح وقایه، هدایه درسنده توضیح کتابی آلوب اوطوروچی ناکس شاگردلر دگل بلکه متبحر) عالملر جمع اولنه‌رق حدیث شریف وعلم استماع ایدرلر ایدی.

امام ابو العباس ثعلب حضرتلری علمه شو قدر محبت ایلمشیدیکه حتی یولده یوردکنده قولنده کتابی اولنوب مطالعه ایده‌رك یورر ایدی. روایتلره کوره یولده مطالعه ایدوب واردیغنده آردندن آت کلوب باصمش وبوندن متأثر اوله‌رق وفات ایتمشدر.

فقهاء عظامدن شمس الائمة السرخسی ابوبکر محمد بن احمد رحمه الله تعالی حضرتلری اونبش جلددن عبارت اولان (المبسوط) نام کتابی اوزجند شهرنده قیو ایچنده محبوس اولدلغی حالده تألیف ایلمش وشاگردلریده قیو اوستونده طوروب، املاسنی یازمقده اولمشلر ایمش (١).

بصره عالملرینڭ علوم عربیه ومذاهب عربده اعلملرندن اولان ابو عمرو بن العلاء المازانی حضرتلرندن روایت ایدلنورکه: «فرجه کلمه‌سی فانڭ فتحیله‌می یوقسه ضمیله‌می ایدکنی بیلمادکمدن غایت مضطرب وبیحضور اولدم وشو آره‌لق بر واقعه سببندن حجاجی آچواندروب نفسمی خلاص ایلمك نیتیله عرب قبیله‌لری ایچینه کروب یاشرلدم. کونلرڭ برنده عرب شاعرینڭ شعر اوقودیغنی دڭلادم. بنم مطلوبم اولان فرجه کلمه‌سنی فتحله (٢) اوقودی. بعینه شو ساعتده حجاجڭ وفات

---

(١) الفوائد البهیه فی تراجم الحنفیة للمولوی عبد الحی اللکنوی. ص ٢٠٣.

(٢) شعری اوشبودر:

ربما تجزع النفوس من الامر . . . له فَرْجة کحل العقال.

خبری‌ده ایرشدی بو ایکی شادلقك قایوسی ایچون آرتق شادلاندیغمی بیلمای حیران قالدم» دیمشدر (۱). بر کلمه یاکه بر حرفی درست اوقومقی جاننه قصد ایدن وبتون اهل اسلامی بیزار ایلیان ظالمك وفات خبرینه برابر اعتقاد ایدن ذاتك علمه محبتی نه قدردر! شایان تعجب دگلمی؟ بزم کبی عرب کلمه‌لرنی محاربه‌دن چقمش عسکر مثالنده واتوب قروب اوقوچیلره شایان تعجب ایسه‌ده علم اهلینه اصلا عجب دگلدر. چونکه سلف عالملری لحن ایله سویلاوچیلری صحبتلرینه‌ده قبول ایتمازلر وخطأ سویلاوچیلری „علما“ زمره‌سندان عد ایلمازلر ایدی.

سلف عالملری علمه محبت ایتمك‌ده شو درجه‌ده ایدیلرکه اگرده علم یولنده جان ویرمك لازم کلسه جانلرنی سونه، سونه فدا ایدرلر ایدی. بو بابده اولان اخبار غایتده کوب اولوب، بزم اوشبو اورنده یازدقلرمز آنچق دگزدن بر تامچی، یردن بر توزان نسبتنده اولسه اولور. تواریخ وتراجم کتابلرنی مطالعه ایدن ذوات، علماء کرامك علم وفضیلت هم حسن خلق وعالی طبیعته مالك اولدقلرنی، محبت وحرمت ایلمکده غایه‌سینه ایرشدکلرنی استخراج ایده بیلورلر.

هر نه قدر صوڭ عصر عالملرندن ایسه‌ده، شیخ ابو مغیث قشاش المغربی‌نك کتبخانه‌سنده یالکز بخاری شریف نسخه‌سی بیك عدده بالغ اولدیغی مرویدر (۲). ظن ایدرم بونك عصرنك بتون روسیه اسلامی آره‌سنك برعدد اولسون صحیح نسخه‌سی اولمامشدر. عربی کلمه‌لر وخصوصا مأثور دعالرده معجمه ومهمله‌لره وقف ووصل قاعده‌لرینه رعایت ایدرگه اوگرتمك، احادیث شریفه وعموما عبارتلری

---

(۱) تاریخ اداب اللغة العربیة ج ۲ ص ۱۱.

(۲) سلك الدرر. للفاضل المؤرخ محمد خلیل المرادی. ج ۱ ص ۱۴۱.

نحو قاعده‌سینه تطبیق اوزرنده اوقومیه شاگردلری ملکه‌لندرمك،
معلمك بر وظیفه‌سی اولدیغندن باشقه ادب وعلمی حرمت ایلمك
علامتی اولور.

دلالتی اولمادیغی حالده، قرأن شریف ومبارك حدیثلری بولور
بولماز شیلر ایچون استدلال ایلمك اولوب چابالانمق، الحق حرمت
وتعظیمه منافیدر.

عرب عالملرندن ومشهور استاذلردن بری اولدیغی حالده
امام اصمعی حضرتلری قرأن شریف واحادیث جلیله‌یی تفسیر ایلمك
طوغروسنده فوق العاده احتیاط ایدر و: „علوم عربیه یه نظراً بو
آیتك تفسیری بویله اولمق لازم کلور وبو حدیثك معناسی شویله
ظن اولنور، اما مراد نه‌در بن بیلمیورم!" دییور ایدی (۱).

کلدی بر زمان! قرأن کریم وحدیث شریفلر دگل بلکه
عرب مثللرنی عنعنه‌سیله تفسیر ایدرلك اولسون بر کمالتدن محروم
اولان کیمسه‌لر طرفندن حتی‌که کندی لسانمز اوزرنده ایمان واعتقاد
اوگرنمك (معاذ الله) ممنوع اوله‌چغینه قدر قرأن شریف وسلطان
الانبیاء افندمز صلی الله علیه وسلم حضرتلرینك کلام مبارکلری
ابتذال ایدلمیه باشلاندی، واسفا!.... بو عادت ایسه هم مضحك
هم مبکی (کولدورچی وآغلادوچی) اولان حاللرك برسیدر.

قرأن کریم وحدیث شریف ایله استدلال ایلمك زمانی کیچدکنی
ویاکه استدلال اربابی اونبش ویکرمی قدر نفره منحصر اوله‌چغنی اعتقاد
ایدنلردن اوشنداق „دوه‌مك طیشاوی یوغالورسه‌ده قرأن شریفدن
ازلب تابارم" دییان کیمسه‌نك سوزنی ایشتمیانلردن دگلز. فقط

(۱) وفیات الاعیان ج ۱ ص ۲۸۹.

بویله دعوایی هر کس ایده بیلماز. اولور اولماز شیلر ایچون بر آز اولسون تفکر ایتمای، علم وذکر اهللرینه مراجعت ایلمای سیکروب طوروب قرآن وحدیثه یابشمق هیچ مناسب اولورمی؟.. استدلال قاعده‌لرینه بناء اولنمادیغی صوڭنده بو کلمات طیبه‌لر ایله خصملره مقابله ایلمك، مسئله‌نڭ اهمیتنی آرتدرمق دگل بلکه آیت جلیله وحدیث شریفڭ مرتبه‌سنی (معاذ الله) تنزیل ایدر. بو موضعه مناسبتلی اولان بحثڭ تفصیلنی، سکزنجی عصر مجتهدلرندن اولان ابو عبدالله محمد بن المرتضی الیمانی رضی الله عنه بیان بیورمشدر (١).

اسلام عالملرندن بر ذات: „ اگرده فرض اولمازسه ایدی جناب اللهڭ اسمنی بر مرتبه اولسون ذکر ایتماز ایدم، بزم کبی حقیر انسانلر، اوکبی عظمت صاحبی اولان ذات مقدسه‌یی ذکر ایلمیه هیچ مستحق دگللردر“ بیورر ایدی. ایسکی فلاسفه‌لرڭ شیخلرندن اولان فیثاغورث، الله تعالی حضرتیله یمین واستشهاد ایتمه‌یی بیوك گناه اعتقاد ایدر ایدی (٢). حال بویله اولدیغنده، بزلر هم بر قدر اولسون دقت واعتبار اوزرنده وادب دائره‌سنده حرکت ایدر ایسه‌ك بلکه ضرر اولماز ایدی.

علمه حرمت ومحبت ایتمکڭ اڭ بیوك دلیلی، اصحاب کرام واسلاف عظام حضراتلری یولی اوزرنده یورمك وآنلر خلقی کبی گوزل خلقلی اولمق، خصوصا علم اهلینه مناسب اولمیان شیلردن ممکن قدر یراق طورمقدر. تکبر، حسد، حرص، طمع، حب انتقام حب نفس، حب دنیا، غضب، سوء ظن وبونلر کبی بوزوق خلقلر کیمده اولورسه‌ده اولسون مذموم ایدکی معلومدر. لکن بعض بر خلقلر اولورکه، باشقه‌لرده پکده عجب کورلمادکی حالده عالم

---

(١) ایثار الحق علی الخلق نام کتابنه مراجعت اولنه.

(٢) تاریخ الفلاسفة ص ٥٥.

Из фондов Российской национальной библиотеки

ومعلملر ایچون الوغ عیب صالنور. بو شیلر حساب تختینه کرمادکندن وکتابلره هم یازلنوب تمام اولمادیغندن وبعضلری تبدیل اولنه طوردیغندن معلم اولان کیمسه‌لر بونلری کندی فراستلری ایله بیلمکلری واجتناب ایلمکلری خصوصا باشقه‌لره ادبسز اشلر حقنده کوچر گچ اولمامقلری اقتضا ایدر. علمه محبتلی اولمقی اثبات ایده‌چك دلیللر بو شیلردر.

طوقزنچی وظیفه

صدق واعتبار

معلم اولان کیمسه، قولنده، فعلنده صادق اولمه‌سی لازمدر.
یخشی وبوزوق خلقلر انسانلرده یوزلر ایله صانالدیغی حالده، علم اخلاق علماسی اخلاق حمیده‌نك جمله‌سنی «صدق» واخلاق ذمیمه‌نك بارچه‌سنی «کذب» کلمه‌لری تحتنه جمع ایلمکده‌لردر. بونلر قاشنده: «بالالره صدق اوگردگز، صدق آنلره جمله یخشیلغی اوگردر» سوزی تربیه بابنده مطرد ومنعکس اولان بر قاعده‌در.

واقعا فکرنك صادق اولان کیمسه هیچ وقتده کندیسنی آلدامز.
قولنده صادق اولان کیمسه اعتقادینه خلاف سوزی سویلماز.
فعلنده صادق اولان کیمسه، وجدانی راضی اولمیان شیلره مرتکب اولماز. بو تقدیرچه فکرنده، قولنده، فعلنده صادق اولان ذات؛ عفیف، فاضل، شجیع، محسن، مستقم، اولدیغی کبی حقسز یرده کشی قتل ایتماز، زنایه مرتکب اولماز، اوغرلماز، ظلم وخیانت ایلماز، چونکه بو شیلر وجدانه خلافدر. اگرده آدم اوغلی (معاذالله)

Из фондов Российской национальной библиотеки

کاذب اولور ایسه آنڭ ایچون هر بر رذالتی قیلمق ینگل اولور.

شاگردلری صداقته تحریض وکذبدن تنفیر ایلەچك معلم ایچون اوزون وصیتلر وشدتلی امرلر یورتمك لازم اولمای بلکه کندیلری صدق ایله موصوف اولمقلری وبونکله برابر آز آز اولسەده تنبیه ایتمکلری هیچ اولمازسه یالانچیلق تعلیم ایتمازسزلکلری لازم کلور.

«معلم ومربی اولان کیمسه، بالا وشاگردە هیچ یالانچیلق تعلیم ایدرمی؟!» دیه بو اورنده بر سؤال وارد اولور. لکن سوزی دخی بر قدر اوزاتالمەده بلکه مزبور سؤاله جواب هم چغار.

اخلاق علماسینڭ دیدکلرینه کوره یالانچیلق اوشبو ایکی تورلی سببدن میدانه کلور: قورقو، تقلید. اوت اوچقن وقتنده سوندرلماز ایسه، باره باره عادت اولور کیدر. فرض ایتدك: بالاسینڭ تربیەسینه اعتنا ایدن آتالرڭ بری اولدیغکز حالده یوق بار شیلر ایچون آچولنمق عادتکزدر. بر آرالق کاسەکز واتلمش ویاکه باشقه بر نرسەکز تلف اولدیغنی بیلدیککزدە خانه ایچندە اولان هر کیمی تکدیره (اورشمیه) یابشدکز. هیچ شبهه یوقدرکه، بو وقتده واتمش وتلف ایلمش بالاکزدە قورقوندن انکار ایدر، کیم اولسەده باشقەلره اسناد ایتمیه مجبور اولور، یاکه خاتونکز کلوردە کچکنه بالالره یاکه یورتده اولان ماچییه اسناد ایدر. هیچ فکر ایتمادککز حالده اوشبو وقتده تربیه ایتمکده اولان بالاکزه یالانچیلقدن الوغ بر درس ویردکز.

اوشنداق اك دقتلی بر معلم اولدیغکز حالده شاگردلرکز کوروب وبیلوب طوردقلری حالده بر کیمسەیه قارشو یالان سویلدکز. بو عملکز ایله هم شاگردلرکزه یالانچیلق اوگرتمش اولورسز. بوندن صوڭ یالانچیلغه عادت ایتمك آنلر ایچون آغر بر شیء اولماز. اوشبونڭ ایچون، بالالرینه یالان وعدەلر ایدن یاکه اویون

وكولكو طريقيله آنلره هر بر يالانی سويليان وياكه آنلردن سو-
يلتدرەن آتانڭ بالاسی هيچ وقتده درست سوزلی اولماز. اوشنداق
صدقه عادت ايتميان معلم، تون كون صدق تعليم ايدرسەده شاگردی
صادق اولماز، يوقاروده هم ديدكمزه كوره صدق ديلدن زياده
فعلدن كسب ايدلنور. قولی صدق تعليم ايتدكی حالده فعلی
كذب تعليم ايدرسه وای اومعلمڭ حالينه!...

معلملر، شاگرلردنی هر شيده صدقه عادتلندرملری لازم اولسەده،
بويله عادتلندرمك بعض شيلرده الزمدر. بونی ايسه معلم اولان ذات
هر وقت دستور العمل ايدوب، اصلا مسامحه اوزرنده اوللمليدر.
صداقتڭ برنچی درجه كركلی اورنی اعتقادده اولان صدقدر. اعتقادده
صدق اولنماز ايسه اوكيمسەدن هيچ بر خير مأمول اولنماز.

اعتقادده صدق، رسول اكرم فخر الانبياء صلی الله عليه وسلم
واصحاب كرام اولديغی يول اوزرنده اولمقدن عبارتدر (١). قران
شريف واحاديث نبوی سلامت اولديغندن شريعت اسلاميه بوكونه
قدر تحريف وتغييردن سلامت اولديغی كبی بوندن صوڭ هم سلامت
اولسه كرك. بناء عليه معلم اولان كيمسه قرون نازله اربابينڭ
رأيلرنی وحفاظ اسلام انقراضندن صوڭ ظهور ايلمش ذاتلرڭ تصنيع
ايلمش جدل وبحثلرنی، دين اسمندن تلقين ايتمای بلكه جناب
رسول صلی الله عليه وسلم حضرتلری كتوردكی شيلری غايت دقت
واعتبار اوزرنده تلقين ايتمەليدر. هر نه قدر بو سوزڭ اربابی
بو عصرلرده كوب دگل ايسەده حقلق هميشه بونلر طرفندەدر. انسان
كنديسنه مدارنجات وسعادت اولەچق شيلرده كوب طرفی دگل حق
طرفی ازلمەليدر.

آزسوزدن كوب، قسقه جملەدن اوزون معنا آگلاوچی

(١) كتاب ايثار الحق علی الخلق لابی عبدالله محمد اليمانی. ص ١٠٥.

کیمسه‌لر، بو اورنده اشارت ایتدکمز سوزلردن دلیل عقلیلری قوتسز و اعتبارسز ظن ایتدکمزی آڭلاماسونلر. عقلی دلیل (وهم دگل، عقلی دلیل اولمق شرطیله) دخی جناب الملكڭ بنده‌لرینه احسان ایلمش اولان بر حجتیدر. فقط عقلی دلیل ایله اثبات ایدلن شیلرڭ جمله‌سی، دین ویاکه دیندن اوله‌سی لازم کلماز. دین اولمق اعتقادی فرض اولمق، ایچون دینی کتورمش اولان ذات شریف طرفندن کتورلمش اوله‌سی شرطدر.

جناب رسالتپناه حرمتلو یول باشچیمز وقرآن کریم‌ده حق مرشدمز اولدیغندن اعتقادی فرض اولان ماده‌لری انسانلردن یاشرمادکلری ویاکه لغز ومعمی صورتنده بیان ایدوب کچمادکلری حالده معاذ الله بونلره قناعت ایتمای، معصوم دگل ذاتلر طرفندن احداث ایدلمش شیلری هم رسول صلی الله علیه وسلم کتورمش اولان شیلر جمله‌سینه تزمك وآنلری هم دین اسمندن تلقین ایلمك هیچ مناسب اولورمی؟...

اوشبو سببدن، معلم اولان کیمسه اعتقادات درسلرنده یالگز جناب رسول کتوردکی وآنی اعتقاد ایلمکله قرآن وسنت تکلیف ایتدکی شیلره حصر ایتمه‌لیدر. بویله بر اعتقادی تأیید ایلمك ایچون دلیل عقلی استعمال ایدرسه البته هیچ منع یوقدر.

تکرار دیورزکه: سعادت اخرویه، هند حکیملرینه، مصر کاهنلرینه، یونان فیلسوفلرینه متابعت (مطابقت دگل) ایلمکده اولمای بلکه قرآن کریم ونبی رحیم افندمز سلطان الانبیاء صلی الله علیه وسلم حضرتلرینه اتباعده ایدکی شبهه‌سزدر. کم بیلور، شارع طرفندن خبر ویرلمادکی حالده کندی عقلمز ایله استنتاج ایلمش بر مطلبمز عقلمزڭ قصورلغندن یاکه باطل اولان بر مقدمه‌سینڭ باطل ایدکنی آڭلامیه آدم بالاسینڭ اقتداری یوقلغندن ویاکه عصرڭ استعدادی کامل اولمادیغندن افاضه ایدلمادی

Из фондов Российской Национальной библиотеки

قالدیغندن اوله بیلور.

مقدم عصرك، مشار الیه عالملری طرفندن دلیل عقلی دیه کتورمش ومنکرلرنی سفیه ومجنون عد ایلمش شیلرندن بعضیلری واردرکه: بو کونده ترقی ایلمش فن وآلات قوتیله ابطال ایدلنه‌رك هیچ حکملری قالمامشدر.

لکن دین، خصوصا اسلام دینی بویله دکلدر. بلکه اسلام دینی فن ترقی ایتدکچه قوتی میدانه چقمقده خصوصا طبیعیات، شریعت اسلامیه فائده‌سینه بیوك خدمت ایتمکده‌در. آنچق خبردار اولمق واعتبار ایلمك اقتضا ایدر.

معلم اولان کیمسه هر معامله‌سنده اعتبارلی اولمه‌سی لازم اولدیغی کبی نشر علم وکسب معرفت بابنده فوق‌العاده اعتبارلی اولمه‌سی الك کوزل بر وظیفه‌در. ذهنی یتمادکی شیلری انکار ایتممك، خاتون قز وعوام آره‌سنده میدان آلمش خرافات واصلسز شیلره اعتماد ایلممك، جمله‌سی اعتباردر. علم، کرك دینی وکرك دنیاوی اولسون تفتیش وتدقیق ایلمك سایه‌سنده آرتور وقوتلنور. علم طوغروسنده بحث وتفتیش ایده‌جك اورون غایتده کوب اولوب، انچق اعتبار ایلمك کرك اولور.

اونونچی وظیفه

درس اصولینه رعایت

علم، فی حدذاته صناعت جمله‌سندن اولدیغیچون باشقه صنعتلر مثالنده مدنیت وعمرانه تابع اولور. مدنیت ترقی ایتدکچه علم ترقی ایدر، عمران کوزللندکچه علم معتبر وعلمه احتیاجده زیاده اولور. اوشبو سببدن اصول علم بر حال اوزرنده دائم اولورسه‌ده زمان ومدنیت

اقتضاسینه کوره فرع وشعبه‌لرنده تبدل کلی وقوع اولور.

نفس علم، صنعت جمله‌سندن اولدیغی کبی تعلیم روشلری هم صنعت جمله‌سندندر. بناء علیه زمان ومدنیت ترقی ایتدکچه وایکنچی تعبیرله احتیاج واضطرار کبی شیلر اجبار ایتدکنچه تعلیم روشلری تغییر ایدر، بونده ایسه عقل اهللری اتفاق ایتمشلردر.

عصر سعادتده، علملر، قلبلرده محفوظ وعمومی تعلیملر جامعلرده وبعض حاجت اولمش یرلرده اولور ایدی. صوڭره مصلحت اقتضاسینه کوره نشر علم ایچون مخصوص اورنلر (مکتب ومدرسه‌لر). بناء ایدلدی احتمال‌که بو شیلر یونان وروما‌لولر عادتلرندن ماخوذ اولمشدر. آرسطونڭ «لیسی» نام اورنی اولان مکتبینڭ وافلاطونڭ اکادیمیه‌سینڭ شهرتلری عربلره پك مقدم اوله‌رق یتشمش ایدی.

علملر تدوین اولندی، اساس شریعته‌ـز اولان قرآن کریم اوزرینه نقطه وحرکتلر قویلندی واڭ اخیرده جمله شریعت کتابلرمز تاش وحرفلر اوزرنده طبع اولنمیه باشلاندی. لکن صنایعده اولان ترقی هنوز قرارنی بولوب توقف ایتمادکندن همیشه تغییر وتبدل اولنمه‌سی ممکندر. احتمال‌که کله‌چك عصرلرده هیچ بر اوقور ویازار بیلمیان انسان اولماز. احتمال‌که بزم یکرمی سنه اوقوب تحصیل ایلمش شیلرمزی کیله‌چك زمان انسانلری هیچ اوقومادقلری حالده بیلورلر. احتمال‌که بو کونده الوغ مکتبنی وبیوك مدرسلر واسطه‌سیله تحصیل ایدلنه‌چك دقیق فنلری سکز، طقوز یاشنی اولان بالالر آنالرندن وبالا قاراوچی آسراو خاتونلردن اوگرنورلر. احتمال‌که بو کونده کمال درجه اشلکلی اولان تیمور یوللر، تیلغیراف وتیلیفونلر کیله‌چك زمان اهلینڭ یالڭز تاریخلرنده قالور وبونلر اورنینه‌ده باشقه شیلر خدمت ایتمکده اولور. احتمال‌که حج کوننی عرفاتده اوقولمقده اولان خطبه‌یی قزان، اورنبورغ، اوفا شهرلرنده

طورمش مسلمانلر دکلاب اوطوررلر. احتمالکه هر کیم کندی کرکنی کندی خانه‌سنده جملة تحصیل ایده بیلور وبو سببدن آقچه استعمالینه لزوم کورلمازده آلتون وکموشلرك توپراق وتاشلردن فرقی قالماز.

ایمدی، بویله روشده تبدل وتجددلره زمان بزلری اجبار ایدر وایتمش ایسه یالکز بو ساعتده سیکروب چقوبده اصول تعلیم وتدریس حقنده اعتراض ایدن کیمسه‌نك نه قدر حقی اوله بیلور؟.. مگرده هیچ نرسه‌دن خبری یوق کیمسه اولورسه او وقتده البته بر دیه‌چك اولماز.

درس اصولی وتربیه قواعدی اسلاملر آراسنده اك مهم بر فن اولوب، منسوب اولان عالملری‌ده اك بیوك ذاتلر اولنور ایدی.

هر شیئك قیمتی، کوره‌چك فائده‌سی، محکم هم گوزللگی ایله نسبت اولنوب، گوزللگی حقنده اجتهاد صرف ایدلمش ایسه قیمتی هم آرته‌چغی ومساهله ایدلدکنده اعتباری هم آزاله‌چغی دلیله محتاج دگلدر. بناء علیه اصول تعلیم قاعده‌سینه تطبیق ایدرك تربیه ایدن معلملرك شاگردلری‌ده اصول رعایه ایدلمك نسبتنده استفاده ایدرلر.

درس اصولی، معلم اولان کیمسه‌نك هر معامله‌سینه میزان اولمه‌سی ودرسلرك هم آنکا تطبیق ایدلمه‌سی خصوصنده دقت واجتهاد اوزرنك اولنمه‌سی لازم کلور. درس اصولنی رعایه ایتمیان معلم کندی قیدسزلکی سببندن بالالرك ذهنلرنی ایزمکدن باشقه بر فائده کتورمز. بالالری بو کبی معلملره ویرمکدن ایسه کندی طبیعی حاللرنچه قالدرمق اولیدر.

بو دنیاده هر نه قدر نادر اولسه‌ده معلملر خدمتیله دگل بلکه زمان تربیه‌سی وجناب اللهدن هبه ایدلمش استعداد واسطه‌سیله کمالت تابمش عالی فکرلی الوغ ذاتلر ظهور ایتدکی کورلور.

درس اصولی وتربیه قاعده‌سی بیوك وشو نسبتده مبارك بر فن ایدکینی بیلدرمش ایدك. اگرده لازم مرتبه‌ده اقتدارمز واستفاده

ИВ фондов Российской национальной библиотеки

ایده‌چك بضاعتمز اولسه ایدی بو مسئله حقنده هیچ یالوقماز یازار ایدك. ومع ذلك درس قاعده‌لرینك الك مهم وباشلوچه‌لرینه بو اورنده اشارت ایتمك اولدق. درس اصولنده دقت ایدلنه‌چك اولوغ قاعده‌لر بونلردر:

١ — **کتاب.** اگرده تعلیم، کتابدن اولنه‌چق ایسه او کتابك درس ایچون یازلمش اولمه‌سی وتعلیم علماسی طرفندن درس ایچون قبول وانتخاب ایدلمش اولمه‌سی کرکدر. نه کبی فن اولسه‌ده اولسون درس ویره‌لچك کتاب زائد بحثلردن، لفظی مناقشه‌لردن مجرد اولوب، صرف اصول فنی کوسترمکده اولنسون. اگرده زیاده قسقه‌لق اوزرنده یاکه فنك اصولی فلسفه‌سندن تمیز ایدلمکسز یازلمش ویاکه اصول فن ایله مناسبتی اولمیان شیلر ایله قاتش ترتیب ایدلنوب یازلمش ایسه او کتاب درس کتابی اولماز.

٢ — **اختصار.** ویره‌لچك درس آز لکن فائده‌لی اولملیدر. اوزون عبارتلر، مجمل لفظلردن احتیاط ایدلمك شرطیله درس وقتنده الك الك اساس ماده آکلادلور وصوکره لازم قدر تفصیل ایدلنور. بناء علیه درس وقتنده معلم آلدنده شرحلر، متعدد حاشیه‌لر دگل بلکه هیچ بر کتاب اولنمازغه تیوشلیدر. معلم، کتابی دگل، کوکلنده اولانی تعلیم ایتملی. بویله اولمیان معلم اقتدارسزدر. مگرده ویره‌لچك درسلر خاطردن چقماسون ایچون کاغده قارنداش قلم ایله قید ایدرك حاجت وقتنده کوز صالمقده ضرر اولماز. شرح وحاشیه‌لرك تألیفی ایدلمکلری شاگردلره درس ویرمك ایچون اولمای بلکه بعض وقتلرده معلملر مخصوص کندیلری مراجعت ایله استفاده ایلمك ایچوندر. آره‌لرنده بعضیلری واردرکه آلتنجی عصر صوکنده اسلام آره‌سنده شائع اولان موده‌یه مجبور اوله‌رق یازلمش ایدکی آز تأمل ایله معلوم اولور. سلف اثرلری، زیاده روشن وانلتلی

Издание Российской национальной библиотеки

اولدقلری حالده آلتنجی یوز آخرلرنده بعض کیمسه‌لر طرفندن اختصار ایدلمیه باشلاندی، بوندن کوره ایکنجیسی آثار اسلافدن یادکار قالمش اثرلری فرصت اولدقچه اختصار ایدرلر ایدی. صوکره آنلره خلف اولان ذاتلر، مذکور مختصرلره شرح یازمیه حتی که متعدد شرحلر یازمیه کرشدیلر. اوچونچی درجه‌ده اولانلری بوتلره حاشیه‌لر، حاشیه‌لره حاشیه‌لر یازدیلر. بزم عصرمزده اولان کیمسه‌لرك سلف اثری دیه آزاو دیشلـری ایله یابشمش اولان کتابلـری، سلفلردن پك یراق قالمش کیمسه‌لر یادکاریدر. کاشکی آثار اسلاف اختصار بلاسینه اوغرامش اولمایه ایدی اهل اسلام آره‌سنده تعلم وتعلیم طریقلری بلکه بوزلمامش اولور ایدی. بدنك قوتی نـه اولسه‌ده اولسون مطلقا معده‌یه بر چوق شیلر طولدرمق سببندن اولمادیغی کبی علمده نه اولسه‌ده اولسون شرح وحاشیه‌لردن تلقین ایلمکدن عبارت دگلدر. شو حاشیه‌لرکه اولکی اسلاملرك قصد ایلمش اولان مطلبلرنی صوك کان اسلاملره اونوتدرمیه، حب ملت، حمیت، غیرت کبی شیلرك اهل اسلام آره‌سنده اورلقلری منقرض اولمه‌سینه قوتلی سببلر اولمشلردر. (انا لله وانا الیه راجعون).

۳ ـــ تطبیق. ویرلمش اولان درس، شاگردلـردن عملیاتیله تطبیق ایتدرلملیدر. عملیاتی اجرا ایدلمادکی درسدن شاگرد فائده آلماز یاکه آلمش فائده‌سی مشقتی برابرینه طورماز. بناءً علیه حساب درسلرنده، جمع، تفریق. ضرب، تقسیم قاعده‌لری تعلیـم ایدلدکنده خارجده اولان بارماق، قلم، تاش کبی شیلر ایله، طهارت ونمازه دائر درسلرده بالفعل طهارت قیلدروب ونماز اوقوتدروب کوسترمکله، جغرافیه درسلرنده لازم اولان خریطه کره‌لرنی شاگردك کوز اوکنده بولندرمقله تطبیق ایتدرلور. هر نـه ایسه عملیاتنی اجراء ایتمازدن مقدم باشقه درسه کوچمك مناسب اولماز.

ИЗ ФОНДОВ РОССИЙСКОЙ НАЦИОНАЛЬНОЙ БИБЛИОТЕКИ

٤ـ تکرار. درس نه قدر آز اولسه اولسون، اونودلمق خطری واردر. بونڭ ایچون برنچی چاره درسی تکرار ایلمك اولور. شویله‌که: بو کون ویرله‌چك درسلر کچن درسله بناءً ایدلنه‌رك وبو کون اوقوله‌چق درس ضمننده اوتمش درسلر تکرار ایدلنه‌چك روش ایله تعلیم ایتمه‌لیدر. بوندن ماعدا هر درس آزدن ایکی اوچ مرتبه تکرار ایدوب کوسترمه‌لیدر. بویله اولدیغنده شاگردلر ایچون مضاعف فائده کورلور.

٥ـ حفظ. تربیه علماسی، هر نه قدر شاگردلره اولور اولماز شیلر حفظ ایتدرمکدن تحذیر ایدرلرسه‌ده بز اهل اسلام اوزرینه شریعت مطهره‌مز موجبنچه بعض شیلری حفظ ایتمای ممکن اولماز. واقعا شریعت جهتنچه حفظی لازم کورلن شیلر تربیه علماسی قورقدیغی قدر کوب دگل بلکه آنلر مهم کوردکلری قدر عدالت اوزرنده‌در. زیرا آنلر هم حفظ ایتدرمکدن نهی ایتدکلری حالده قوهٔ حافظه‌یی مهمل قویمق ایله بیورمیورلر.

ابتدائی مکتب بالالری ایچون ایمان شریف کلمه‌لرنی، فاتحه ایله برابر ایکی اوچ قسقه‌رق سوره‌لری، ثناء وتشهد هم صلوات شریفه‌یی وبعض بو کبی قسقه وفضیلتلی مأثور دعالری حفظ ایتدرمك، بالالر ویاشلرده قوهٔ حافظه قوتلی اولدیغیچون آغر اولماز وبو قدر اولسون شیلری حفظ ایتماکدن هیچ مسلمان آزاد اولوب قالماز. بونکله برابر اوشبو حفظ ایدلمش سوره ودعالرڭ معنالرنی بیلدرمك هم شرطدر. زیرا معنا بیلنمادکی حالده الفاظ حفظ ایتمکده بر فائده کورلماز.

یازو رسملری، ترتیب عبارت ادبلری رعایت ایدلمیان رساله‌لردن حفظ ایتدرمکدن احتیاط ایتمك لازم اولور. زیرا بونلر بردن ذهن ایچون کوچ وایکنچیدن مبتدیلرڭ رسم خطلری وانشاءلری بوزلمیه سبب اولور.

تربیه علماسی لازم دگل وفائده‌سی اولمیه‌چق شیلری حفظ ایتدرمکدن نهی ایتدکلری حالده حفظه حاجتلی اولان فنلری ملکه ومحاکمه‌یه حاجتلی اولان فنلردن مقدم اوقوتمق طوغروسنی توصیه ایلمکده‌لردر. بونك سببی ایسه کچوك بالالرده الك مقدم قوهٔ حافظه کوچ کسب قوت ایتمکده ویاش ایله برابر همیشه آرتوب صوکره تدریج ایله ضعیفلنمکده اما قوهٔ حاکمه ایسه اولده هیچ اولمای صوکره میدانه کلوب قوّت آلمقده ایمش. بناء علیه تعلیم ایدلنه‌چك شیلر بونلرك وقتلرینه مناسب اولنمق تیوشلیدر.

مثلا لسان علملری، کندی لغتمز وعرب لغتینك ویاکه غیری لغتلرك قاعده‌لرینی، جغرافیا فنی؛ پك تفصیل ایدلماز شرطیله تاریخ علملری، اوقوتمق قوهٔ حافظه‌نك کوچلی اولان وقتنده مناسب اولوب، اما محاکمه‌یه محتاج اولان هندسه ومنطق کبی فنلری صوکراق یعنی قوهٔ حاکمه کوچلی اولان بر وقتده اوقوتمق مناسب اولور. لکن هر شیده استثنا اولدیغی کبی بو طوغرولرده بعض بر استثنالر اوله بیلور، مثلا بعض کیمسه‌لرك قوهٔ حافظه‌سی صوکراق وقوهٔ حاکمه‌سی ایرته‌رك کوچلنسه‌ده کوچلنور. لکن بزم دیدکمز عمومه نظراًدر.

٦ ـ دیانت واخلاق. مناسبت اولدیغنی درسلر آره‌سنده، مناسبت اولنمادیغنده درس آخیرنده ویاکه مستقل درس ایده‌رك هر وقتده دیانت واخلاق محسناتی بابنده سوز سویلمك معلمك وظیفه‌سیدر. دین، دنیا وآخرتده فلاح تابمیه وکورکام ادبلر ایله موصوف اولمیه سببدر. دینی محکم اولان کیمسه‌دن هر ایز گولکی امید ایتمك ممکن اولور. بناء علیه دین اوگرتمك بابنده الوغ براعتنا ایدرگه ودینی کورکام وآچق تعلیم ایدرگه وبیلدررگه تیوشلی اولور. دین اوگرتمك،

Из фондов Российской национальной библиотеки

یاش بالالره عقائد حفظ ایتدرمك یاكه براهین منطقیه اوزرنده دلیللر بیان ایلمكدن عبارت اولمای بلكه سلف كرام یولنی كوسترمك ره آنلره متابعت طریقنی بیلدرمكدر. بونك تفصیلی اوشبودركه: شریعت اسلامیه‌ده اولان اعتقاد دینی الهیات، نبوات، سمعیات، دینلمش اوچ مطلبدن عبارت اولور.

الهیات، بنفسه قائم اولان ازلی وابدی جمله كمال صفت ایله موصوف واضداددن منزه بر ذاتك وجودندن بحث ایده‌چك شیدر. بویله اعتقاد ایتمك، دین نظرنده برنچی مرتبه اوله‌رق وبویله ذاته مربوط وآره‌ده تعلق وارنی بیلمك، ایكنچی مرتبه اعتبار ایدلنور. جناب اللهك صفتلرینه نسبت جهتنچه بنده‌لرده اولان حاللرده تبدل واقع اولور. مثلا جناب اللهك عظمتنی تصور ایتدكده بنده‌ده خشیت، قدرتنی تصور ایتدكده عجز وتواضع، كرمنی تصور ایتدكده شكر، رحمتنی تصور ایتدكده محبت، قربنی تصور ایتدكده رضاء، سخطنی تصور ایتدكده خوف، عارض اولور. اعتقادات علمندن اصل مقصود اوشبو مرتبه‌لرك هر ایكیسی ایله كوكلی تربیه ایلمكدر. بو ایكی مرتبه‌بنده‌نك كوكلینه محكم اورناشور ایسه ضروری اوله‌رق محبت الله حاصل اولور. محبت الله، مرادلرك غایه‌سی ومقصودلرك منتهاسی اولدیغی كبی محبت الله اولدیغی صوكنده بنده جناب اللهك امرونهیلرینه كمال اذتله امتثال ایدر. بو روش اوزرنده شاگردلره تعلیم ویرمكده ایكی تورلی یول اولور. برسی: شاگردلره جناب اللهك عظمتنه، قدرت وكبر یاسینه، اراده ورضاسینه دلالت ایدن قرآن شریفده اولان قصه‌لری اوگرتمكدر. زیرا قرآن كریمده كرات ومرات مذكور اولان بو قصه‌لر مجتهدلر یاكه یوز ایكیوز عالم ایچون ذكر ایدلمای بلكه عقللی اولان خلقلرك هر فردی دیمز ایسه‌كده اكثری ایچون ذكر اولمش

اولسه کرك. ایمدی بویله اولدیغنده ممکن قدر بونلری استعمال
ایتمه‌لی همده الك برنچی اوله‌رق شاگرد ایله معلم آره‌سنده استعمال
اولنمه‌لی. بو سایه‌ده شاگردلر قرآن، غیری بر امته دگل بلکه
کندی امتمز استفاده‌سی ایچون نازل اولدیغنی بیلورلر وحق
مرشدمز کندی المزده ایمش دیه سونورلر. حالبوکه اعتقادات
طوغروسنده اولان آیتلر، هر بر علوم عربیه بیلوچی آڭلار قدر
ییگلدر. فقط بر قدر استدلال روشنی کوستروچی یه احتیاج اولسه
اولور. ایکنچیسی، دنیاده اولان محسوس شیلری مثلا یر، آغاچ،
اولن، چاچکه، حیوانلر، یولدز، آی، قویاش، یلغه، یغمور، ییل
کبی شیلر حقنده وجمله‌سینك فائده ونه کبی خاصیتلری حقنده معلومات
ویرلوب هر برسی بر صانع قادرك اثری ایدکنی
آڭلادلنور. خصوصا آدم اوغلینك کندیسینك اعضالری وهر اعضالری
حتی‌که قاش کرپکاره قدر نه کبی خدمت ایچون مخلوق اولدیغنی،
اگرده معلم اولان کیمسه‌نك قدرتی اولورسه ایچنده اولان اعضالر
قان یورمك وهر تورلی تامرلره مخصوص عمللر حقنده آچق بیان
ایدلنورا وبو کبی عجیب وغریب روشده یاراتلمق بر حکیم مطلقك
صنعتی اوله‌چغنی بیان قیلنور. انسان کندی خلقتنی تفکر ایدرك
بو عجایب اثرده اولان اسراری کزدکنده مجبوری اوله‌رق خداسینی
بیلور وکمال حیرتیله تعظیماً سجده ایدر (۱). دیدکمز اوشبو ایکی
تورلی یول قرآن شریف، نبی محترم، اسلاف عظام یوللریدر.
قرآن کریم اولندن آخرینه قدر بویله عالم مشاهد ایله جناب اللهك
وارلغینه وبرلگینه استدلال ایلمش؛ تفکر ایچون ارباب عقولی
دعوت بیورمشلر.

نبوات. انبیای کرام علیهم السلام حضراتلرینك احوالندن بحث

(۱) من عرف نفسه فقد عرف ربه.

Из фондов Российской национальной библиотеки

ایلچك شیدر. بونلری تعلیم وقتنك سیر شریفلری واحوال تاریخیهلری وترجمهلری بیان ایدلنور؛ وقرآن شریفده مذکور اولدیغی اوزره گوزل اخلاقلری، کورکام عمللری، خلق هدایت یولنده نه قدر جفا وظلملر چیکوبده صبر اوزنده اولدقلری حقنده معلومات ویرلور. بویله روشده اولان ذاتلرك صادق وامین اولمقلری معلوم همده قلبلرده مرکوز اولهچقدر. بناء علیه شاگردلره بونلر حقنده کامل تعلیم ویروبده ذهنلرینی تربیه ایتمازدن مقدم، پیغمبرلرك صادق وامین اولمقلرندن ابتدا ایدوب، درس ویرمك مناسب دگلدر. چونکه بویله ایتمك، جدل ووهم بابنی آچار، تربیه علماسی ایسه شاگردلره اعتقادات وباشقه شیلردن هم درس وتعلیم ویرلدکده جدل طریقیله تعلیم ایتمکدن تحذیر ایلمکدهلردر (١).

سمعیات. احوال آخرتدن بحثدر. بونی ایسه قرآن شریف ودرست حدیثلر بیان ایتدکنچه غایتده صاف ایدوب اوگرتمك تیوشلیدر. قرآن وحدیثلر بیانندن اوتمای وتفصیللرینه کرشمای خصوصاً بعض واعظلر وقصه سویلاوچیلر طرفندن اختراع ایدلمش خرافات واوهاماتدن احتیاط ایتمك لازم اولور. قرآن شریف آیتدکنچه بعث ونشر حق؛ ثواب وعذاب اولهچق، صراط میزان وباشقه خبر ویرلمش شیلر واقع اولهچق تفصیلی ایسه جناب اللهك کندیسنه معلوم دیه اجمالا بیلدرمك کفایه ایتسه کرك. احوال آخرت ایکنچی بر عالم اولدیغندن احتمالکه رسالت ایله مشرف اولان ذات شریفلردن باشقه انسانلرك عقللری بونلری لائقنچه فهم ایده بیلمزلر. احتمالکه آخرتده اولهچق احوالك دنیاده اولانلرینه یالکز اسم جهتنچه اوخشار

(١) کتاب البیدا جوجیا العلمیة لحضرة الشیخ حسن توفیق. مدرس المدرسة الشرقیة ببیرلین. الجزء الثانی ص٤١.

Из фондов Российской национальной библиотеки

یا که آخرتده اوله‌چق احوالی تعبیر ایلمك ایچون بو لفظلر استعاره‌یه گنه آلنمش اولورلر. احتمالکه آخرت احوالنی بیله‌چك حاسه انسانلرده دنیاده وقتده بلکه مفقوددر. بو تقدیرچه کتاب وسنت بیان ایتدکندن زیاده سویلمك شاگردلری تربیه دگل آداشدرمق اولور. عالم ارواح وجودینی ملائکه، جن وشیاطین وارلغنی اعتقاد ایتمك هم سمعیات قسمنه داخلدر. مخافة الله، طاعت، الفت، سلامت ذمه، صدق، حیا، حشمت، تعاون (بونلرك بحث ایده‌چك اورنلری اخلاق کتابلریدر) کبی شریعت اسلامیه‌ده فضائل اخلاقیه اصوللرینی معلم اولان ذات، افراط وتفریطدن اجتناب ایده‌رك شاگردلرینه تعلیم ایلمه‌سی لازمدر.

۷ — **حاضرلنمك**. ویره‌چك درسلرنی معلم اولان کیمسه، الك ایلك خانه‌سنده ترتیب ایدوب، شاگردلره شو ترتیب ایله تعلیم ویرمه‌لیدر. بونك ایله معلم حتی‌که الك ینگل درسلره قدر مکلفدر. اوّل ترتیب ایتمه‌ین معلم، درس وقتده شاگردلری اوکنده رذیل اولور.

۸ — **فصاحت**. خانه‌سنده حاضرلب کلمش اولان درسلرنی، معلم اولان کیمسه بار قوتنی صرف ایده‌رك فصاحت اوزرنده سویلمه‌لیدر. مکروه عبارتلر، اورنسز، مکرر اولان کلمه‌لر، دگلاوچیلرك کوکللرینی خسته‌لندرر.

۹ — **تجربه واکمال**. معلم، هر درسندن بر تجربه آلوب، کندی نقصاننی اکمال ایتمه‌لیدر. بو سنه درسلرندن کله‌چك سنه درسلری حقنده اولوغ بر علم حاضرلمك ممکن اولور. تجربه سایه‌سنده شاگردلرك تحصیل مرتبه‌لری، یالقاولر ایله طرشلرك آیرمه‌لری جملة آکلاشلنور. بونلری بیلمك وبیلدکدن صوڭ چاره‌لرینی بولمق البته معلم خدمتیدر. روایتلره کوره تربیه علماسندن بیوك بر استاذك کوزی اوکنك معلملرك بری شاگردلره تعلیم ویرر ایمش، آلما آغاچنی وبعض خواصنی

بیلدرمك اولوب، بر كاغده آلما آغاجینك رسمنی توشروب شاگردلره کوسترمش. بو حالك شاگردلرك بعضیلری «بزلر فلان باغچه‌ده آلما آغاج بیلورز بویله کاغده دگل حتی که بو خانه‌یه صغارلق دگل» دیه شبهه‌لرینی عرض ایتمشلر. معلم ایسه تبسم ایدرك: «سزنك بیلدککز آغاجك عینی وبو کاغدده اولانی ایسه، رسمی‌در» دیه سویلمیه حاضرلندکنی سیزوب (تفرس ایدوب)، حاضر اولان استاذده معلمی برطرفه آلوب چقوب: «بر نرسه‌نك ذاتنی شاگرده کوستروب بیلدرمك ممکن اولدیغنده رسمی کوسترلمز» دیه معلمك خطاسنی بیلدرمش وکندیسی هم بو علمی اوشبو مجلسده آلدیغنی اعترافله کتابنه بر قاعده ایدرك یازمشدر. معلم اولان کیمسه شاگردلرینه افاده ایتمکندن زیاده کندیسی استفاده ایتمه‌یدر. اگرده معلمك شاگردینه افاده ایلمش علمینه نسبتله اصول تربیه حقنده اولان استفاده‌سی آز اولور ایسه اومعلمك یکده کامل اولمادیغی ظاهر اولور.

۱۰ - مناسبت. ویرله‌جك درس شاگردلرك ذهن واستعدادلریله مناسب اولمالیدر. بونك ایچون صنفده اك غبی اولان شاگرد حالنه کوره درس ویرلور، اك ینگل شیلری شاگردلری بیلمه‌مش فرض ایدرك آچق لکن قسقه‌لق اوزرنه تعریف ایدلنور. اوشنداق یاشلرك قوهٔ حافظه‌لری، قوهٔ حاکمه‌لرندن اوتکن اولدیغی ایچون قوهٔ حافظه‌یه مناسب اولان لسان اوگرتمك، علم حیوانات وعلم نباتات پك تفصیل ایدلمز ومحاکمه‌لرینه کرشلمز شرطیله تاریخ وجغرافیه اوگردلنور. یاش بر قدر آرتوب، قوهٔ حاکمه کمالنی بولدیغندن صوك فنون مجرده‌دن هندسه، منطق وباشقه ریاضیات تعلیم ایدلنور.

۱۱ - مکافات ومجازات. یالقاو اولان شاگردلره مجازات وغیور اولانلرینه مکافات ویرمك تربیه قاعده‌سینك الوغ بر رکنیدر. مکافات ومجازاتك مناسب اورنلری ومختلف مرتبه‌لری اولور. عقللی

Из фондов Российской Национальной библиотеки

معلم بر «آفرین» کلمه‌سنی تموغدن آزادلق کلمه‌سی کبی محبتلی
بر کلمه اعتقاد ایتدرر وبونی ایشتدرر ایچون شاگردلرنی درس
ومکتبه کمال نشاط اوزرنده دوام ایتدره بیلور. رحمت آیتمک،
شادلق علامتی کوسترمک، آفرین وتحسین دیمک، رساله وکتابلر
هدیه ویرمک، مکافات انواعندن اولدیغی کبی کوکلسزلك علامتی
کوسترمک، کاشکی دخی بر آز اوقومش اوله ایدك مضموننده
توبیخ ایتمک، بوندن صوڭ بویله اوقوماز ایسه‌ك جزا ویرلور
مضموننده اولان سوزلر ایله انذار ایلمک، درس تمامنده صنفلردن
آیروب اوچ بیش دقیقه اورننده طوتمق، صنفلر اوینامیه چقدقلرنده
آنلردن آیروب یرنده قویمق، دفترینه جزا رقملری یازمق وبونك
کبی شیلر جمله‌سی مجازات ایله‌چقدر. لکن بولور بولماز شیلر
ایچون شاگردلره مکافات ویرلور ایسه مکافاتك قیمتی آز اولور.
شونك ایچون بوخصوصده بر درجه‌دقتلی وسارانلر معامله‌سی کبی معامله‌لی اولمق
تیوشلی اولور. مجازات طوغروسنده هم اوشبو قاعده‌یه تطبیقاً عمل
ایدلنور. درسلرنی بیلوب اوقومقده اولان بر شاگردده یالقاولق
وقیدسزلك کوروله باشلار ایسه‌اڭ ادنا جزایی ویرمزدن مقدم بونك
سببنی تفتیش ایلمك الزمدر. اوشاگردك خلاف عادت اوله‌رق
درسنی بیلمادگی احتمال که سلامتسزلگندن یاکه عائله‌چه واقع اولان
بر قایغو شوملغندن ویاکه باشقه بر مجبوری اولان سببلردن اوله
بیلور. اگرده عجله ایله‌رك جزا ویرلورسه مرحمته لائق بلکه الیق
اولان بر دوشکن کوکللی مسکینه جزا ویرلمش اولور. بو ایسه
اڭ الدنسز واڭ خیرسز بر اشدر.

درسدن باشقه شیلر ایچون اوله‌چق جزالر دخی زیاده دقت
استر. ویرلمیه تیوش اولان جزالری تأخیر یاکه تماماً ترک
ایتمک نه قدر ضررلی بر اش اولور ایسه آچق صورتده گناهی
اثبات ایدلمش شاگرده جزا ویرمك ویاکه آنك بونك سوزینه

ИС фондов Российской национальной библиотеки

اعتقاد ایدرك محاکمه‌سز مجازات ایلمك عیبدر. اصل تاشی واتمق ینگل لکن توزتمك آغردر(١).

١٢ ـ استراحت. شاگردلر خصوصا یاش بالالر، درس آره‌سنك یاکه درس صوڭنده برر ناظر کوزی اوگنك گوزل هوایه چقارلوب، اوینادلنور. درس اوستنك اوزلکسز اوطورمش بالالرده سگر خسته‌لکلری وباش آغریسی هر وقتك کورلور. شونك ایچون گوزل هواده بر مدت یوروب کرمکلری بویله خسته‌لکلره مانع اولدیغندن باشقه کندیلرینك نشاط اوزرنده اوقومقلرینه هم باعث اولور. سلامتلکی حفظ ایتمك هر الزم شیلردن مقدم الزم ایدکی شبهه‌سزدر.

١٣ ـ امتحان. اوقومقده اولان شاگردلر مناسب وقتلرنده امتحان ایدلنورلر. امتحان عمومی وخصوصی اولوب، مصلحت اقتضاسینه کوره اجرا ایدلنور. امتحان ایده بیلمك، اوقوته بیلمك قدر مشکل اشدر. خصوصا صبی بالالری امتحان ایلمك الوغ بر کمالت اولوب، هر کیم بوڭا مقتدر ظننده اولور ایسه‌ده طوغریسی هر کیم مقتدر دگلدر. امتحان دیمك مذاکرهٔ علم اولوب، هم‌ده مذاکرهٔ علمك اك گوزل بر طریقیدر. شاگردلرك طبیعتلرینی آڭلامق، ناگاه خطا یرلشمش بر اعتقادلری اولورسه آنی تعدیل ایلمك امتحان سببلی ممکن اولور. مذاکرهٔ علمك ممدوح بر شی ایدگنی اعتراف ایدن ذات امتحانی انکار ایلمز. اکابر تابعیندن اولان سعید بن جبیر حضرتلرینی استاذ محترملری اولان عبدالله بن عباس (رضی الله عنهم) حضرتلری اوز حضورنده حدیث شریف روایت ایتدرمکله امتحان ایلمشلر ایدی(٢).

---

(١) چوچشم افتدت بر گناه کسی * تأمل کن اندر عقوبت بسی
که سهلست لعل بدخشان شکست * شکسته نشاید دگر باره بست

(٢) وفیات الاعیان. ج ١ ص ٢٠٤

سمرقند وبغداد شهرلرنده اولان محدثون کرام محمد بن اسماعیل البخاری (رضی الله عنهم) حضرتلرینی امتحان ایتدکلری وبو سایه‌ده شیخ حضرتلرینڭ کمالتلری معلوم انام اولدیغی تاریخ کتابلرنده مشهور بلکه هر کیمه معلومدر.

معاویه بن الحکم السلمی نام صحابه (رضی الله عنه) جاریه‌سندن رسول اکرم سلطان الانبیا افندمز (صلی الله علیه وسلم) حضرتلری طرفندن ایمان طوغروسنده ایدلمش سؤال شریفلری(۱) البته امتحان اولسه کرك(۲).

امام بخاری (رضی الله عنه) صحیح مبارکلرنده امتحان واختباره دائر آیرم بر باب قویمشلردرکه مذکور بابی وخصوصاً کتاب العلم (٤) سرلوحه‌سی تحتنده جمع ایلمش اولان احادیث شریفه‌یی مطالعه ایلمك هر بر ذوق سلیم ایچون فائده‌لیدر.

١٤ - تفهیم. اوقوچی شاگردلر، خواه کچوك خواه الوغ اولسونلر، تعلیم امرنڭ اصل مقصد ونهایت مطلب هیچ شبهه‌سز تفهیمدر. تفهیم دیمك اوقودیغنی آڭلاتمق دیمك اولوب، بو سایه‌ده شاگرد هر اوقودیغنی فهم ایدوب، نه اش ایچون فائده‌لی ایدکنی هر درسنده بیلور. تفهیم اولمادیغی صورتده شاگرد اولان ذات واغونلر طولوسی کتاب اوقوسون، انبارلره صغماز درجه‌ده شیلر حفظ ایلسون کندیسینڭ استقبالی ایچون بر شی حاضرلامش اولماز. علم، کاغدلره یازلانلری حفظ ایلمکدن عبارت دگلدر. حفظ ایتمك برشیٔ وعلم

---

(۱) سنن الامام النسائی وزهر الربی للامام السیوطی. ج۱ ص۱۸۰.

(۲) امتحان مشروعیتنه الڭ آچق دلیل حضرت معاذڭ یمن‌گه کتدیکن روایت ایلمش حدیثدر.

(٤) ج۱ ص۲۲

اوگرنمك ایكنچی بر شیدر. علم تربیه علماسی، درس اوقوتدیغی وقتده هر اوقوتدیغنی تطبیق وعملیاتیله بیلمك یولنی قبول وبویله تعلیم ایتمیه توصیه ایلمكده‌لردر.

بونلر فكرینه كوره مثلا بو كون الفبا اوقومیه باشلادیغی بر بالا، ایكی اوچ حرف آڭلادیغی ساعتده بو حرفلردن كلمه تركیب ایدوب یازمه‌سی وتركیب ایدلمش كلمه‌لری لازمنچه تحلیل ایلمه‌سی لازمدر. درست تجربه‌لر، عقللری حیران ایده‌چك درجه‌ده اولان فائده‌سنی میدانه قویدیغی صوڭنده همیشه كندی فكرنده دائم اوله‌رق فائده‌سز وآغر یول اوزرنده اوقوتمق ایچون دعوا ایدن كیمسه، سوز آڭلاماز مكابر ایدكنی یاكه حق كورمز درجه‌سنده مجادل ایدكنی میدانه قویمش اولور.

عرب لساننڭ صرف ونحولرینی اوقومقدن مقصد نه‌در؟! بونی ایسه البته كوب كیمسه‌لر بیلورلر. مقصد ایسه عرب كلمه‌لرینڭ تركیب وتحلیل جهتنچه، اعراب بنا دیلمش عوارضلری ایله اولان احوالنی بیلمك وعربچه‌یی عربلر كبی درست سویلشمیه اقتدار كسب ایتمكدر. اش بویله اولدیغنده بدان، شرح عبدالله، قواعد، فارسی تركیبلر، انموذج، كافیه، شرح جامی، عصام، عبدالغفور، سلكوتی، و.... و.... و.... اوقومش واون سنه‌دن زیاده عمرینی فدا ایلمش شاگردلر نیچون عوام تعبیرنچه ایكمكلك، طوزلق اولسون عربچه سویلمیه بیلمیورلر؟! حالبوكه بونلرڭ اوقودقلری شیلر بو مقدار كوب اولوب، حفظ ایلمش نرسه‌لری هیچ اولمغانده فیروز-آبادینڭ قاموسی قدردر.

لكن آره‌یانتالیست (مستشرقلردن) اوقومقده اولان ذاتلر عربچه‌نڭ حروف هجاسندن یابشوب، ایكی سنه تحصیله دوام ایدرلرسه صحرا عربی خاتوندن طوغمش اولان بر عرب قدر عرب لساننی

Из фондов Российской национальной библиотеки

بیلورلر ونه استرلرسه آنی یازار هم سویلیه آلورلر. ایمدی، بو ایکی تورلی خلقلرڭ قانغیسی اصل مقصد آردندن سیر ایلمش اولور؟!... ظن ایدرم بونڭ جوابنی بیلمهٔین کیمسه اولماز.

برنچی فرقهنڭ اوقومقلری کاغدلرده وکتابلرده یازلمشلری، قواعد تعلیم بوزلدیغی صوڭنده تألیف ایدلمش کتابلری فهمسز وتطبیقسز اوقودقلری حالده ایکنچیلری ذهنلری کتابلره وبحثلره الحاصل مقصد اولمایان شیلره صرف ایتمای بلکه مقصددن بر قارش آیرلمای دوام ایتمکلریدر.

تعلیم حقنده اولان اصول جدیده ایله اصول قدیمهنڭ اڭ باشلیچه عد ایدلن فرقی اوشبو ندن عبارتدر. یوقسه بعض کیمسهلرڭ ظن ایتدکلری کبی اصول جدیده ایله تعلیم، نه شریعتمزه خلاف ونه آخرنده منتظر بر خطره واردر.

اونبرنچی وظیفه

اختیار علم

علم اوقوتمقده بتون دنیا عقلاسی طرفندن قبول ایدلمش بر قاعده اولورسه، اوده هیچ شبههسز: «کرك صوڭنده کرکللری تلقین ایلمك لازم» دینلمش قاعده اولهچقدر. بناءً علیه هر بر معلم اوشبو یول اوزرنده یورمیه بورچلیدر.

ابن مسعود (رضی الله عنه): «علملك پك کوب لکن سزلر

هر بردن الڭ گوزلن اختيار ايدڭز!» بيورمشلر در(١).

شاگردلرڭ كوڭللرينه علم ايچون نشاط وحميت، حب ملت وحب وطن كبى حسيات شريفه اورلقلرى ساچمك، معلملر اقتدارينه امانت اولنديغى شبهه‌سزدر. بويله شيلر اولنماديغنده معلملرڭ تربيه ايلمش اولان شاگردلرى كرك آرسطو درجه‌سنده بر حكيم وابن رشد مثالنده بر علامه‌ده اولسونلر جمله همتلرى كيسه ايله قورصاق طولدرمقدن عبارت قالور. حالبوكه بويله شيلر علم اهلينه اوخشاياچق صفتلر دگللردر. وبوندن باشقه ملت آره‌سنده بويله عالملر يوزده يكرمى نسبتنده اولسه‌لرده فائده جهتنچه صفر درجه‌سنده قالورلر.

جمال‌الدين الافغانى، على يوسف، مصطفى كامل، احمد مدحت، شمس‌الدين سامى وبونلر كبى اديبلرڭ شهرتلرى و كنديلرينه قلبلرڭ ميل ومحبتلرى علم بابنده عصرلرنده نظيرلرى اولماديغندن دگلدر. كم بيلور، بو الوغ دنياده بلكه بونلر كبى بلكه بونلردن قات قات آرتق عالم كيمسه‌لر اوله بيلور. بلكه بونلره اولان احترام ونام عاليلرينه هر كم طرفندن كوسترلن تعظيم، مجلسلرينه دوام ايدن وآثارلرينى مطالعه ايليان مريد وشاگردلرينڭ كوڭللرينه فضائل اسلام، الفت ومحبت، ملت فائده‌سيچون نشاط اوزرنده غيرت ايتمك كبى اخلاق حميده اورلقلرينى ساچدكلرى سببندندر.

الڭ كرك اولان علملرى كركلردن وكرك اولانلرينى كركمازلردن مقدم اوگرتمك تيوش ايدگى معلوم بر قاعده اولديغى حالده كركلى اولمق وكركلى اولمامق طوغروسى بر درجه ايضاح ايتميه محتاج اولور. بر علم اولوركه دنياسى وآخرتيچون آدم اوغلى آندن مستغنى اولماز. علم اولور، مقدم زمانده اولان اهميتى فوق‌الحد اولديغى حالده بو كونده آندن استغنا حاصل اولمش اولور. وبونڭ عكسنچه كچن كونلر

(١) الاعجاز والايجاز، لابى منصور الثعالبى ص٣٧.

اهمیتلی دگل، اسمی بیله اولمایان بر علم بو کونده الڭ مهم علملر جمله‌سینه کرمش اولور. اوشنداق بر اورنده کرکلی اولان علمك اهمیتی ایکنچی بر اورنده هیچ اولماز. مناسبتی اولدیغندن بو اورنده شونی هم دیه‌لم‌که: بعض کیمسه‌لر کندیلرینه هیچ کرك اولمادیغی بر علمی مهم اعتقاد ایدوب، آزاو دیشلری ایله یابشمقده‌لر و بو ظنلرینڭ واهی ایدکنی تنبیه‌ایدن اولورسه باشینه قیامتلر قوباراچقلردر. وبونڭ عکسی اوله‌رق هر کون وهر ساعت احتیاجلری اولان بعض علملری اکیاتلر درجه‌سنده اولسون کرکلو ظن ایتمزلر. وبو قبیلدن بعض ذاتلر اولورکه کندیسی استاذندن نه اوقومش و نه ایشتمش ایسه شونی تعلیم ایدر، کرك و کرك دگل مسئله‌سنی تفتیش ایلمك دگل ایشتمك بیله استه‌مزلر. ظرفادن بر ذات، بونلری «فونوغرافلر» دیه یاد ایتمکده‌در. بو بحثڭ اوچی اوزون و بر سوزه اوچ دورت تورلی سوز اياره‌چك اولندیغندن بوراده طوقتامق مناسب کورلور.

ایمدی مزبور بحث طوغروسنده آچق بر قاعده‌یه احتیاج اولنورسه: سز، اولادگزی کندی زمانگزدن غیری بر زمان ایچون تعلیم ایدگز! زیرا آنلر سزڭ زمانگزدن غیری بر زمانده یاشامق ایچون دنیایه کلمشلردر» معناسنده‌اولان: «علموا اولادکم لزمان غیر زمانکم، لانهم خلقوا لزمان غیر زمانکم» دینلمش مبارك سوز قدر مطرد ومنعکس بر قاعده اولماز.

بو، بر سوزدرکه اگرده قائلی فرنکستانلو اولسه ایدی هیچ شبهه‌سز فرنکلر مکتب و مدرسه و جمله تربیه خانه‌لرینه کموش تخته اوزرینه آلتونله یازوب آصارلر ایدی.

بو، بر سوزدرکه اگرده ایشدرلر ایسه هواده‌اوچمقده‌اولان قوشلر، تاغلردن‌آغوب دوشمکده اولان چیشمه‌لر، تعظیم یوزندن طوقتارلر ایدی.

بو، بر سوزدرکه یاشن ایله یارشوب وارمقده اولان لوقوموتیفلر اگرده بونی ایشدرلر ایسه سحرینه وطوغرلغینه حیران قالوب اورنلرنده طوررلر، یورمزلر ایدی.

بعض آثار جدیده‌ده مطالعه ایتدکمزه کوره بو مبارك سوزك قائلی جناب مرتضی (کرم الله وجهه) حضرتلری ایتمش. شبهه یوقدرکه بویله معنالی وطوغری، بلیغ سوزی سویلمك، مشار الیه کبی عقللی وصاف کوکللی ذاتلره میسر اولسه اولور.

بوڭا کوره شاگردلره ویرله‌چك تعلیم، الوغ ویکت اولدقلرنده استعمال ایدلنه‌چك وآڭا محتاج اولنه‌چق شیلردن عبارت اولمه‌سی لازمدر. برشی‌که شاگرد وقتلرنده اوقوبده مکتبدن مفارقتلرنده اونوده‌چقلر ایسه آنی اوقوتمق، استقبالنده فائده‌سی کورلمیه‌چك نرسه ایله شاگردك باشنی واتمق وعمرینی بر باد ایتمکدن عبارت قالور.

بو کون اوقومقده اولان شاگردلر ویاش بالالر، امتك قانی منزلنده اولوب، بتون امت برجسم اوله‌چقدر. قان بوزلدیغی صوڭنده جسم خسته‌لنه‌چك اولدیغندن یاش یگتلر بوزوق خلق ایله خلقلنورلر ایسه هیچ شبهه یوقدرکه امتدن عبارت اولان جسم هم هلاك اوله‌چقدر. وایکنچی عبارتله: بر امتك سعادت وشقاوتی یاش یگتلر النده‌در. یاش یگتلر فنا خلقلو اولورلر ایسه قارتلری عبادت خانه‌لرده طولوب یاتسونلر، فرشته‌لر کبی صاف اولسونلر ملت استقبالی ایچون فائده کورلمز.

بناء علیه جهالت وفساد اخلاق عسکرینه قارشو طورمق ایچون شاگردلرك اللرینه هجوم ودفاع خدمتلرنده قوللانمق ایچون ایکی تورلی قورال ویروب، استعمال کیفیتنی هم اوگرتمك لازم اولور. زیرا استعمال روشی بیلنمدکده یالگز قورال بر اشه یارامز. بو ایسه اختلافلی بر مسئله دگلدر.

Из фондов Российской национальной библиотеки

هجوم ودفاع قوراللری نه‌لردر؟ اخلاق علماسی اثرلرندن آڭلادیغمزه كوره هجوم قورالی: ریاضت بدنیه واسطه‌سیله شاگردلرڭ جسملرینی وعموما اعضالرینی قوتلندرمك، عقللرینی‌ده (قال، قیل، اعترض، ظن، تفردت‌به، اقول، اجیب، تدبر، تأمل) كبی شیلر ایله دگل بلكه درست وحقیقی علملر اوگردوب، كوڭللرینی نورلاندرمقدن عبارتدر. هجوم قورالی، شاگردلرڭ كمالتلری ایچون هر نه قدر لازم بر شی ایسه‌ده دفاع قورالی آنلر ایچون الزمدر. دفاع قورالی دیدكمز شیلر بونلردر:

(١) **دین علمی.** دین دیمك هر كیمه معلوم اولدیغی اوزره جناب اللهدن نوع انسانڭ دنیوی معاش ومعادنده صلاح وفلاحه سبب اولمق اوزره تعلیم ایدلن بر قانون اولدیغندن آدم اوغللری ایچون الڭ مهم اولان بر شیدر. بو قدر خلقدن عبارت اولان هیئت مجتمعه‌نڭ انتظامی وبر فكرده اتحادی دیندن باشقه شیده صورت طوتماز. دین اولمادیغی صوڭنده، انسان، هیچ بر رذالته ارتكاب ایلمكدن قورقماز. دیندن باشقه مدنیت اساسی اولماز. دینسز كیمسه‌دن خیر امید ایلمك قدر عبث بر شی یوقدر.

اوغریلغی جناب اللهدن قورقوب وایكنچی عبارتله جناب الله رضالغینه نائل اولمه‌یی امید ایدوب ترك ایدن كیمسه ایله محكمه وضابطلردن قورقوب ترك ایدن كیمسه آره‌سنده بر ایله كوك آره‌سی قدر آیرمه وآرلغی هیچ كیمه یاشرن دگلدر.

سقراط، الوهیت ووحدانیت، بقای روح كبی شیلره اعتقاد ایتدیكی كبی شاگردلرینه‌ده الڭ ابتدا دین تعلیم ایدر، عفت وصلاحی، عبادت وزهدی محبوب كوسترمك طوغروسنده بذل غیرت ایلر، شهوته یارمك ودنیایه حریص اولمقدن زیاده نفرت ایتدرر ایدی (١).

(١) تاریخ الفلاسفة. ص ٧٩ و ٨٠. قاموس الاعلام. ص ٢٥٨٥.

Из фондов Российской Национальной библиотеки

بز، اهل اسلامه نسبتله، تابع اولدقمز اسلام دینی وفخر کائنات افندمز صلی الله علیه وسلم حضرتلرینڭ طوغری یولی جمله آداب وفضائل اخلاقیه‌یی جامع اولدیغندن شاگردلرمزه الڭ ابتدا بونڭ احکامنی (خالص اسلام قواعدی اولمق اوزره) تعلیم ایتمك فرض اوله‌چغی شبهه‌سزدر.

لکن دین علمی نه‌در؟ دین علمی شبهه‌سز اصول سلف اوزرنده توحید (ایمان فطری) قرآن شریف، حدیث وسیر رسول صلی الله علیه وسلم، تراجم اصحاب ومفسرین، اصول حدیث وتراجم محدثین، تاریخ اسلام، فقه اسلام، اخلاق فنلرندن عبارتدر (١).

اگرده توحید، اهل کلام اصولی اوزرنده اولور ایسه اول وقتده صناعت علملری جمله‌سندن اولور (٢). زیرا اهل کلام اصولی دینی فلسفه‌یه تطبیق وکوب اورنده فلسفه قاعده‌سی اوزرینه تصرف ایتمکدن عبارتدر. علم کلامڭ اسلامدن بر مذهبه اختصاصی اولمق شویله طورسون حتی اسلامه اختصاصی ده یوقدر. شایان تعجبدرکه: هر دینڭ متکلملری کندی اصوللری وایکنچی تعبیرله عصر سلف صوڭنده ترتیب ایلمش اصول جدیده‌لرینی (٣) بویله وشویله مدح ایتدکلری حالده بونلر کوستردیکی وبونلرڭ ثنالرندن امید ایدلمش مرتبه‌ده ثمره کورلمامشدر.

فن کلام کوچلی بر ماشینه‌درکه اسلام فائده‌سینه عمل ایتدرلدکده فائده کتوردیکی کبی، ضررینه اشلاتدکده شو نسبتده ضرر کتوره بیلور. لکن کوب وقت کورلرکه بویله بر ماشینه‌یی قوللانمایه ممارسه ایتمه‌ین ذاتلر فائده کورمك نیتیله اشه یابشوب تدارکی ممکن دگل بر ضرر کتوررلر.

سیر واخلاق علملرینی تتبعلری سایه‌سنده هر زمانڭ حتی‌که بو عصرمزڭ بر چوق حکیملری اسلامڭ فضائلنه وقواعد عالیه‌سینه

---

(١) معارج الوصول لابن تیمیه ص ١٢.

(٢) هدایة الاطفال. للشیخ حسن توفیق المدرس ببرلین. ج ٢. ص ٣٩.

(٣) علم کلامڭ ترتیب ایدلمه‌سی اوچونچی قرن هجریه مصادفدر.

وقوف پیدا ایده‌رك بنی آدم سعادتیچون الوغ بر واسطه اولدیغنی اعترافه مجبور اولدقلری حالده بوڭچه عصرلر كچمكله اهل كلام دلیللرینه قناعت ایده‌رك كندی مذهبنی ترك ایدن ویاكه خصمینك سوزینه حق ویرن كیمسه‌لر وارلغنی تاریخ بزلره كوسترمامشدر.

اهل تجربه فكرینه كوره بوڭك باشلوچه سببی: كلام اصولی هر دینی وهر دینلری فرقه واحزابلره (صرف رأی ایله) تقسیم ایده‌رك هیچ وقتده اتحاده كتورمك ممكن اولمایان صورتله آره‌لرینه عداوت اورلقی ساچمه‌سیدر. خصوص اسلام كلامی اصول شریعتدن دگل، وایكنچی تعبیرله شارع طرفندن تكلیف وارد اولمادیغی شیلری «صفات مسئله‌سی وخلق افعال بحثلری كبی (١) بونلرڭ نظیرلری كوبدر» موضوع بحث ایده‌رك ایكی طرفدن خلق حاضرلب بربرینه حمله ایتدرمش ودنیا طوردقچه مصالحه قبول ایلماز روشده بر محاربه آچمشدر (انالله وانا الیه راجعون).

صوغان باشلرینی جیوب چومه‌له صالمق ممكن اولمادیغی كبی فرقه واحزابلره تقسیم ایدلن ملت‌ده آیاق اوزرنده طوره آلماز. اهل اسلامڭ بو كونده اولان ضعفینڭ سببی افتراقدر. بوڭك ایچون اوزون دلیل كتورمیه حاجت اولمای هر كیمه معلوم اولان (بغداد) واقعه‌سی میدانده‌در.

الحاصل علم دین، اهل كلام مسلكنچه تحصیل ایدلندكده امتی فرقه وحزبلره تقسیم ایلمك وجزئی شیلر طوغروسنده تشنیع ایتمك لازم كلدیكی حالده سلف كرام اصولنچه تحصیل ایدلدكده بوڭك عكسی اوله‌رق امتی نقطهٔ واحده‌یه جمع ایلمك لازم اولور.

علم كلامی مدح ایدن ذاتلر، وبو فنده ید طولاسی اولان اكابرلر كندیلری‌ده علم كلام اصولنی تحصیل ایتمكی عموم شاگرد

---

(١) كتاب الكشف للعلامة الشهیر الشیخ ابی الولید بن رشد. ص ٤٧. وكتاب ایثار الحق علی الخلق. ص ١١ و ص ٣٤١.

ایچون مناسب کورمای بلکه بر قدر شرطلر ایله تحدید ایتمشلردر. شاگردك فصیح وذکی، متدین وآنك ایچون متجرد اولماسی بو جمله‌دندر. بونلر آزمی شیلر؟...

پروغرام وبعض رساله‌لردن آکلادیغمزه کوره خرستیانلر علم کلامی آنچق اورتا مکتبلرده گوزل اوقوب، امتحان ویرن شاگردلر اولمق شرطیله کندینه تخصیص ایدلن عالی مکتبده تحصیل ایتدررلر ایمش!.

بو تقدیرچه اوچ دورت ونهایت یدی وسکز سنه تورلی مانعلر ایله چابالانوب، مکتبدن اولنه‌رق صوڭره زراعت، صناعت، تجارت ایله مشغول اوله‌چق ویاکه قریه‌لرده عادی بر امامت خدمتنده اولنه‌چق ذاتلرك جمله‌سنی مدرس، معلم، خواجه اوله‌چق ذاتلر ایله برلکده کلام کتابلری وعلم منطقده تألیف ایدلن متعدد اثر وحاشیه‌لر تحصیلنده دوام ایتدرمك هیچ مناسب اولورمی؟... بونك جوابی ایسه بر قدر تفکره حاجتلی (وناظورة الاستقبال) نام قورال واسطه‌سیله تعمیق نظر ایتمیه لزوملیدر.

بو طوغروده هر نه قدر اوزون سویله‌دك ایسه‌ده کوڭلمزده اولانك الفباسنی اولسون بیان ایده آلمادق. مقصددن یراق کتمك احتماللندن احتراز ایده‌رك مقصود اولان نقطه‌یه هنوز واصل اولمه‌دن ایلك سوزی کیسوب آیرلوب کیتدکمز یره کیرو قایتدق.

فخر کائنات رسول اکرم افندمز سلطان الانبیا صلی الله علیه وسلم حضرتلری بزلره تبلیغ شریعت ایتمك ایچون بیورلمش قللری، ادبك غایه‌سینه ومکارم اخلاقك منتهاسینه ایرشمش بنده‌لری، اولدیغندن بز اهل اسلام ایچون ذات پاکلرینك سیرتنی کماینبغی بیلمك وشاگردلره هم بیلدرمك تیوشلی اولوب، قرآن شریف وحدیث عاملری شریعتمزك اصلی اولدیغندن بونلری هم تدبر اوزرنده اوقومق لازم کلور.

Из фондов Российской национальной библиотеки

٢) **اقدام.** اقدام، قوت بدنیه وعقلیه‌یی نشاط اوزرنده تصرف ایلمك دیمكدر. اگرده شاگردلره اقدام اوگردلنور ایسه آنلرده بومشقتلی دنیایه مقاومت ایتمك وتحصیل رزق یولنی گوزل بیلورلر و دنیا معیشتلرینی هم آڭا كوره كیچرمك یولنی طوتارلر. آدم اوغلی كندی معیشتنی تحصیل ایلمك هوسنده اولمازسه فقر ایله دوستلرندن شكایت ایده‌رك عمر اوزدرمیه مجبور اولور.

٣) **اقتصاد.** اقتصاد اوزرنده اولان كیمسه كسبینڭ محصولی اولان شیلری ومعیشت مدارلرینی اسراف ایتمك ومناسبتسز صرف ایلمكدن امین اولور. بو سببدن افراددن عبارت اولان عائله وعائله‌لردن تشكیل اولنان امت حالی گوزللشر و سرعت عجیبه اوزرنده سعادت طرفنه یول آلور.

٤) **فضیلت.** فضیلت سایه‌سنده آدم اوغلی جناب اللهه عبادت آتا و آنایه اطاعت، طوغمه وباشقه یاقین ویراق قارنداشلره و عموماً دیندشلره احسان و شفقت، مكتبه واردیغنده همت وشادلق اوزرنده تحصیل، معلملره حسن تشكر، تحسین اخلاق، ادب و نظافت، حفظ صحت، كبی شیلره رعایت ایدر. فضیلت سببندن انسانلق، عالملك، مسلمانلق نامنی هوایه اوچرمقدن وناموسلری تاپتامق كبی بدبختلكلردن صاف اولور. انسان، نه قدر عالم اولسه‌ده اولسون فضیلته مالك اولمادیغی صوڭنده، هر تورلی فنا یوللره سلوك ایده بیلور. فضیلتی اولمایان عالم قورالنی استعمال ایتمیه بیلمه‌یان عسكره اوخشار.

٥) **آداب معاشرت.** هر تورلی یاقین ویراق كیمسه‌لر خصوصاً بالالر و خاتون هم ایرلر ایله معیشت ایتمك یولنی بیلمك، آداب معاشرتدر.

٦) **تربیهٔ فكریه.** انسان، آغاچ مثالنده یالكز جسمدن

Из фондов Российской национальной библиотеки

عبارت اولمای بلکه حیات فکریه‌یه‌ده مالکدر. اوشبونك ایچون تربیهٔ فکریه شاگردلر ایچون فوق العاده لازم اولور. ترقیات مدنیه و ترقیات علمیه جمله‌سی تربیه فکریه سایه‌سنده حاصل اولور. زمانمزده خدمت ایدن ماشینه‌لر، بخار والکتریقلر جمله‌سی تربیهٔ فکریه ثمره‌سی اولوب، بوندن صوڭ دخی نه‌لردن خدمت ایتدره‌چکلری آنچق الله تعالی حضرتلرینه معلومدر.

تربیهٔ فکریه انسانلری عالی طبیعتلی ایدر، تربیهٔ فکریه اولورسه قان ایچمکده اولان سلوك مثالنده آدملرك ثروتلرینی حقسز تارتمقدن اجتناب ایدر، دنیایه خدمت ایتمکی کندینه الوغ بورچ بیلور.

بونلردن باشقه غیرت، اقتصاد، خدمت، تحمل، صبر، شفقت، حب ملت جمله‌سی دفاع قورالی اوله‌چق وشاگردلره تعلیم ایدلمه‌لری برنچی درجه‌ده کرکلودر.

دیدکمز روشچه، هجوم و دفاع قورال‌لری حاضر و استعمال روشلرینی هم عالم اولان شاگردلر بو فائده‌لی تربیه‌لری سایه‌سنك هیچ وقتده کندی عائله‌لرینه بلکه کندی ملتلرینه یوك اولمازلر ویوز قاره‌لغی‌ده کتورمازلر. بوندن اوستون اوز رزقلرینی مشروع وجه ایله کسب ایتمیه موفق اولمغله ابنای وطنه دلیل (یول باشچسی) اوله بیلورلر. اوشنداق هر نه اولسه‌ده اولسون عقل وشریعت مکروه کورن شیار بونلر قاشنده برنچی درجه‌ده منفور اولور. بو سایه‌ده امت مسعود وملت استقبالی‌ده امیدلی اولور.

بر ملتڭ یاشلری معاذ الله گوزل تربیه‌دن محروم اولدقلری سببندن عمرلری سفاهت خانه‌لرده یالقاولق واسراف ایله اوشنداق یالان محبتلره و ریالی دوستلره یارانمق و آلدانمق ایله کچیر ایسه اوملته انقراض اوله‌چق دگل، انقراض اولمش کوزیله باقلنور. یاشلرینڭ فسق وفساده انهماکلری سببندن منقرض اولمش ملت حقنده کیملر مسئول اولنه‌چق؟ مضمونده بر سؤال بزم خاطرمزه

Из фондов Российской национальной библиотеки

کلدکی کبی باشقەلرنڭ خاطرلرینەدە بلکە کلور. اگردە بویلە سؤاله جواب ویرمك لازم کلورسە شبهە یوقدرکە: «بونلرە گوزل تربیە ویرمش مکتبلر ایلە عالملر، مکتب و معلملرە یاردملرینی دریغ ایتمکن اولان دولتلی کیمسەلر و چکر پارەلرینی حامیسز و کوزسز تاشلامش آتالر ایلە ولیلر!» دیە جواب ویرلمك لازم کلور.

روس وفرنگلردە اولان محیر عقول اختراعلر، ایزگولك اشلرە بویلە احسان واعانەلر جملەسی تربیهٔ فکریە وتربیهٔ روح سایەسندن فائدەلی علملر تعلیم ایدلمك سببندن میدانە کلمشدر. اوستمزدە اولان کولمکلرمز، آستمزدە اولان دوشکلرمز، چانە و آربەلرمز حتی کە قارە وکاغدلرمز الحاصل یالانغاچ تنمزدن باشقە نەمز وار ایسە جملەسی بونلر قولندن اشلنوب، چقدیغی آنلردە تربیە اولوب بزلردە درست تربیە اولمادیغی ایچوندر.

روسلرنڭ منفعت عمومیە ایچون ویرمکدە اولان پارەلری، کندی دینلری حقندە ایتمکدە اولان اعانەلری بالالری تربیە ایلمك وعموم خلقنڭ فعل و خلقلرینی تحسین ایلمك یولندە کوسترمش سعی وغیرتلری سویلنور ایسە آدم اوغلی عقلندن شاشار!

لکن بزلر نە وقتە قدر یونانلولردن میراث اولەرق قالمش ویوز تورلی تحریفلر ایلە نقل و ترجمە اولنەرق آرامزە کرمش اولان کچکنە بر فلسفە تیرەسندە ایلانوب عمر اوتکارمکدەمز! بزم عمرلرمز اوتدی، بتدی لکن بوندن لازم عبرتی آلمای، بالالرمز عمرلرینی اوتکارمکدەیز! بزلر قانغی وقتە قدر، اصلا درس کتابلری اولمادقلری وترویج اسلامە ذرە قدر فائدە کتورمەدیکلری حالدە شویلە کتابلردن درس ویرمکلە بالالرنڭ ذهنلرینی زهرلب استقباللرینی بربادایتمکدەیز!...

شعر: اذا کنت لا تدری فتلك مصیبة * وان کنت تدری فالمصیبة اعظم

بزم بو کوندە قوللرندە اولان دفترلرە معلم طرفندن ایدلمش تلقینە موافق آغزلرینی بورغالب باشلرینی بر طرفە صالوب: بر کیمسە

Из фондов Российской национальной библиотеки

دنیا استرسه علم اوگرنسون، بر کیمسه آخرت استرسه علم اوگرنسون،
بر کیمسه دنیا وآخرتك هر ایکسنی استرسه‌کنه علم اوگرنسون!..»
دیه یازمقده اولان بالاچقلرمز کیم بیلور، بلکه کیله‌چك زمانك
آتالری همده بزم کبی سوز آڭلاماز وآڭلاته بیلماز آتالری
اولمای بلکه حمیتلی وجناب الله رضاسنی تحصیل یولنده هیچ کمك
ملامتدن قورقماز آتالری اولورلر. بو تقدیرچه بونلری اوز
زمانمزه دگل بلکه اوزلری بولنه‌چق زمانلرینه موافق تربیه
ایتمکلکمز لازم اولور.

اون ایکنچی وظیفه

مکتب وشاگردلر حالینه نظارت

شاگردلرك تربیه‌لری معلملر ذمه‌سینه لازم اولدیغی کبی
مکتب حالینه نظارت ایتمك هم (اگرده باشقه بر تعیین ایدلمش
ناظر اولماز ایسه) البته معلملره امانت اولنور. نظارتسز اولان
مکتبك وارلغی ویوقلغی مساویدر.

بری آشامقده، ایکنچیسی ایچمکده، اوچونچیسی یازمقده،
دورتنچیسی اوقومقده، بشنچیسی آنك یاننده غرغر یقولامقده،
آلتنچیسی صاچ قرقمقده، یدنچیسی صوغش حکایه‌سی سویلمکده
سکزنچیسی خاتون وقز حادثه‌لرندن خبر ویرمکده الحاصل الوغ
وکیچوك، اوین وچن، سبق ومثال جمله‌سی قارمه قارش اولورسه
وای او مکتبك حالینه!..

مکتبلرك ایچ وطشلری کورکام، ترزه وبیچ، مورجه وایشك
کبی اورنلری بارچه سلامت وآشخانه هم طهارت خانه‌لری جیلی
ومکمل اولمه‌سی الحاصل مکتبده اولان نظام وحسن اداره، طشره‌دن

Из фондов Российской национальной библиотеки

کلوب کروچی ایچون بر مبارك علم اورنی ایدگنی کوستروب طورسون هم ده خلق ایچون کوچرکیچ اولمیه لائق اولسون.

شاگردلرك جسملری سلامت اولمه‌سی طوغروسنده آیرم نظارت ایتمك لازم اولوب، بونك ایچون مکتبی هر تورلی بچراق ونجسلردن صاف طوتمق، هواسنی تیز آلماشدرمق اقتضا ایدر.

اوقودقلری، یازدقلری ویاکه مطالعه وتکرار وقتلرنده کوکرگه ضرر ویره‌چك روشله اوطورمقدن منع ایدوب، ضرر خوفی اولمیه‌چق کیفیت اوزره اوطورمیه عادتلندرملیدرلر.

قویاشه قارشو اوزون وقت طورمق وایکی طرفدن ییل یورمکده اولان اورنلره اوطورمق، ترلی ایکان آچق ترزه یاننده طورمق، عادت طشنده یقوسزلق، آشادقدن صوك بلافاصله درسله مشغول اولمق، قاینار حالنده صالقونه چیمق یاکه صالقون صو ایچمك، هضمی آور شیلری کوب آشامق، تماکو تارتمق، ایسرتکچ ایچمك، ضرورت یوق ایکن طون وبورك کبی آرتق جیلی شیلر کیمك، پك قوّتلی ویاکه پك ضعیف اولان اوت یاقتیلری حضورنده یازی یازمق واوقومق کبی شیلر ضررلی اولدیغیچون شاگردلری بونلره عادت ایتدرماسسزلك الزمدر.

بعض بالغ اولان یکتلرده نادرلك اوزرنده دخی بر یاشرون عادت (۱) اولورکه وقتنده تدارك ایدلمز ایسه آخری قورقنچلی بر فنالغه ایرشدره‌چکدر. معلم اولان کیمسه بردن کندی وظیفه‌سنی اجرا ایتمك نیتیله وایکنچیدن مطلقا بر خیر خواهلق قصدیله بوندن تحذیر یولنده نصیحتلر ایتمه‌لیدر.

مذکور عادت، جناب رسالتپناه طرفندن تأکید اوزرنده منع ایدلدکی کبی طبیبلر طرفندن هم فوق العاده تخویف ایدلمکده‌در.

---

(۱) استمناء.

Из фондов Российской национальной библиотеки

بوندن حاصل اولەچق خستەلكلرك اڭ ينگلنرى، . . . . لك هم جنونلك ايمش ! . . . . . گوزل تربيه ايدلمكده اولان شاگردلرى تموغ ايله قورقتمق واجماخ ايله كوڭللندرمكله نصيحت ايتميه چندان حاجت دوشماى بلكه جناب الله ورسول اكرم طرفندن امر ونهى ايدلماسى كفايت ايدرسەدە خصوص بو عادتڭ بلاسنى رفع ايتمك ايچون طبيبلر طرفندن بيان ايدلمش مضرتلرن سويلمكده ضرر اولماز. يوقاروده هم ديمش ايدك : « وجودڭ صحتنى صاقلامق مادەسى جمله شيدن مقدم اولور ». واقعا بر شاگرد ابن رشد مرتبەسنده بر علامه وفيلسوف اولسون وجودى خسته اولديغندن صوڭ آندن نه كبى خدمت مأمول اولور ؟

بناء عليه معلم اولان ذات، نظارتنه تابشرلمش بالالرى حفظ صحت قاعدەلرينه تطبيق ايدەرك تربيه ايلمەسى لازم اولەچقدر. ناگاه شاگردلر آرەسنده خستەلنوچى اولورسه وياكه قضاً قول وآياق صنار وياكه اعضالر اورننڭدن چقارسه بوولسه طبيب چاقرمق وطبيب اولنماديغى صورتده تجربه اهللرينه مراجعت ايتمك تيوش اولور.

شاگردلرڭ جسملرينى خستەلكدن صاقلامق حقنده اجتهاد ايلمك نه قدر لازم ايسه فكرلرينى هم معنوى خستەلكلردن صاقلامق ايچون سعى ايتمك دخى زياده لازم اولور. چونكه جسم خستەلنور ايسه شايد بر وقت كلوب صاحبى سلامتلنور اما فكرى خستەلنور ايسه واى بو حاله واى ! ! . . . بو ايسه اڭ قورقنچلى بر خستەلكدركه هيچ وقتده دوا قابل اولماز. فكر خستەلگى معنوى طاعوندركه بعض وقتده بتون ملته شائع اولەرق تمام هلاك ايدر.

ذهن تحمل ايدەچك مرتبەدن زياده وياكه اصل فن ايله مناسبتى اولمايان شيلردن درس ويرمك، اوشنداق استراحت ايتدرماى

طوتاشدن درس اوستنده طوتمق، کندیسی یخشی آڭلاب یتمه‌ین شیلری شاگردلرینه اوقوتمق جمله‌سی فکر خسته‌لندروچی شیلردر. اما حاشیه‌لردن درس ویرمك، مناظره اسمندن معناسز شاولاب یورمك اصل میقروپلردر.

شاگردلر ایچون کونده بر ساعت مقداری قول وآیاق خدمتلری ویا که قول وآیاق اوینلری ایتدرمك هفته‌ده بر مرتبه اولسه‌ده مونچه‌ده یوونمق حفظ صحت سببلرندندر.

بالالرنڭ اوقومه‌لری ایچون اجتهاد صرف ایتمك نه قدر لازم ایسه وجودلری ایچون فائده ویره‌چك اوینلره هم مساعده بلکه تشویق ایتمه‌لیدر. چونکه سلامتلك هر شیدن مقدم الزمدر. علم تربیه علماسی نظرنده بالالره‌اوین‌اوینامق (لازاولان شرطلریله) تاریخ علمی مرتبه‌سنده لزوملی عد ایدلمکده‌در.

یورمك، شعر دڭلامق، موسیقی ایشتمك سلامتلك ایچون فائده‌لی اولوب، فقط معلم ویاکه ناظرلر کوز اوڭنده وادبلی یرلرده اولمه‌سیله مشروطدر.

شعبة بن الحجاج حضرتلری حدیث علماسینڭ استاذلری اولدیغی حالده حدیث درسلرندن یالوقدیغی وقتده ادیب شهیر ابو زید اللغوی شعرلرینی دڭلار وکندیسی هم شعر سویلب خاطرینی تسلیه ایدردی (١).

علماء کباردن اولان ماجشون، غناء استماع ایلمك عادتی اولوب، حتی ابن حنبل حضرتلری: «بزلره ماجشون کلدی، غنا ایدوچیسی هم برابرنده ایدی» بیورمشدر (٢).

ایلك زمان عالملری هنر وصنعت طوغروسنده شاگردلرینی تحریض ایتدکلری کبی کندیلری هم اڭ دقیق هنرلری اربابی کبی بیلورلر

(١) وفیات الاعیان ج ١ ص ٢٠٨.
(٢) وفیات الاعیان. ج ١ ص ٢٨٧. اغانی ج ١٣ ص ١٠٩.

ایدی. بو حاله طبقات کتابلری عدل شاهدلردر.

عصرمزده اولان عبدالله ندیمی بیلمه‌ین کیم وار!.. بو کبی بیوك سیاسی، ادیب وشاعر، منشیء بلیغ، محرر فصیح اولان ذات، بر تلغرافچی قدر تلغراف علمی بیاور وبعض وقتده مصر القاهره‌ده تلغرافخانه‌ده خدمت ایدر وتلغراف نوبتی آره‌سنده جامع الازهره کلوب مذاکرهٔ علم وتدریسله مشغول اولوردی.

اگرده ممکن اولوبده مکتبلر حضورنده صنعت اوگردلنور ایسه شاگردلرك بو کونده سلامتلکلری وکیله‌چك کونده تأمین معیشتلری ایچون بیوك بر فائده‌سی کورلور ایدی.

ضررسز اوینلره مناسب وقتیله، موافق اورنیله رخصت ویرمك لازم اولدیغی کبی شریعت ویاکه طب جهتنچه ممنوع اولان اوینلره مساعده ویرمك هیچ جائز اولماز. بو کبی اوینلر زمانه‌سینه کوره معلملره معلوم اولور.

شاگردلرك دگل حتی ایکی شاگردك بر یره کلوب، اوزون مدت سویلشمه‌سی عیب بر اش اولدیغندن بو طوغروده آیـرم دقت ایتمه‌لیدر.

بوزوق فکرلی یاکه فسق وفحش ایله مشغول اولان ذاتلری مکتبه قبول ایتمك درست اولمادیغی کبی بونلرله اختلاط ایدرگه هم شاگردلره رخصت ویرلمز.

فساد اخلاقه سبب اوله‌چق رومان وحکایه‌لری اوقومیـه، ادب خارجنده یازلمش رساله وکتابلری مطالعه ایتمیه ویانلرنده بولندرمیه شاگردلره هیـچ جائز اولماز. بو کبی اثرلر ایسه هر لسانده وهر طوغروده بولنور.

معلم اولان ذات، شاگردلرك آتا وبابالری ویاکه تربیـه ایدوچیلری ایله بر قدر تانش اولملیدر. چونکه بویله اولدیغنده‌در سنه

حاضر اولمیان شاگردلرك نیچون حاضر اولمادقلرینی اوگرنمك، ناگاه درسنه دوام ایتمگندن منع ایده‌چك سبب اولورسه چاره‌سنی بولمق، لااقل گوزل مشورت ویرمك ممکن اولور.

اسلاف کرام، شاگردلرینی عزیز بالالری مثالنده عزیز کوروب، هر وقتده حاللرینی تفتیش ایدرلر اگرده درسلرینه حاضر اولمازلر ایسه سببنی هم تدقیق قیلورلر ایدی.

ابو یوسف حضرتلری، یاش شاگرد ایکن وقتنده فقیرلکلری سببندن عائله‌لرینه رزق تحصیل ایتمکله مشغول اوله‌رق محترم استاذلری ابو حنیفه (رضی الله عنه) مجلسلرینه حاضر اولمامیه باشلامشلر ایدی. ابو حنیفه حضرتلری بونك سببنی تفتیش ایدوب بیلدکدن شاگردینی خلوتخانه‌سینه چاقروب، یوز درهم آقچه ویردی و: «رزق ایچون بونی صرف ایدگز، اما درسدن تخلف ایلمه‌گز بو پاره تمام اولدیغنده دخی بگا اعلام ایدگز!» بیورمشلر ایدی.

بزم معلملرمز، حضرت ابو حنیفه کبی برنچی درجه‌ده اولان اغنیالردن اولمادقلری بلکه ابو یوسف (رحمه الله) کبی فقیر حالده اولدقلرندن مال اعانتی ایلمك ممکن دگلدر. لکن بعض وقتده معلملره یخشی سوز ایله نصیحت ایتمك ویاکه گوزل مشورت ویرمك یاخود ذکی واستعدادلی شاگردلری کوستروب حال یتشدکنچه یاردم ایلمك طوغروسنده بعض حمیتلی بایلره اشارت ایتمك کبی خدمتلره اوگغایی کاور.

وقت وحال اقتضاسینه کوره شاگردلرك خاطرلرینی تسلیه ایتمك، عرف وعادتلره مخالف اولمایان صورتده استراحت ایتمیه رخصت ویرمك عالیجنابلقدر. الله تعالی حضرتینك رحمتنده اولسونلر، علمای سالفه‌مز صالقون صوفیلقلره التفات ایتمزلر، قوری کورنشلره حق قویمازلر ایدی.

بدن وذهننی مشقتلندرمش کیمسه ایچون بعض وقت استراحت ایلمك لازم کلور. امام مالك حضرتلری بو مرتبه اولان علم وکمالتلریله مجلسنده استفاده ایله مشغول اولان بعض اصحابنه خطابا: «خلق فیل کورمیه کتدیلر سزلر هم وارسه‌گرچی!» دیدکلری منقولدر.

ازواج طاهراتدن ام المؤمنین عائشه رضی الله عنهانڭ سلطان الانبیا افندمز صلی الله علیه وسلم حضورنده حبشیلرڭ اوینادقلرینی قاراب طوردیغی مرویدر(١).

عبدالله بن عباس (رضی الله عنهما) حضرتلری شاعر قریش اولان عمربن عبدالله بن ابی‌ربیعه قصیده‌سنی دڭلادیغی وبر ایشتمك ایله سکسان بیتدن عبارت اولان مذکور قصیده‌سنی حفظ ایتمکله باشندن آخرینه وارانچه اوقوب چقدیغی مشهوردر.

اون اوچونچی وظیفه

آداب

بورایه قدر سویلدکمز وظیفه‌لر معلملر ایچون لازم حکمنده اولوب، بونلردن باشقه دخی بعض بر ادبلر واردرکه اگرده معلملر بونلر ایله دخی صفتلنورلر ایسه کمالتلری زیاده اولور. دیدکمز ادبلردن مهم اولانلری بونلردر:

١) **فصیح سویله‌مك**، انسانلرده اولان دیل‌هنر کوستره‌چك بر قورال اولوب، کوڭلده اولان شیلری و یراقده اولان واقعه‌لری آڭلادوچی بر ترجماندر. دیل ایله جواب ویرلور، حاجت وقتده شفاعت‌استه‌لنور، قایغولری تعریف ایدلنور، حسرتلیلره تسلیه، قبیح شیلردن منع، گوزل شیلره تحریض ایدلنور. طوپلر یتشمه‌ین اورنلره دیل ایرشور، ماشینه‌لر قوتی یتشمه‌ین اشلری دیل اشلر.

(١) موطأ الامام محمد رحمه الله تعالی ص٣٨١.

سویلاوچی، اگرده سویلمیه ماهر، حرکات هم سکناتی متناسب اولورسه دڭلاوچیلرینه وعظلرینی ینگل قبول ایتدرر، مزداینی هم آچق آڭلادر، خصمینه کوب وقتده غلبه ایدر. اوشبونڭ ایچون معلم اولان کیمسەنڭ سویلشه بیلمك طوغروسنده کامل اعتناسی اولمەلی وخطابت آدابلرینی یرلو یرنده استعمال ایتمەلیدر.

معلم، اگرده نصیحتلرینی قاعدەسیله سویلر ایسه او وقتده شاگردلر طرفندن حرمت اوزرنده استماع اولنور، غائبلره وکچوکلره هم تبلیغ ونقل ایدلنور. شویله که سویلنمش سوزلر هوایه تارالوب بتدکلری حالده اثری همان قالور.

مشهور وزیرلردن حسن بن سهل کندی اوغللرینه خطابا: «ای اوغللرم! نطق اوگرنگز، انسانڭ باشقه حیواندن آیرمەسی آنچق نطق سایەسندەدر، نطقگز کامل اولورسه انسانلقگزده کامل اولور» دییور ایمش. لکن سویلەمك وقتنده دڭلاوچیلرڭ حاللرینی رعایه ایتمك لازم اولور. آنلر تحمل ایدەجك مقداردن زیاده سویلمك یا که آنلر اهل دگل معلوماتلری ایراد ایلمك ادبه منافیدر.

امام جاحظ حضرتلری: «سوزڭ غایەسی ودڭلاوچیلر نشاطینڭ نهایەسی واردر، تحمل ایدەچك درجەدن زیاده اولان سوز گوزل اولمق شویله طورسون بلکه حکیملر نظرنده منفوردر» دیمشدر (١).

گوزل سوزلرنی، عمومی فائده وشریعت مصلحتی ایچون استعمال ایدن کیمسه آخرتده ثوابلره نائل اولەچغندن باشقه دنیاده هم بو هنری برابرینه مکافاتدن محروم قالماز. سلفلردن بری: «قرآن حافظ، شعر روایت ایدوچی، نحو، عروض، حساب، کتابت، علملرنده ماهر اولان معلم بالالرمزی آلتمش درهم حق ایله تعلیم ایتمیه رضا اولدیغی حالده بو کمالتلرڭ اکثرندن محروم لکن بیانی گوزل، آڭلاوی

(١) کتاب البیان والتبیین. ج ١ ص ٤٣.

کورکام اولان معلم بیك درهم اجری‌ده اَز کوره‌در» دیمشدر.

معلم، سویلرگه مهارتی سببلی آغر شیلری شاگردلرینه آچق تعریف ایدر؛ وینگل آڭلاته بیلور. غیرت واقدام، اجتهاد وسعی کبی بنی آدم سعادتینه سبب اوله‌چق شیلره رغبت ایتدرر. ماهر سویله‌ین معلمڭ نصیحتلری شاگردلرڭ کوڭللرنده اورناشور، تا قبرلرینه وارانچه یولداش اولور. فصیح وبلیغ یعنی کلمه وجمله‌لری اورنسز تکرارلردن صاف، مقصود اولان معنادن لفظی آرتق ویاکه کم دگل، مهجور، غریب، ادبسز سوزلردن پاك اولان نطقلری هر کیم محبت ایله دڭلار.

سویلشدکده، اوقودقده، یازدقده، لحندن اجتناب ایلمك الوغ کمالتلردندر. بو خصوصده ادبای کرامڭ اعتناسی شایان حیرت ایدی.

نضر بن شمیل حضرتلری مأمون خلیفه مجلسنده کسرسین ایله اولان «سِداد» ی فتح سین ایله اولان «سَداد» دن فرق ایتدکنده (اولکیسی باغلامق وبند ایتمك، صوڭغیسی دیننده مستقیم اولمق معناسنده‌در) سکسان بیك درهم عطیه آلمیه موفق اولمشیدی (١).

ابو عثمان المازنی حضرتلری عرجی بیتلرینڭ برنده اعراب جهتنچه اولان بر شبهه‌یی حل ایدوب، الواثق بالله خلیفه‌دن بیك دینار کسب ایلمشیدی.

۲) **کتابت وانشا.** کتابت وانشا هنرلری انسانه هبه ایدلن الوغ کمالتلردندر. بونلرڭ نشر علم وتعلیم خصوصنده الوغ یاردملری اولدیغیچون معلم اولان ذاتلرڭ هم بونلردن نصیبلری اولورسه گوزل اولور.

عمر بن عبدالعزیز حضرتلری: «علمی کتابت ایله قید ایله‌ڭز»

---

(١) وفیات الاعیان. ج ٢ ص ١٦١.

Из фондов Российской национальной библиотеки

دیبور ایدی. فلان کیمسه یازی بیلمایدر دیدکلرینه جواب اوله‌رق نصر بن سیّار: «یازی بیلمگانلك یاشرون خسته‌لك» دیمشیدی (١).

آنا لسانمز اولان ترکیچه‌مز، بو کونده فوق العاده اطرادسز رسم اوزرنده هر کیمك اراده وکیفنه تابع روشده یازلمقده اولدیغندن نظامه قویلمقی، آنچق معلملر همتی سایه‌سنده اولسه اولور. اگرده معلم اوله‌چق ذات بوندن خبرسز اولورسه ملکنده اولنمادیغی شیئی صاتوچی‌یه وکیسه‌سنده اولنمامش نرسه‌یی صدقه ویروچی‌یه اوخشار.

اوشنداق عربی لسان معلملری ایچون کندیلری عربچه فصیح سویلشه بیلمك وقاعده‌سیله بلیغ روشده یازمیه مقتدر اولمه‌سی ضروردر. باشقه فنلر ایچون یاڭا کتابلر وفائده‌لی اصوللر ایجاد اولندیغی کبی علوم عربیه تحصیلیچون هم بو صوڭ وقتلرده الڭ گوزل طریقلر اختراع ایدلمشدر. وبو سایه‌ده عرب لسانی نیچه عصرلر مقدم غائب ایلمش اولان کمالتنی اعاده ایتدکندن ماعدا اولگی زمانلره نسبتله کوب یخشی کیوملر ایله زینتلنمکده‌در.

بیروت، قاهره، اسکندریه شهرلرنده نشر اولنمقده اولان بونچه عربی آثارلر، ادبا وفضلاسینڭ سرعت عجیبه اوزرنده تکثری وخصوص «بیروت» لڭ علم وادب جهتنچه شایان حیرت اولان ترقیسی اصول جدیده ثمره‌سیدر (٢).

خطابت (نطق سویله‌مك) اوشنداق، انشا وکتابت الوغ بر کمالت والڭ عزیز بر نعمت اولدقلری حالده ادبی رعایه ایدلمز ایسه درجه‌سندن تنزل ایدر واورنسز استعمال ایدلمگی غایتده بیوك کفران نعمت عد ایدلنور. انسان عقلینڭ میزانی: آغزنده اولان دیلی وقولنده اولان قلمیدر. شونگچون اگرده بر کیمسه

(١) کتاب الکامل لابی العباس المبرد. ج ١ ص ١٧٧.
(٢) صفوت الاعتبار، لمحمد بیرم رحمه الله. جزء ٥ ص ٣٨.

عقلیننگ مرتبه‌سنی بیلمك استر ایسه‌گز سویلدکی سوزلرینی دگلاب یازدیغی شیلری دقت ایدوب، باقگز!.

بناء علیه اورنلی اورنسز دین ونسل قارنداشلرینی دیل وقلم ایله غیبت ایتمك، نمیمت ایلمك یاکه اظهار حق ورد بدعت دیمك کبی مبارك کلمه‌لرنگ کولگه‌سینه پرده‌لنوب، غرض شخصی ایله غیرلری سب وشتم ایلمك حامل علم اولان ذاتلره هیچ مناسب اولماز. اظهار حق یاکه رد بدعت ایلمك دعواسنده اولان کیمسه‌لر ایچون اگر دیدکلری دعوالرنده صادق اولورلر ایسه سوکمیه، صوقمیه وقلچلر جراحتندن اثرلی صورتده کوگللری جراحتلمیه حاجت دوشمای بلکه ادب دائره‌سنده قارنداش ودوستلر مثالنده سویلشمك کفایت ایدر (١).

دیل ایله سویلنمه‌سی عیب اوله‌چق شیلر کاغدلره یازلنور ایسه ضرری ایکی مرتبه آرتور. سوز ایسه بلکه بر وقتده خاطردن چقار یازلمش خصوصاً مطبوع اولورسه قیامته قدر باقی اولور.

انسان، معصوم اولمادیغی صوگنده خطا سویلیه بیلور. ناگاه بر سوزی محقق عالملر وراست سوزلی عقللیلر، صاف وپاك کوگللیلر بالاتفاق تخطئه ایدرلرسه اووقتده غیرلر متابعت ایدوب، خطا یوله کتماسونلر نیتیله رد ایلمك جائز بلکه اورننه کوره فرض‌ده اولور. لکن سوزی آگلار آگلاماز وسویلاوچی مراد ایدن معنادن باشقه ایکنچی بر معنایی تارتوب آلوب، فی الحال رد ایتمیه شروع ایلمك وشو ساعت‌ده ادب دائره‌سی بر بحر بلا ساحل ایکن آگا قناعت ایتمای سوزنگ قائلنه کرشمك وجزئی بهانه ایله تحقیر ایلمك، عالملرگه دگل حتی انسانلغه موافق دگل شیلر دندر.

---

(١) شعر: الرفق یمن وخیر القول اصدقه * وکثرة المزح مفتاح العداوات
والصدق یروقول الزور صاحبه * یوم المعاد حری بالعقوبات

اسلاف کرام وعلمای عظام بر برینی تزذیل ایله‌می دینه خدمت ایتدیلر؟ وبر برینی سوکمك ایله‌می نشر علم ایتدیلر؟ ظن ایدرم بو سؤاله انکار ایله جواب ویرمه‌ین بر کیمسه اولماز. زیرا بونی تاریخ انکار ایتمکده‌در. انسانك یوز صویی شو مرتبه‌ده محترمدر که سلطان الانبیا افندمز صلی الله علیه وسلمنك احادیث شریفه‌لرینی مطالعه ایدن کیمسه بوندن فرسخلر ایله یراق طورر.

عمری وار نچه قولندن قلمی دوشمادگی وجمله قایغوسی ترقی ملت اولدیغی حالده ادیب شهیر کمال بك جنابلری هیچ کیمسه‌یی هجو ایلمه‌مش ایمش (۱). آدمچیلك بویله اولور، انصاف بویله بیورر.

شیخ المحدثین امام مالك رضی الله عنه: «بزم مدینه‌ده عیبسز کیمسه‌لر وار ایدی کشی عیبنی تفتیش ایتمیه کرشدکلری صوڭکده اوزلرنده هم عیب ظهور ایدوب، خلق طرفندن سویلنمیه باشلاندیلر، بزم مدینه‌ده عیبلی کیمسه‌لرده وار ایدی کشی عیبلرندن سکوت ایتدکلری صوڭنده عیبلری اونودولوب، خلق طرفندن سویلنمز اولدیلر» دییور ایدی.

بزم ملتمز، تحسین اخلاق یولنده نصیحت ایدوچی خطیبلره تربیه وتعلیم مکارم اخلاق واخوت اسلامیه، شفقت ومروت بابنده تحریض ایدوچی کاتبلره محتاج اولدیغی حالده بربرمزی تقریع ایدشمك وفائده‌سز شیلرله اوغراشمق الحق تأسف ایدلنه‌چك حاللردندر.

۳) **استفاده.** علم ومعرفتك غایه‌سی، ادب وکمالتك نهایه‌سی یوق ایدگی معلومدر. اوشبونك ایچون معلم اولان کیمسه ملاقاتیله مشرف اولدیغی ادیبلردن، اکابر وشیخلردن، مطالعه ایتمکده اولان کتاب، رساله ومجله اوشنداق جریده‌لردن هر وقت استفاده ایتمه‌لیدر. علم اهلی خواه معلم خواه متعلم اولسون کندی علمینه اعتماد ایلمك وذهنی ایله مستبد اولمق عیب اولور.

---

(۱) الهلال. جزء ۵ ص ۱۶۵. السنة ۵.

مشایخلردن بری؛ «کوب الوغ ذاتلر زمانه‌سینه ایرشمش ایدك لکن علم روایت ایده آلمادق» دیه تأسف وندامت ایدر اولمشدر. (١). واقعاً درست علم اهللرینی کورمزدن مقدم کندیسنك فضیلتی نه مقدار ایدکنی بیلمه‌مك احتمالی هم اولور. امام زهری حضرتلری: «بر مقدار علم تحصیل ایتدکم صوڭنده کفایت قدر علمم اولدیغی ظننده اولندم صوڭره عبیدالله حضرتلرینه ملاقات ایتدم وشو وقتده کندیمده هیچ شی یوق ایدکنی بیلدم» دیور ایدی (٢).

معلم اولان کیمسه، اگرده علمی الله تعالی حضرتندن بنده‌لره احسان ایدلمش بر کمالت دیه اعتقاد ایدر ایسه هر وقت وهر ساعت بلکه هر دقیقه‌ده استفاده اوزرنده اولمه‌سی ضرور اولور. هر وقتده کیسه‌ده بر خاطر دفتری بولندروب، ایشدلدیکی ویا که کوڭله کلدیکی سوزلری فی‌الحال ثبت ایلمك وصوڭره لازم اولان اورنلرینه مراجعت ایتمك، استفاده جمله‌سندندر. امام شعبی حضرتلری: «ایشتدککز شیلری حتی دیوار اوزرینه اولورسه‌ده یازکز!» دیور ایمش (٣).

٤) **تاریخ وطبقات.** علم تاریخدن معلوماتی اولمایان قوم کوڭلب دگل ساعتلب توبان کیتمکده‌در. اوشبو سببدن بو علم طوغروسنك معلملر اجتهادلی ومعلوماتلی اولورلر ایسه آنلردن شاگردلرینه وشاگردلری واسطه‌سیله عموم خلقغه بو علمك محبتی نشر اولنور، فائده‌سنی‌ده عام وخاص بیلوب، اوگرنمك قصدینه کررلر.

بوندن باشقه، تاریخ وطبقات علملری معلملرك کندی خدمتلرینی اجرا ایلمك ایچون کوب وقتده حاجتلی اولور. زیراکرك نه کبی

---

(١) تعلیم المتعلم طریق التعلم للزرنوجی رحمه الله تعالی.
(٢) وفیات الاعیان. ج١ ص٢٧١. مروج الذهب ج٥ ص ٩٠.
(٣) عمدة القاری شرح البخاری. ج ١ ص ٥٧٢.

Из фондов Российской национальной библиотеки

علم اولسه‌ده اولسون اگرده شاگردلر مستعدلر ایسه تعلیم ابتدا ایتدکی ساعتده مذکور علمك شریعت نظرنده ویا که دنیا قوامنده اهمیتی نه قدر اوله‌چغنی وقانغی عصرده تدوین اولندیغنی ومنسوب اولان علمینك استاذ واکابرلری، مؤلف ومجتهدلری کیملر ایدکنی وبو فنده تألیف ایدلن کتابلرك معروفلری نه کتابلری اوله‌چغنی شاگردلرینه خطاباً معلم اولان کیمسه سویلب بیان ایلمه‌سی مناسبدر. بو ایسه علم تاریخ بیلمیه، تقلیدی وظاهری دگل بلکه تحقیق هم محاکمه‌سیله بیلمیه باغلیدر.

اوشنداق، اگرده درس اوقوتمق کتابدن اولدیغی وقتده درس باشلاندیغنده مزبور کتابك مؤلفی، استاذلری، مملکتی، عصری، منشأی، خلق وفعلینك مرتبه‌سی خصوصنده الحاصل مفصل صورتده ترجمهٔ حالنی سویلب بیلدرمك لازم اولور. بناء علیه معلم اولان کیمسه کرك نه کبی علمه منسوب اولسه‌ده اولسون تاریخ، طبقات، اسمای رجال، جغرافیه فنلرنده بیوك معلومات صاحبی اولماسی لازم کلور.

شعبی حضرتلری، مجاهدین اصحاب مناقبلرینی سویلدگی مجلسدن عبدالله بن عمر (رضی الله عنهم) اوتدکارنده مشار الیهنك روایتلرینی ایشدوب: «بن بونلره ایرشدم و بونلر ایله اولدم لکن اوشبو روایت ایدوچی ذات (شعبی) بونلرك سیرتلرینی بیلمکده بندن آرتق» بیورمشلر ایدی. بو ایسه تاریخ بیلدکلریچون شعبی حضرتلرینه بیوك بر مدح اولور.

تجربه‌لره کوره، تاریخ بیلن کیمسه عقللی، طوغری فکرلی، هم تدبیرلی اولور. بو کونده فرنکلرده (علم الاقتصاد) و (علم حقوق الدول) نامنده ظاهر اولمش ایکی مفید فنلرك آناسی علم تاریخدر.

سن، هر نه قدر ماهر سوزلی بر خطیب اولور ایسه‌گزده

مجلسگزده اولان سوداگرلره وکسب ایله مشغول کیمسه‌لره: «اجتهاد ایله‌گز میلیونیر اولمازساگزده الوغ بر ثروت صاحبی اولورسز!» دیه سویلر اولسه‌گز و یاکه سوکلی بر معلم اولدفگز حالده شاگردلرگزه: «اوقوگز بیوك عالم وشهرتلی بر مؤلف اولورسز!» دییور اولسه‌گز بلکه مستبعد کوررلر، سوزلرگزه لازم درجه‌ده اهمیت ویرمزلر، بناءً علیه نصیحتگزك ثمره‌سی اولماز یاکه آز اولور. اما اوچ بیش تنکه ایله کسبه کرشوبده اوز عمرلرنده یوز بیکلر تحصیل ایدن غیرتلی و نشاطلی تجار احوالنی حکایت ایدر اولسه‌گز یاکه بر کتوچینك بیوك بر عسکر باشلغی اوله‌رق یارم دنیایه حکم ایتدکنی ویاکه بالقچی بالاسی اولدیغی حالده یوکچیلر ویولچیلر آردندن یالان آیاق یوکروب اصل وطنندن کتمکله تحصیله کرشوب الوغ بر ادیب و شهرتلی مجدد اولان کیمسه‌لر ترجمه‌سنی سویلر ایسه‌گز سوزگزی دکلاوچیلرده بر حس اویانور، نشاط کلور، جسملرینه اقدام روحی نارالور، غیرت و اجتهاد ایتدکدن صوك بو دنیاده بزم کبی آدم اوغللری بای‌ده اولورلر، عالم‌ده اولورلر ایمش دیه کسب و تحصیله سوق ایده‌جك بر قوّت پیدا اولور.

اوشنداق، بغداد و اندلس دولت اسلامیه‌لرینك گوزل خلقی، هنرلی وغیرتلی اولدقلری زمانلرنده نه کبی بیوك مدنیته نائل اولوبده صوگره تن پرورلگه طالوب سفاهت دنیاسینه مغلوب اولدقلرنده کوکدن یقلوب دوشه‌ش قوش مثالنده رعت غریبه اوزرنده توبان کتدکلری سویلنور ایسه، و بعضاً شاگردلرك کندیلرندن هم محاکمه ایتدرلور ایسه هر برینك کوکلنده بر فکر اویانور، دماغنده عبرت ایله حسرت، شوق ایله غیرت جمله‌سی برگه قوشلوب اعضا وجسمنی ترقی و استقامت جهتنه سوق ایدر. اوشبو سببلر

ایچون اولسه کرك امام شافعی رضی الله عنه: «تاریخ بیلمش کیمسه‌نك عقلی آرتور» دیمشدر (۱)

تاریخده بصیرت اوزرنده معلوماتلی اولان خطیب یا که معلم، شاگردلرینی ودکلاوچیلرینی حیوانلرنی دیزگینسز اداره ایلمکده اولان کتوچی قبیلندن هیچ بر مشقت چیکمای استدکی طرفه سوق ایده بیلور. تاریخه مستند دلیل هیچ وقتده مغلوب اولماز بو ایسه هر کیمه معلوم بر مسئله‌در.

۵) **عدالت.** گوزل خلقلرك الك گوزلی عدالتدر. دنیاوی واخروی اشلرده عدالت اوزرنده اولمق هر کیم ایچون لازم ایسه‌ده تربیه ایله مشغول اولدقلرندن عقللری وروحلری تربیه ایته‌کده الوغ بر مدخلی اولدیغندن معلملر ایچون دخی زیاده لازم اولسه کرك. اصحاب عدالت، هرمقصدك یولنچه وارورلر وهیچ کیمه تاش آتمادقلری حالده امللرینه دخی‌ایرکن وطوغری واروب ایرشورلر.

برسوزی، حق‌سوز اولدیغیچون‌قبول‌ایتمك‌وباطل‌سوز اولدیغیچون رد ایلمك عدالتدر. وایکنچی عبارتله حق سوزی استر کیم سویله‌سون حق اولوب، باطل سوز کرك کم طرفندن سویلنلسون باطلدر. اوشبو قاعده حکمنچه بر سوزك حق وباطللغنی یالکز زید سوزی اولدیغندن وعمر سوزی اولمادیغندن استدلال ایلمك عدالتسزلك اولور. چونکه معصوم اولمادیغی صوگنده زید وعمرك حق سوزی سویله‌لری‌ده وباطل سوزی سویمه‌لری‌ده جائز اولور. تمام غایه‌سینه ایرشمکه زمانه‌سی مساعد ویاکه طبیعتی مستعد اولمایان شاگردلری اختلافات مذهبیه‌یه کرگزمك وآنلری رد ایلمك یوللرینی تلقین ایته‌کله شغللندرمك عدالتدن بر طرفه چقمق اولور. انسان شریعت اسلامیه اقتضاسنچه کندی مذهبنی تصحیح، اعتقاد وعمللرینی فخر الانبیاء صلی الله علیه وسلم اولندیغی طریقه موافق ایتمکله مکلف ایکن زید، عمر، بکر، خالد، مذهبلرینی تزییف وتقریع ایلمکده نه معنا وار؟...

(۱) عجائب آلاثار فی التراجم والاخبار. ج ۱ ص ۵.

اختلافات مذهبیه بحثی ساحلسز دڭیزدرکه بر مقدار وقوف حاصل ایدر ایچون‌ده جمله موانعدن تجرد له اوزون عمر اشتغال ایتمك اقتضا ایلر. خصوصاً مذهب اربابینڭ ترجمهٔ حاللرینه وتألیف ایلمش کتابلرینه اطلاع اولنماز ایسه یالڭز خصملری حکایت ایلمش سوزلر اوزرینه انابت ایدلبور اولسه هیچ بر ثمره اقتطاف اولنماز.

خاتمه

حسن ایله سلیمان اسملو بایلر بر عصرده یاشارلر ایدی. بالالری کوب، کندیلری سلامت‌اولوب، ماللرینڭ حسابلرینی حتی کندیلریده بیلمزلر ایدی. حسن آغای بو نچه دولتی اولدیغی حالده هر تورلی کسبلری قیلور، اهل اسلامه مناسب اولوب اولمادیغنی تفتیش ایتمز ایدی. بر آره‌لق بورجلی بر کیمسه‌نڭ جمله ملکنی گویا صاتوب آلمش اولوب، بورج صاحبلرینه بر شیء ویردرمه‌مش ایدی. وایکنچی بر وقتده بر ظالم وبدبخته الوغ فائض برابرینه قرض آقچه ویروب. شهرده هر بر انصاف اهلنی آغلاتمقده اولان بیوك بر فحش وسفاهت خانه آچلمه‌سینه سبب اولمش ایدی.

حسن آغاینڭ بالالری یتشور یتشمز مالنی اسراف ایتمیـه کرشدیلر. بو کبی عزتلره غرق ایتدیگی وکیوم اسبابلری طوغروسنده هیچ بر ملکنی دریغ ایتمدیگی حالده بالالرینڭ هر بری بر طرفدن اسراف ایتدیگنی کوروب، جانی تارلور وفوق العاده حسرتلنور ایدی.

حالبوکه حسن آغای بالالرینڭ قورصاقلری ایله تنلری ایچون بو نچه مال صرف ایتدیگی حالده جانلرینی تربیه ایلمك طوغروسنده الوغ بر مساهله ایلمشیدی. ترکیچه ور وسچه اوقورغه ویازارغه بیلدرمکله بالالري حقنده اوستینه لازم اولان وظیفه‌سی تمام اولدی ظن ایدر ایدی. حسن آغاینڭ خطا اشی بوندەدر. چونکه اوقومق یازمق، سویلشه بیلمك تربیه‌نڭ تمامی دگل بلکه الفباسی منزلنده ابتداسیدر.

تربیه ایسه دخی زیاده مهم اولوب بونڭ ایچون بالالری اخلاق عالملری وادب معلملری اولان ذاتلره تابشرمق لازمدر.

حسن آغای، بالالرینڭ جانلرینی تربیه ایتدرمك دگل بونڭ لزومنی‌ده بیلمز ایدی. شونڭ ایچون بوکون سفاهت عالمینه دوشمش بالالرندن شکایتی یولده اورنغان ایچون صوقری شلته ایلمك قبیلندن فائده‌سز ایدی.

اگرده بر ایز گولك ایچون مال صورلسه حسن آغای بالالرینی وخاتونلرینی یاننه جیوب: «حالمز خراب! بوکون مسجده ایرته‌یه مکتبه بوندن جمعیت خیریه‌یه، آندن جراحتلیلره آقچه طلب ایده‌لر. آقچه صورلمای قالدیغمز بر کون یوق! ویر! ویر!.... بویله اولورسه یقولرمزی قالدروب، ماکلای تیرلرمزی آغزوب، تحصیل ایتمکده اولان ثروتمزی ویروب تمام ایدچگزده کندیمز فقیر قاله‌چغز!...» دییور ایدی.

بیچاره حسن آغای، حضورنده تاغ کبی ایولوب طورمش مالری کندی مالی دیه حساب ایدوب و: «مالم، مالم، دولتم، بایلغم!» دییور ایدی. لکن اوستینه کیوب توزدرمش وقورصاغینه طولدرمشلرندن باشقه‌سی هیچ بری بونڭ مالی دگل ایدکینه فهمی یتشمز ایدی. واقعاً اون آرشین آق بوزدن ماعدا کندیسیله اوزون همده پك اوزون اولان سفرینه هیچ شی برابر آلوب کیده آلمادی. کیچه اوستنه یوردیگی. مالره بوکون باشقه‌لر صاحب چقمشلر گویا دنیا یارادلمش کوندنبرو کندیلرینڭ کبی تصرف ایدرلر ایدی. بونده ایسه حسن آغاینڭ اسمی فلانی هیچ یوق ایدی.

حسن آغای دنیادن کتدی لکن ذکر ایدلمیه لائق برعملی وشکر ایدلمیه مناسب بر اثری قالمادی. جناب الله کندیسینه الوغ بر بایلق ویرمشیدی لکن تصرف یولنی بیلمه‌دی کندینڭ سارانلغنی عقلسزلغنی، باشقه‌لرڭ الله تعالی یولنده اولان احسانلرینی مال طوته

بیلمگانلك تعبیر ایدوب بالالرینك سفاهتلرنی هیچ کمی عیبلو کورمای یالگز تقدیره حواله ایدر ایدی. قارا کوکللی وقاتی باغرلی اولوب، فقیری کوروب یومشاماز، شاگردی کوروب شفقت ایتمز، مسجدی کورمز، مکتبلرك اسملرینی ایشتمز وبونلرله هیچ اشی اولماز ایدی.

حسن آغاینك عمرینه برکاتی هیچ کیم استه‌مز ایسه‌ده اوغللری حصه‌سینه دوشه‌چك میراث مالندن بیك روبله آلمق شرطیله یوز روبله آقچه ویرن مال عاشقلری وفاتنی صبر سزلنوب کوتمکده‌لر ایدی. اوشبونك ایچون حسن آغاینك حتی اوزی سلامت وقتنده ملکندن الوغ برقسمی یالگز صورت ایله‌گنه کندی تصرفنده اولوردی.

حسن آغای صوکنده وارثلر مالك آستندن کروب اوستندن چقدیلر، یورتلر تورغ (مزایده) ایله صاتلدی، یرلر خدمت حق اوله‌رق دعوا وکیللری قولینه دوشدی، خاتونلرینی یاش کیاولر، قزلرینی مال سیوچیلر نکاح ایتدی. کندیسی سبب اوله‌رق آچدرمش فحشخانه‌ده اوغللرینی وجودلرینی چریتوب هرنورلی خسته‌لکلره مبتلا اولوب دنیادن کتدیلر.

سیلمانده کونلرك برنده بو دنیادن کیچدی. زیرا هیچ کیم ابدی ترکلك ایتممکده‌در. لکن سیلمانك اسمی دنیادن کیچمادی بلکه همیشه ترکدر. «ایزگو بالا صدقهٔ جاریه، فائده‌لو علم قالدرمش کیمسه‌نك عملی هیچ کیسلماز» مضموننده اولان مبارك سوزه موافق ملت وجمعیت سلیمانه خیر دعاء قیلورلر، اسمنی حرمتله یاد ایدرلر. مکتبه آیاق باصمش صماؤر بیوکلکنده اولان حتی‌که کورشیلرینك اسمنی بیلمیان بالالر جمله‌سی سلیمان افندینی ولی نعمت بیلورلر. واقعا سلیمان افندی ولی نعمتلریدر. چونکه علم تحصیل ایتمکده اولان گوزل خانه‌یی سلیمان افندی بناء ایدوب، معلملر ومکتب خادملری، اوطون وشم، کتاب وکاغد جمله‌سی آنك

Из фондов Российской Национальной библиотеки

قالدرمش اولان وقفلرندندر. سلیمان افندی خیراتی سایه‌سنده‌جناب الله‌ه ایمان کتورمك وعبادت طریقلرنی اوگرنورلر واوستلرینه یوکلنمش شیلر حقنده معلومات کسب ایدرلر. بویله کیمسه‌لر هیچ وقتده اونودلمازلر دگلمی؟...

بو اورنده یازلمش حسن ایله سلیماندن بیلگولی ذاتلر مراد اولمای‌بلکه بر ضرب مثلدر. ولکن بو دنیاده خصوصا آره‌مزده سلیمانلرده بوله بیلور، حسنلرده!...

رساله‌نك ابتداسندنبرو معلمره توصیه‌لر یازدق آنلرك صبر وتحمللرینه ومکارم اخلاقلرینه اشانوب، بعض برقسقه بتره‌چك سوزلری اوزون سویلدك. لکن شاگرد اوقوتمق خصوصا بزم مکتبلرمز کبی بیکدن بر کرك شیلری حاضر اولمیان‌یرلرده‌بونك‌ایله اشتغال ایتمیه کوب کیمسه‌لرك طاقتی یتشماز.

زمانمزك الك کوب بیلوچیلری ایله الك آز بیلوچیلری، شاگرد اوقوتمق طوغروسنده قصورلق ایدنلری شلته ایتمکده‌لردر. لکن مادی ومعنوی یاردم اولمادیغی صوگنده نه روشله شاگرد تعلیم ایدلنور؟.. بو ایسه آتی وسبانی اولنمادیغی بر کیمسه‌نك سبان سورمادیکی ایچون غادمنی شلته ایتدکی قبیلدندر. گرچه بعض امامل مکتب آچوب، تعلیم ایله اشتغال ایدرلر ایسه‌ده بونلرك‌بو عمللری آنیبال (آن بعل) ایله بو ناپارت عسکرینك آلب طاغلرینی آشوب چقدقی قبیلندن خارق العاده بر اجتهاد ثمره‌سیدر. بوکبی اجتهادلر هر کیمه میسر اولماز. هر اشك بر کشیسی وهرکشینك بر اشی اولور.

بو سوزی یازمقدن‌مقصد ایسه‌امام‌ویاکه‌علمی اولان کیمسه‌لری شاگرد اوقوتمق خدمتندن عفو ایلمك ایچون چابالنمق دگلدر. علمی اولان کیمسه‌یه تعلیم خدمتی شریعت طرفندن تکلیف‌ایدلدکی صوگنده بو کبی سببلر ایله دگل بوندن الوغ سببلر ایله‌ده عفو ایدلمك

ممکن دگلدر. بلکه اولاد اسلامه دین و ایمان اوگرتمك طوغروسنك کل قایغولری وبورچلری بیلوچیلر و اماملر اوستینه تاشلاب گویا آنلردن باشقه‌لر جواب ویره‌جك دگل کبی بی خبر طورمق مناسب دگل ایدکنی بیان ایلمکدر.

معلملر، ذهن خدمتی طوغروسنك جواب ویره‌چکلر وبو خدمتك آنلر اوستونده اولور ایسه مال وآقچه‌یه وباشقه خدمت ویاردملره طوقتامش شیلر حقنده جواب ویوچك کیمسه‌لر کیملردر؟ . . .

بو دنیانك سعی وعمللری، مختلف کیمسه‌لره تقسیم و توزیع ایدلمگی قانون الهی اولدیغنده مکتبك هم بعض خدمتلری وایکنچی تعبیرله‌الك کوچ اولان خدمتلری معلملری اوستونده اولوبده مال وبو کبی ینگل خدمتلری هیچ شبهه‌سز دولتلی کیمسه‌لره (کرك دولتی آزده اولسون) عائد اولسه کرك. اوشبو سبب ایچون شاگردلری واهل اسلام بالالرنی اوقوتمادقلری و تربیه ایلمادکلری طوغروسنده معلملر وعامی اولان کیمسه‌لر مسئول اولدقلری کبی مکتبی ویاکه کبی مکتبی ویاکه مکتبك حوایجنی حاضرلمادکلری ایچون شو محله‌نك ویاکه شو اطرافك بایلقلری نسبتنده دولتلی آدملری مسئول اولورلر.

مکتبده اولان شاگردلر، خالد ایله ولید بالاسی دگل بلکه ملت بالالریدر. اوشبو سببدن میلیونیر بالاسیله قاراولچی بالاسی یان یانه اوطوروب تحصیل ایدرلر. بعض وقت اولورکه میلیونیر بالاسی جزا آلدیغی حالده قاراولچی بالاسی مکافاته نائل اولور. مکتب دنیاسی باشقه دنیادر!.. (هر نه قدر غم وحزن ایله کیچوردم ایسه‌ده، مکتبده اولان کونلرمی صاغنمقده وایبدشلرمی کوزم اوگنده کورمکده‌یم!). اوشبونك ایچون کمك بالاسی اوقور ایسه مکتبی او کیمسه باقسون دیمك بیوك بر خطا سوز اولوب، مسلمان اولان آدمه هیچ مناسب اولماز. بویله سویلمك «بن، بو امت عائله‌سندن دگلم» دیمك کبی بر معنایی خاطره کتورر.

Из фондов Российской национальной библиотеки

گوزل خانه‌لرده، تکلفلی کیوملرده، یخشی آت و آربه‌لرده یوروبده مکتبك احوالینی هفته‌ده بر مرتبه اولسون کوزه تمه‌ین کیمسه هر نه قدر سوزیله الك حمیتلی مسلمان اولسون الحق حمیتسزدر.

روچیلدلر، فلانلر بر طرفده طورسونلر، طول قالمش اولان بر روس خاتونی یتیم خانه‌یه اونبیك روبله (صوم) تصدق ایدر. ایتك تگوچی بر روس کندیسینك وصیت نامه‌سنده یکرمی بیك مبلغی جمعیت خیریه‌یه تعیین ایدر. ساعتچی بر یهودی کندی ملتینه مخصوص اوله‌رق تربیه خانه آچمق ایچون بشیوز بیك روبله احسان ایدر. بو شیلر جمله‌سی جریده‌لرده یازلمش حقیقتلردن‌در. لکن بزم الك دیانتلی کورنمك آرزوسنده اولان خالد آغای وهر کیم طرفندن تقوالق اسمیله سویلنمش اولان ولید آغای وصیت نامه‌لرندن هیچ بو کبی شیلر کورلمیور. حالبوکه بونلر بزم مستثنی اغنیالرمزدندر. بکر ایله سلیم وصیتلرنده نه یازه‌چقلری معلوم دگل ایسه‌ده بوکون جمله اختیارلری اللرنده ایکن مکتبك نامنی اولسون ذکر ایتمه‌یورلر!... حالبوکه مکتب وعلم یولینه صرف ایدر ایچون الك عزیز شیلر ویا که دولتك اوندن طقوزی اولمق، شرط اولمای بلکه مشتریسز وموده‌دن چقمش اشیالر و آشادقدن آرتوب قالمش نرسه‌لر اولورسه‌هم جائزدر.

ای محترم بایلر وملتك استناد گاهلری! بر فکر ایدلسون ملکگزده اولان بو دولتلری یالکز اجتهادگز سایه‌سنده‌می تابدگز؟! حالبوکه سزلك اجتهادگزدن اون مرتبه آرتق اجتهاد ایدنلر بوغاز طوقلغینه خدمت ایتمکده‌لر وبرکون خدمت بوله‌مازلر ایسه بتون عائله‌لری آچ ویالانغاچ قالمقده‌لردر. اویله ایسه سزلره بونی واجتهاد سببلرینی جمله‌سنی جناب الله ویرمشدر. ویرمشده لکن ویردگینك کوبسنی دگل، الك آز اولان بر حصه‌سنی هم سزلردن صورمش وصورمقده‌در. بوندن خبرگز البته واردر.

استحقاق ایله دگل بلکه استحقاقسز محض الله تعالی‌نڭ هبه‌سی اوله‌رق نائل اولدیغڭز دولتڭ شکرانه‌سی لازم ایدگنده هیچ شبهه‌ڭز اولمازسه کرك. ایمدی شکرانه‌سنی وفا ایتمك وجناب اللهڭ امر شریفلرینه امتثال ایلمك نیتیله بر آزنی ویره‌میسز. لکن اورننی بیلوب ویره‌میسز. مال کلیسی آیرلوب قالدیغی حالده کلسندن حساب ویره‌چك بر کون واردر. اگرده بو کونده مساهله اولنماز ایسه وای بنده‌نڭ حالینه وای!....... وجوه خیره صرف ایلمك طوغروسنده جسور ومسامحه اوزرنده اولان ذاته شاید کندیسی کبی مسامحه‌لی بر، معامله اولنور بلکه بوندن اوستون صرف ایلمش احسانلرینه مکافات اوله‌رق، کوڭله کمادکی روشده اکر املر ایدلنور. آدم اوغلی ساچدکنی البته بر کون اورر.

فخر المرسلین افندمز صلی الله علیه وسلم حضرتلری بر آره‌لق قوی ذبح ایدوب، آنامز ام المؤمنین حضرت عائشه رضی الله عنهایه فقیرلره توزیع ایتمیه بیورمشلر ایدی. مشار الیها حضرتلری: «قوینی تاراتوب تمام ایتدك کندمز ایچون یالکز باشنی آلوب قالدق» دیدکلرنده، افندمز صلی الله علیه وسلم: «باشندن باشقه جمله اعضاسی اوزمزه قالمش ایمش!» بیوردیغی مرویدر.

بوندن آڭلاشلدیغینه کوره آدم اوغلینڭ اوزینه قاله‌چق اشیاسی آنچق الله تعالی رضاسیچون خیر اورنده صرف ایدلنی اولوب بوندن غیرسی کوب وقتده دشمنلره قاله‌چقدر. دشمنه قاله‌چق مالڭ حسابی اولدیغی حالده ثوابی یوقدر.

«مالڭی بالالرڭا قالدر!» دیدکلرینه قارشو سلف صالحلردن بر ذات: «مالمی کندیمه، بالالرمه اللهڭ رحمتنی قالدردم» دیه جواب ویرمشیدی. لکن مقصد وارثلری محروم ایده‌چك درجه‌ایله

ایثار ایلمگه دلالت ایتمك اولمای بلکه تصرف یوردیکی زمانده مالكٔ الكٔ آز الوشنی اولسه‌ده علم ومعرفت یولینه صرف ایتمك لزومنی بیاندر.

بزم معلملرمز، بالالرمزه (ملت بالالرینه) دین اوگردوچیلر ومکتبلرمزده شرع شریف اوگردلنه‌چك اورون اولور ایسه بونلره کون صالمق والدن کلدگی قدر اعانت اوزرنده اولمق هر بر اقتدارلی کیمسه ذمه‌سینه لازم اولسه کرك.

اگرده دولتلی ذاتلر بویله فدا کارلقده وجناب الله حضرتندن قویلمش مبارك یولی تعمیر ایتمك قصدنده اولمازلر وبر برینكٔ عملینه ظهیرلك ایتمزلر ایسه تعلیم امری نیچوك دوام ایدر؟!... تعلیم ونشر علم دائم اولمادیغنده شریعتمزی حامل اوله‌چق ذاتلر نیچوك یتشور؟ وکیله‌چکلره رهبر اوله‌رق کیملر قالور؟.

دورت دیوار صالوبده اوستنی سالام ایله یابوب قویمقله یا که جیولمش بالالر آره‌سینه هیچ بر تربیه علمندن معلوماتی اولمایان بر بطال کتوروب اوطورتمقله، مکتب اشیاسی حقنده اهل محله واغنیا اوستونده اولان بورچلر ساقط اوله‌چغنی ظن ایلمك طوغریمی؟.......

بو اورنده قلمی طوقتادوب اوزون وکیكٔ بر صولش آلمق اقتضا ایدر. زیرا جوابی پك کوچدر. اگرده دیدکمز مکتب ومعلم حسن خلقلی، ادبلی، آتا وآنایه اطاعتلی، قارنداش قبیله‌یه شفقتلی، ضعیفلره مرحمتلی، عاجزلره یاردملی، عالی طبیعتلی، سعی وغیرتلی، یخشی ویماندن خبردار، محب ملت، صاحب همت، بالالر یتشدره‌چك اولسه اثبات ایله وآلانفی ایله جواب ویرمك لازم کلور.

شایان تعجبدرکه روسلر وفرنگلر بار ثروتلرینی وعزیز عمرلرینی الكٔ مهم لذتلرینی آخیرنده بهالی وجودلرینی علم وملت تربیه‌سی حقنده فدا ایدوبده، ابنای جنس واولاد ملت حقنده اولان

Из фондов Российской национальной библиотеки

10621

خدمتلرینڭ اوندن برینی وفا ایده آلمادقلری اعتقادنده حالده بزلرده ملته اولان بورج چای اچمك مرتبه‌سنده ینگل اولان بر عمل ایله ادا اولنوب تمام اولمقده‌در. (فاعتبروا یا اولی الابصار!..).

قصورلق ایله یازدیغم شیلر بونده تمام اولدی. مقصد تحسین ویاکه تشنیعلره مقابله ایلمکده جسارت کوسترمك اولمای بلکه خلفلره بر یادکار قالدرمقدر. بیلدکمزه نسبتله بیلمادکمز دریا اولدیغندن فکرلرمده یاگلشلری بلکه نادر دگلدر. اگرده یاگلشدیغمز اورنلری تنبیه ایدن اولورسه تشکرله تصحیح ایتمیه حاضرز. حقلق ایسه برنچی مطلبمز واڭ شرفلی مقصدمزدر. قولمه آلدیغم کوندنبرو بیوك وکچوگمه هیچ بر تحقیر وترذیل عملینه تنزل ایتمه‌ین قلممی عیبلو ایتمیه حقم اولمادیغندن حقلقدن بر طرفه میل ایتمش اورنلرمده (اگرده اولسه) عیب کندمه عائددر. لکن خطالرمه تنبیه ایلمك خدمتنی رجا ایلدکم ذاتلرده محترم ادیبلر وعالم فاضللردر. یوقسه ارباب تعصبدن نه تنبیه ونه تصحیح وتحسین، هیچ بری مقبولم دگلدر. صریح، ظاهر اولان بر آیت شریفه‌نڭ معنای لطیفنی بوزمای طوروب مقصود آڭلامیان؛ فن جلیل وحسیات شریفه‌یه سوق ایله‌چك خطاب کریمڭ بلاغت وعلویتنی تنقیص ایلمکده اولان بنو اسرائیل قصه‌سیله تفسیر ایتمکدن باشقه لذت تاپمایان ذاتلرله هیچ بر آلش ویرشمز یوقدر. (رضینا قسمة الجبار فینا).

رضاءالدین بن فخرالدین.

Инв. № 23696

10621
908

Из фондов Российской национальной библиотеки

Татар.
3-7657

مقدمه

تکرار باصدرمق لازم کلمش اثرلرمده بعض بر املا ورسم خطلری تبدیل وتغییر ایلر اولسه‌ده، مضمون وترتیبلرنی اوزگرتمك عادتم یوقدر. کرك یخشی وکرك یمان اولسون، اولگی ترتیبلری دوام ایلر، برنچی طبعلری ایله بشنچی طبعلری آراسنده ترتیب ومضمون جهتنچه فرق اولماز.

اوشبو «آداب تعلیم» بوندن یدی - سکزییل مقدم، عصبی المزاج اولان جاهل ومتعصب کوزندن کچدیکی سببندن بعض اورنلری بوزلنوب طبع اولنمشیدی. شمدی اوشبو ایکنچی باصمه‌ده شو اورنلر هم برلکده اول‌رق اصل نسخه‌گه موافق صورتده طبع اولندی. بناء علیه بو ایکنچی طبع نسخه‌لری ایکی اوچ اورنده اولگیلرندن آرتقلق‌اولنور. بو اورنلر برنچی‌طبعنك ۷۲ نچی ۸۹ نچی ۹۵ نچی وایکنچی باصمه‌نك ۷۵ نچی ۹۲ نچی و۹۸-۹۹ نچی‌بیتلرنده‌در. اوشبو مخالفت بنم طرفمدن قصدی صورتده دگل بلکه مجبوری صورتده اولنمشدر. بوندن باشقه اولگی باصمه‌ده مطبعه طرفندن توشرلوب قالمش بعض سوزلر اصل نسخه‌گه موافق حاشیه‌لرنده آرتدرلدی. بونلر ایکی اوچ جمله‌دن زیاده دگلدر.

Из фондов Российской национальной библиотеки